

Balkoni u Čakovečkoj ulici, Trešnjevka, proljeće 2015.

ISSN 1849-2584

NEPOKORENI GRAD

BRUJ 5 / 2015.

NEPOKORENI GRAD

This Town Needs Posters je dvojac koji se bavi grafičkim oblikovanjem i ručnim tiskom plakata. U radu se za izradu tipografije koriste lako obradivim materijalima, njihovim teksturama i jednostavnim tipografskim kompozicijama. Nesavršenost ručnog postupka tiska i greške uslijed zanatskog neznanja prihvaćaju kao dio estetike plakata. U ovom broju *Nepokorenog grada* predstavljamo plakate koje su izradili za časopis povodom obljetnice oslobođenja Zagreba. Više o autorima na: <http://thistownneedsposters.tumblr.com/>

SADRŽAJ

- 7 *Uvodnik*
- 8 *“Trešnja je crvena!” I*
Kratki prikaz prošlogodišnjeg Marša solidarnosti
- 10 *Trešnjevačke radničke borbe*
Marko Faber
- 14 *Ne možemo zlo izbaciti iz sebe, al’ i zlo je najveća ljubav*
Fetbojsi, trešnjevački rap iz parka
- 18 *Ekstremna desnica u suvremenoj Njemačkoj - stranke, ideologija i strategije, II. dio*
Zoran Veselinović
- 24 *“Trešnja je crvena!” II*
- 26 *Nogomet za zajednicu*
Razgovor sa Zlatkom Nikolićem
- 34 *Neko se za to znojio*
Jasna Račić, Sven Cvek i Snježana Ivčić
- 38 *“Trešnja je crvena!” III*
- 40 *Kao u lošem vicu - kako je dnevni boravak za beskućnike završio na ulici*
Ana Benačić
- 46 *I nakon Broza - Tito: o Titu kao simbolu*
Dinko Kreho
- 54 *Sve podsjeća na san, osim što je istina*
A. Z. Stolica
- 58 *“Trešnja je crvena!” IV*
- 60 *Socijalno stanovanje na primjeru naselja Prve hrvatske štedionice*
Iva Ivas
- 64 *Aktivizam i pank*
Njec Hranjec
- 66 *Kako promišljati umjetnički aktivizam?*
Katerina Duda
- 70 *Konkretne akcije za dobrobit zajednice*
O praksi umjetničkog kolektiva WochenKlausur
- 73 *“Trešnja je crvena!” V*
- 76 *Koliko odlučujemo o svojem kvartu*
Razgovor s predsjednikom Vijeća Gradske četvrti Trešnjevka-sjever
- 82 *Mapiranje Koprivnice*
Edukativno-umjetnička intervencija u javnom prostoru Zrinskog trga u Koprivnici
- 85 *Alefova muzika*
Luka Čuljak

7. MARŠ SOLIDARNOSTI "TREŠNJA JE CRVENA!"
Autor fotografije: Jovica Drobniak / Novosti

KAO i u svakom broju do sada, i u ovom *Nepokorenom gradu* okupili smo i otisnuli rezultate zajedničkog rada članova udruge Mreža antifašistkinja Zagreba. Raznolikim autorskim tekstovima, razgovorima i analizama nastojimo obuhvatiti teme s kojima se bavimo, a čiji se teorijski i esejistički pristup nadovezuje na naš praktični rad i konkretne aktivnosti. Središnja tema broja pred Vama je Trešnjevka. Odlučili smo se za jedan od zagrebačkih kvartova shvativši da se sistemski problemi koji se mnogima čine apstraktnima možda najbolje prepoznaju na primjeru problematike konkretne lokalne zajednice. Osim toga, identifikaciju s problemima kvartovske svakodnevice čije nas posljedice ne zaobilaze čitamo kao potencijal za aktivacijski moment. Krenemo li samo od sebe – boljim razumijevanjem pitanja kvartovske svakodnevice, ali i uključivanjem u direktan angažman – senzibilizirat ćemo se za slične probleme na široj razini.

Zašto baš Trešnjevka? Trešnjevka u kolektivnom sjećanju Zagrepčana i dalje postoji kao crveni- radnički- kvart, iako se njezino lice poprilično promijenilo, osobito tijekom zadnjih tridesetak godina. Radničke kuće ostale su raštrkane među novogradnjom sumnjive kvalitete, tvornice su uglavnom desetkovane ili ugašene, a posao lokalne uprave sveo se s odlučivanja o izgradnji novih ambulanata, vrtića i škola na krpanje kvartovskih uličica. Tekstovima koji se bave poviješću Trešnjevke nastojimo sagledati njezinu današnju poziciju kroz procese koji su ostavili trag na njezin razvoj, te smo s obzirom na to nastojali postaviti okvir za raspravu o smjeru u kojem bi se trebala odvijati generalna kvartovska politika jednog grada.

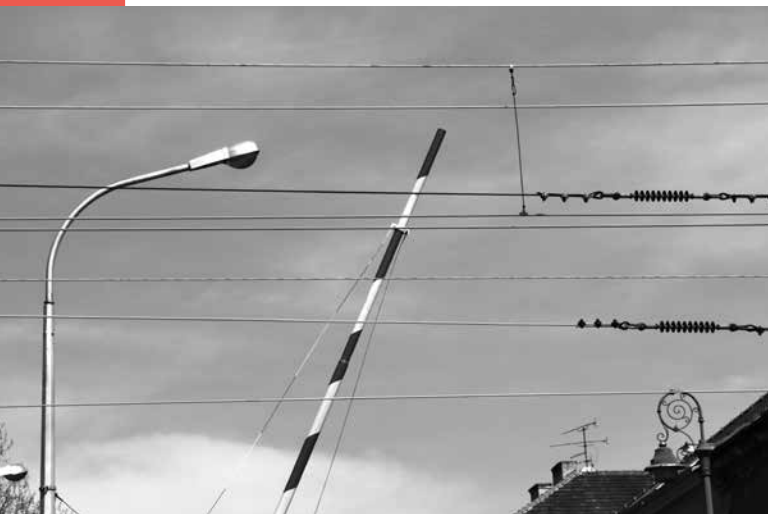
Smatramo da putem različitih tema iz povijesti, u kombinaciji s razgovorima koje smo vodili s današnjim kvartovskim akterima, možemo ponuditi koherentnu predodžbu odnosa i procesa koji su oblikovali ovaj zagrebački kvart, te zabilježiti nužna pitanja s kojima se društvo danas mora suočiti. Zato, osim prikaza višedesetljetnih radničkih borbi, svijetlog primjera urbanizma i socijalnog stanovanja iz 1930-ih, u ovom broju možete pročitati kako razmišlja autohtoni trešnjevački *rap* trojac, koje su nove

tendencije među nogometnim navijačima, koji su problemi i postignuća Vijeća Gradske četvrti Trešnjevka-sjever i kakva ironija prati trešnjevački Dnevni boravak za beskućnike. S padom trešnjevačke industrije povezali smo priču o tvornici obuće Borovo, a donosimo i prilog uvijek aktualnoj raspravi o ličnosti maršala i bivšeg predsjednika Tita. Naslanjajući se na temu kvarta, u umjetničkom bloku predstavljamo rad u zajednici austrijskog kolektiva WochenKlausur i otvaramo temu političkog angažmana u umjetnosti uopće. Na to se nadovezuje Njec, prosvjednik iz Savske 77 sa svojom porukom o aktivizmu na *punk* sceni, a i plakati ručno izrađeni specijalno za broj pred Vama, povodom ovogodišnje 70. obljetnice oslobođenja Zagreba od fašizma. U književnom bloku pak predstavljamo A. Z. Stolicu i njegove odabrane crtice, kratku prozu svakodnevice. Primjer *nepokorenog grada* nam je Koprivnica koju smo u ožujku i posjetili da vidimo rezultat višemjesečnog rada na umjetničko-edukativnom projektu Dvostruki teret – - intervenciju Mapiranje Koprivnice koja se osvrće na povijest tog grada u Drugom svjetskom ratu.

Sve to premrežavaju etape marša po Trešnjevci koji smo održali u studenom 2014., s kartama i ucrtanim lokacijama koje smo tom prilikom posjetili. Možda je najbolje da sažmemo sve namjere koje su nas vodile stihom iz *Trešnjevačke balade: jer život se ipak ne živi iz publike, on živi u srcu te crvene republike*.

Na idejama za izradu broja željeli bismo zahvaliti BLOK-u koji je organizirao radionicu *Koji je zvuk odsutnosti?* s kolektivom Ultra-red upravo na Trešnjevci, ekipi iz projekta Mapiranje Trešnjevke koje pratimo i na šetnjama i virtualno i uvijek su značajan izvor informacija, i Centru za kulturu Trešnjevka koji i dalje predstavlja središnje i inspirativno mjesto kvartovske kulture i velikodušno nam ustupa prostor za tribine i promocije.

Do idućeg broja,
uredništvo

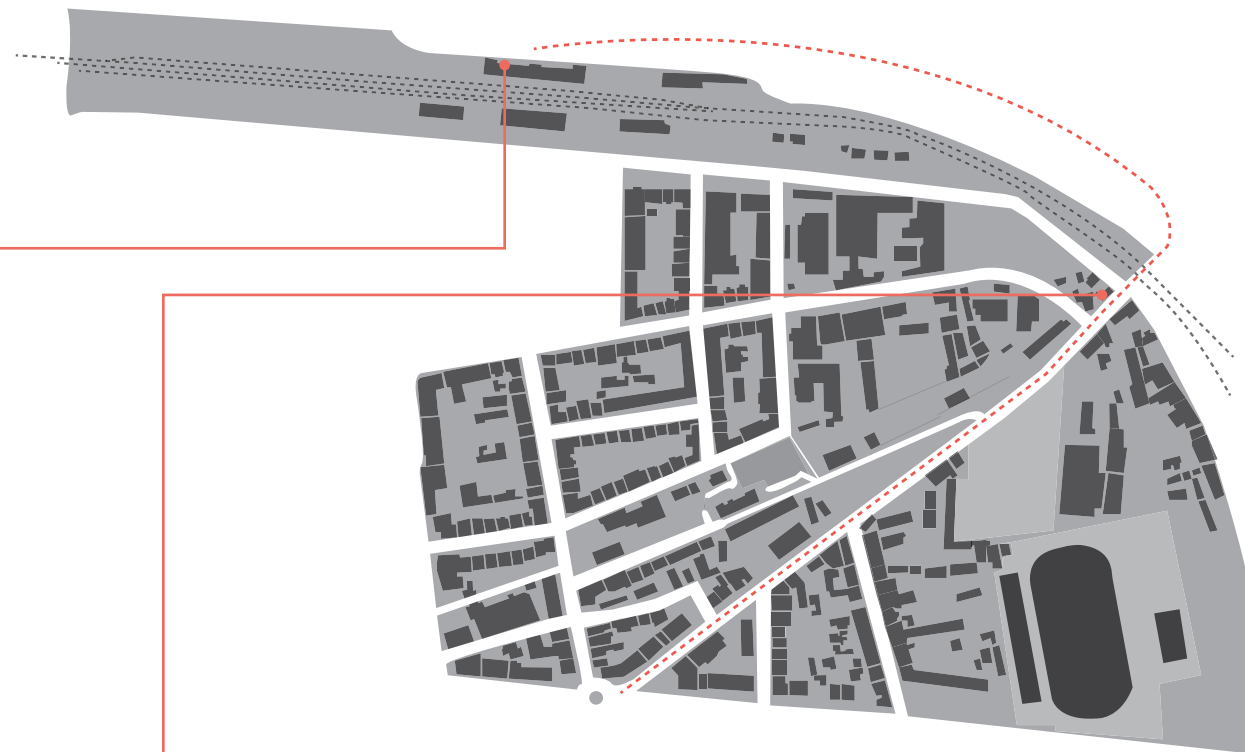
“TREŠNJA JE CRVENA”

KRATKI PRIKAZ PROŠLOGODIŠNJEG
MARŠA SOLIDARNOSTI

ZAPADNI KOLODVOR

Godine 1862. pruga Ljubljana- Zidani Most produžena je do Zagreba i izgrađena je kolodvorska zgrada današnjeg Zapadnog kolodvora. Taj događaj pozitivno je utjecao na razvoj industrije, zbog čega se prostor južno od pruge, koji je dotad služio isključivo za poljoprivredu, počinje puniti sadržajima poput magazina i industrijskih pogona. Ubrzo se grade i prve kuće za zaposlenike željeznice čime je označen početak naselja Trešnjevka. U prostornom planu grada s kraja devetnaestog stoljeća ucrtane su ulice Magazinska i Nova Cesta, a planira se i gradnja radničkih stanova duž današnje Adžijine ulice.

Sedmi po redu marš solidarnosti, u organizaciji Mreže antifašistkinja Zagreba, održan je u subotu, 22. studenog 2014. godine. Šetnjom po Trešnjevci posjetili smo i obilježili mjesta značajna za ilegalnu aktivnost pokreta otpora za vrijeme Drugog svjetskog rata, neke od preživjelih spomenika tom dobu, mjesta uništene industrije, kao što je bivša tvornica Vesna, stadion NK Zagreba u Kranjčevićевой, ulicu gdje je nekoć živjela najveća koncentracija pjesnika i pisaca u Hrvatskoj, nekadašnje kino Triglav te naselje Prve hrvatske štedionice. Marš solidarnosti, kao jedna od glavnih godišnjih aktivnosti udruge, demonstrirao je volju sudionika za edukacijom o mjestima koja su značajna za urbanistički, industrijski i kulturni razvoj Trešnjevke, kao i cijelog Zagreba.

“MRZLA PIVA”

UGAO MAGAZINSKE CESTE I ADŽIJINE ULICE

U vrijeme dok je Trešnjevka bila periferija, gradile su se kuće koje su bile namijenjene da budu krčme, tako je nastala i birtija Mrzla piva. Nasuprot nje je kuća narodnog heroja Slavka Komara koji je kao zagrebački ilegalac organizirao akciju ‘Botanički vrt’. Njegov otac u toj je kući iznajmljivao sobe radnicima koji su na Trešnjevku dolazili u potrazi za poslom. Bilo je to iznimno prometno mjesto. Kod pruge u blizini u to su se vrijeme nalazile i tri trešnje po kojima je Trešnjevka dobila ime.

TREŠNJEVAČKE RADNIČKE BORBE

MARKO FABER

Trešnjevka je odigrala važnu ulogu u razvoju zagrebačkog radničkog pokreta. Vidljivo je to iz brojnih zabilježenih radničkih borbi, osobito onih za bolje uvjete života i rada. Borbi koje su započele, usmjerile i obilježile razvoj ovog primarno radničkog kvarta. Tekst donosi povijesni pregled događaja i okolnosti u kojima se razvijao trešnjevački radnički otpor kao borba od velike važnosti za kasniji razvoj cjelokupne zagrebačke industrijske strukture.

* Marko Faber je učenik Klasične gimnazije u Zagrebu i član MAZ-a.

Rijetko se koja zagrebačka četvrt može pohvaliti tako borbenom poviješću kao što to može Trešnjevka. Kao jedno od prvih i najvećih radničkih naselja, Trešnjevka je bila od neprocjenjive važnosti za gospodarski razvoj Zagreba tijekom njegove novije povijesti. Zasluge trešnjevačkih radnika u izgradnji današnjeg Zagreba- ali i cijele Hrvatske- neizmjerne su, iako im se rijetko odaje priznanje. Usporedo s tim materijalnim doprinosom razvoju grada, trešnjevački je proletarijat igrao bitnu ulogu i u gradskom političkom životu. Pretežno radničko stanovništvo Trešnjevke, prošireno siromaštvo i užasni uvjeti života pridonijeli su stvaranju i širenju jakog revolucionarnog pokreta zbog kojeg je taj kvart dobio svoj poznati nadimak- Crvena Trešnjevka.

Prostor današnje Trešnjevke bio je do sredine 19. stoljeća tek skup nekoliko zaselaka od kojih su poneki u boljim danima znali premašiti brojku od tristotinjak stanovnika, raspoređenih u jedva tridesetak trošnih kućica. Situacija se stala naglo mijenjati nakon izgradnje željezničke pruge prema Mađarskoj, kada počinje snažna industrijalizacija grada i urbanizacija njegove seoske okolice. Trešnjevka, to jest njezini istočni dijelovi, počinje se ubrzano širiti i puniti novopridošlim radnicima u potrazi za poslom. Rast je za tadašnje prilike bio ogroman. Od otvaranja pruge 1870. godine, do početka Prvog svjetskog rata, na Trešnjevci je podignut čitav niz tvornica, uključujući tvornice šibica i namještaja, svilanu (tzv. "bubara") i lijevaonicu željeza. Osim tih industrijskih divova, u spomenutom je razdoblju nagli razvoj doživio i mali obrt, s desecima novootvorenih zanatskih radionica raznih struka.

Porast broja stanovnika u stopu je pratio industrijalizaciju Trešnjevke. Prije izgradnje željezničke pruge na Trešnjevci je živjelo nešto manje od 700 ljudi; 40 godina kasnije taj se broj povećao 7 puta i premašio 5000, što je vrlo brz rast za Hrvatsku toga vremena. Svi ti doseljenici trebali su pronaći nove domove, a njihovo je siromaštvo garantiralo da će oni biti neugledni. Zaista, od 415 većinom jednosobnih trešnjevačkih stanova, njih čak 173 nije imalo ni kuhinju, dok se o vodovodu i struji tada moglo samo sanjati. Zagrebačka buržoazija nije se nimalo brinula o svojim radnicima, pa su oni vrlo brzo shvatili da će si životne uvjete poboljšati samo aktivnom borbom.

Borba trešnjevačkih radnika protiv neljudskih radnih uvjeta započela je gotovo istovremeno sa samim počecima industrijalizacije- prvu su obustavu rada započele radnice tvornice šibica Pulzer i Moses već 1875. godine - no prvi veći štrajk organizirali su tek 1893. godine stolarski radnici. Štrajk je trajao preko mjesec dana i stolari su uspjeli osigurati desetosatni radni dan. No najveći uspjeh tog štrajka bio je u daljnjoj radikalizaciji radnika, čiji pokret postaje sve masovniji i doživljava vrhunac 1902. godine velikim štrajkom u tvornici namještaja Bothe i Ehrmann. Prvenstveni razlozi za obustavu rada bili su premala plaća- u prosjeku 1 i pol forinta dnevno uz dobar radni učinak- i želja za ukidanjem rada na akord. Tijekom pregovora radnika i poslodavaca, Bothe, jedan od vlasnika tvornice, uspio je tada u svega nekoliko rečenica objasniti kapitalistički sustav izrabljivanja: "Od drva ne mogu ništa kidati, od kelja isto tako ne, od ostalog materijala također ne, daklem moram kidati kod radnika. To je jasno i nedvoumno! Radnik je za to tu, da se njegov znoj i njegova muka unovči." Radnici su u ovoj važnoj tvornici prvu povišicu dobili tek pet godina kasnije, nakon još jednog velikog štrajka.

Prvi svjetski rat naglo je prekinuo razvoj radničkog pokreta u čitavoj Austro-Ugarskoj Monarhiji. Radikalni su listovi i štrajkovi zabranjeni, uvedena je stroga cenzura, a buntovni su radnici bili mobilizirani u kaznene jedinice i slani u sigurnu smrt na nekom od frontova Velikog rata. Da stvar bude gora, socijaldemokratske su partije izdale interese svojih radničkih članova i podržale navedene represivne mjere. Međutim, trešnjevačke su se radnice i radnici brzo oporavili od ratnog šoka i počeli buniti. Drugog izbora nisu ni imali, s obzirom na to da su cijene hrane u prve tri ratne godine porasle između 400 i 600 posto, dok su se nadnice povisile za manje od 100 posto - u onim slučajevima kad su uopće rasle. Proslava Prvog maja 1917. godine označila je ponovno buđenje zagrebačkog radničkog pokreta koji je već do iduće proslave tog praznika poprimio revolucionarni karakter. Trešnjevku i Zagreb u tih je godinu dana zahvatio pravi val štrajkova. Štrajkali su tramvajci i drvodjelci u Bothe i Ehrmann; pokrenuti su novi socijalistički listovi (npr. *Sloboda* i *Pravda*), a obnovljen je i Opći radnički savez, najjači sindikat na prostoru Zagreba. No, propast Austro-Ugarske i uspostava

Kraljevstva SHS nisu radnicima donijeli bolji život kojem su se nadali. Revolucionarni je pokret nastavio jačati u novim uvjetima.

U razdoblju između dva svjetska rata Zagreb je postao glavni industrijski centar novostvorene jugoslavenske države. Broj stanovnika munjevito je narastao (sa 79 tisuća 1910. godine na oko 200 tisuća početkom Drugog svjetskog rata) i gradsko se područje naglo proširilo. Trešnjevka je 1920-ih konačno postala pravo urbanizirano predgrađe, iako se u njenim zapadnim dijelovima seoski način života uspio očuvati još tridesetak godina. Industrija se na Trešnjevci najbrže razvijala između 1918. i 1923. godine, ali je izgradnju novih tvornica privremeno zaustavila tek Velika depresija. U tom su razdoblju, između ostalog, otvorene tvornice građevnog materijala Beton, tvornica čarapa Mira, Zagrebačka tvornica sapuna i kemijskih proizvoda, kromolitografska tvornica Rožankowski i drug i mnogi manji industrijski pogoni. Značajno je i osnivanje zagrebačke podružnice njemačke tvrtke Siemens, 1921. godine. Ta će tvornica nakon oslobođenja Zagreba 1945. višestruko povećati svoje proizvodne kapacitete i prerasti u poznato poduzeće Rade Končar.

Novopridošli radnici suočili su se s istim problemima kao i njihovi predratni prethodnici- gradske se vlasti nisu brinule za trešnjevačke proletere i oni su se morali snalaziti kako su znali i umjeli.⁽¹⁾ Većina ih je živjela u brzinski izgrađenim kolibama od otpadnog materijala- što nije bilo jeftino jer se i dalje moralo kupiti sve skuplje građevno zemljište- dok su nešto imućniji radnici i njihove obitelji živjeli u iznajmljenim stanovima. Bilo je i drugih problema povezanih sa siromaštvom; smatra se da je preko 80 posto trešnjevačke djece imalo tuberkulozu dok ih je oko 90 posto bilo pothranjeno. Istovremeno, pučke kuhinje i ambulante bile su gotovo pa nepoznanica. Ovakva je situacija, kao i uvijek do tad, stvorila plodno tlo za razvoj revolucionarnog pokreta.

Komunistička partija Jugoslavije od samog je početka imala uporište među trešnjevačkim proletarijatom. Tamošnji su radnici sudjelovali u masovnim prvomajskim demonstracijama 1919. godine i generalnom štrajku proglašenom 21. srpnja

1919. u znak podrške Ruskoj revoluciji i Mađarskoj Sovjetskoj Republici. Idući je generalni štrajk proglašen 23. travnja 1920. godine kao znak solidarnosti sa štrajkajućim željezničarima. U tom su štrajku sudjelovali i trešnjevački tramvajci, tipografi i tekstilni radnici, čime je efektivno bio paraliziran cijeli grad. KPJ je i nakon Obznane uživala podršku Trešnjevčana. Tako je 1928. godine, tik pred uspostavu Šestojanuarske diktature, III. (trešnjevački) rajonski komitet KPJ grada Zagreba brojao 47 članova raspoređenih u 6 ćelija, što ga je činilo brojčano najjačim rajonskim komitetom na prostoru Zagreba. Uz to je postojala i aktivna ulična grupa SKOJ-a Broj 1 koja je operirala na istom području. Tek su proglašenje Šestojanuarske diktature i samoubilački poziv komunista na oružani ustanak prouzročili privremenu propast Komunističke partije na Trešnjevci.

No ni žestoka represija nije uspjela zadugo obuzdati borbu siromašnog naroda za bolji život. Trešnjevački komunisti su već 1932. pokrenuli list *Glas Trešnjevke* u kojemu su upozoravali na užasnu situaciju u zapadnim zagrebačkim predgrađima i pozivali na nastavak borbe. Izdavanje tog lista bio je prvi znak oživljavanja trešnjevačkog radničkog pokreta koji je do 1938. ponovno dosegnuo masovne razmjere. Bilo bi nemoguće nabrojati sve štrajkove, prosvjede i sabotaže izvedene tridesetih godina, no vrijedilo bi spomenuti barem jedan - onaj u Siemensovoj tvornici 1938. godine. Štrajk je trajao čak šest tjedana i njime se uspio očuvati osmosatni radni dan. Taj je štrajk važan i po tome što su u njemu sudjelovali neki od vodećih hrvatskih komunista, poput sekretara CK KPH i budućeg narodnog heroja Rade Končara. Period od 1938. do početka okupacije bio je obilježen sve većom radikalizacijom radničke klase koja je kulminirala velikom prvomajskom povorkom 1940. godine. Trešnjevački su radnici pokazali da su spremni na nadolazeće nevolje.

Početak Drugog svjetskog rata i okupacije trešnjevački su komunisti dočekali spremni, s osam partijskih ćelija, od kojih je najveća, ona u ZET-u, brojala čak 20 članova. O sudjelovanju radnika i radnica Trešnjevke u NOB-u trebalo bi napisati zaseban tekst, ali mora se spomenuti barem narodne heroje koji su dobar dio svojih života proveli u tom revolucionarnom zagrebačkom predgrađu: tramvajce Stjepana Bubanića, Milana

Markovića i Jakšu Dugandžića, radnika Siemensa i omladinskog diverzanta Jožu Vlahovića (organizatora napada na ustašku vojnicu kod Botaničkog vrta), sindikalistkinju Katu Dumbović te jednog od najpoznatijih partizanskih heroja, Radu Končara, i njegovu ženu Dragicu. Borba u ovom ratu konačno je dala neke rezultate za narod siromašnog kvarta. Uz novi uzlet industrije,

trošne su kolibe srušene i napokon se počelo s izgradnjom stanova dostojnih čovjeka, gradile su se škole i kulturni centri, proširile ceste, uveo vodovod i suvremena kanalizacija. Trešnjevka je konačno postala dio grada za kojega su njeni stanovnici dali svoju krv, znoj, a neki i živote. ◀

(1) Jedini izuzetak bio bi komunistički gradonačelnik Svetozar Delić (izabran 1920.) koji se zalagao za izgradnju državnih stanova i nacionalizaciju većih tvornica. No izvršenje njegovih planova onemogućio je ban Matko Laginja na zapovijed kraljevske dinastije, smijenivši Delića s mjesta gradonačelnika samo tri dana nakon izbora.

* Izvori:
Crvena Trešnjevka, IHRP, 1982.
Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata; IHRP, 1968.
Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji; IHRP, 1970.

NE MOŽEMO ZLO IZBACITI IZ SEBE, AL' I ZLO JE NAJVEĆA LJUBAV

FETBOJSI, TREŠNJEVAČKI RAP IZ PARKA

* RAZGOVOR VODILA ASKA VUK
U ZAGREBU, APRIL 2015.

* Aska Vuk je članica MAZ-a.

Fetbojsi, antifa ekipa, rasli i stasali na crvenoj Trešnjevci, u Medici česti gosti, u pekari Romaja još češći. Debeli i mladi, manekeni nekog drugačijeg života, piju pivo i jedu brzu hranu, a rokaju rime uglavnom o svojim životima. Već su sada ostavili neizbrisiv trag na terenu i bit će jednom i njima dignuta bista narodnih heroja u nekom trešnjevačkom parku.

Sami sebe opisuju kao: “Dva prasca za mikrofonom (Badžo & Želko) i veliki gospodin za kompjuterom (Luka) [koji] šibaju pijani originalni *rap* potekao iz trešnjevačkih prčvarnica i opskurnih birtija”. Želko i Badžo upoznali su se u srednjoj školi (davno je to bilo) i to preko *rapa*. Od 2012. surađuju kao Fetbojsi i slažu rime koje na duhovit i autoironičan način ujedinjuju antifa teme i svakodnevicu trešnjevačkih pijanaca (ovo drugo preteže). Iza sebe imaju album *Prasci na traci*, njihova je izdavačka kuća Youtube, a jedina nagrada koju su ikad dobili je – Najveći *rap* pijanci Medike!

S Fetbojsima smo pričali jednog utorka poslijepodne – a gdje drugdje nego u parkiću pored Malog Londona, koji su kao prvotnu lokaciju snimanja zauzele familije s djecom. Fetbojsi su donijeli pivo, što nije mito i korupcija nego svakodnevice. Oni su se trijeznili od vikenda ili posla, dok smo mi, prekarni radnici iz MAZ-a, pošteno zarađivali aktivističko-medijski nam kruh i smjerno snimali njihove nadasve inteligentne odgovore. Ovo zadnje nije sarkazam.

Familiju Fetbojs čine Želko i Badžo na mikrofonomima, Fetboj Džek na *beatovima*, tonu i ponekad montaži spotova (samo onih snimanih mobitelom), AC 3PO svira klavijature i radi *beatove*, Fartboy Junior dizajnira i fotografira, MC Čajkovski snima *fancy* spotove u HDMI-tehnologiji, a Looka Kamataro je zadužen za produkciju, snimanje i miks vokala.

U parku su bili i na pitanja posve pluralistički odgovarali Fetboj Džek, Želko i Badžo. Tu su bili i psi koji ih vjerno prate na intervjuima, a od kojih smo zbog stalnih povika: “Zoraaaaaa!” tokom intervjua zapamtili samo nju, Zoru.

AKO SAMO ŽELIŠ ZARADITI, TO JE TURBOFOLK

Njihovi stari intervjui uglavnom počinju s konstatacijom da nemaju službeni facebook, twitter, instagram ili booking email. Od tada do danas Fetbojsi su se malčice (ali samo malčice) uozbiljili u smislu promocije i populariziranja svog rada. Na spomen mainstreaama oštro reaguju:

Nikola: To nije *mainstream*, i dalje je to sve *underground*. Ovisi kako radiš, ako radiš nešto s ciljem da se samo probiješ i zaradiš, to je onda turbofolk. *Underground* je kad radiš nešto što želiš i ostavljaš trag sebe i onda ako nešto od toga bude, bude, ako ne, ne.

Badžo: Nije nas bilo par godina na *rap* sceni i onda smo se ponašali kao: ‘ko vas jebe, mi samo pijemo na kvartu i snimamo pjesme, nemamo ni *facebook*, nemamo *twitter*, nemamo ništa, nađi nas na kvartu. Ali kada smo došli do te točke da smo napravili projekt koji bi stvarno trebalo predstaviti, nismo mogli pobjeći od *facebooka*, ali za interakciju na nekim drugim društvenim mrežama nema potrebe.

Želko: Nemamo ni *soundcloud*.

Badžo: Ma imamo *soundcloud*, imamo cijeli album na *soundcloudu*, stavio ja i na prodaju i nismo zaradili ni centa.

Želko: Ma to ti je *bandcamp*.

Zbrka oko društvenih mreža u familiji Fetbojs zorno pokazuje o koliko se opuštenoj ekipi radi. Kako se familija onda snalazi u realnom životu, od čega žive i kako rade?

Badžo: Mi smo svi hohštapleri. Ja prodajem kontejnere, radim u špediciji i organiziram pomorski transport, organiziram prijevoz iz Kine. Radim za austrijskog rodu, truli kapitalizam, ne mogu reći da mi je karijera odlična, ali poslovnim aspektom svog života sam zadovoljan.

Želko: Sretno nezaposlen.

Nikola: Ja sam kao neki *web developer*, programer, ali primarno se najviše bavim glazbom i *eventima*.

Je li u Hrvatskoj moguće živjeti od rapa i biste li to uopće htjeli?

Badžo: 15 godina repam i ni kune nisam zaradio od *rapa*.

Želko: Naravno, ja jesam i bi, samo od *rapa* da imam pare.

Nikola: Ali ne budžašto i ne prvo za pare, nego kad bi pare došle od ovoga što mi radimo i želimo raditi, to bi bilo savršeno.

Želko: Neki likovi koji su tu na sceni od tog žive, tako da je moguće, ima prostora. *Rap* doživljava novi *boom* u Hrvatskoj i svijetu, kroz par godina bit će to najslušanija glazba u Hrvatskoj, baš smo to ja i Bengalka (*Krešo Bengalka, splitski MC, op. a.*) pričali jučer u Splitu.

Badžo: Ne možemo izbaciti *rap* iz sebe. Ja sam prestao repati 2007. Danas je 2015. Nasnimio sam 300 pjesama nakon prestanka svoje *rap* karijere, ne mogu zlo izbaciti iz sebe, al' i zlo je najveća ljubav. Rekao sam sam sebi milion puta da ću prestati repati, svima je u mom životu dosta *rapa* osim Fetbojsima, ali ne mogu ja to, to je jednostavno jače od mene. Ja jednostavno živim da napišem pjesmu i da uživam u stvaranju te pjesme i da je poslije slušam.

DOVOLJNA PLAĆA SU NAM CUGA, KLOPA I ILEGALNE SUPSTANCE

Plaćeni i neplaćeni rad stalna je tema u MAZ-u koja uvijek završi volontiranjem i daljnjom samoeksploatacijom. Kod Fetbojsa dođe na isto – samo entuzijazam, brate:

Badžo: Bitno je druženje, bitna je dobra atmosfera, najbolje je biti u kombinaciji s dobrim ljudima. Nismo na toj točki da živimo od *rapa*, teško da ćemo ikada i biti, daj bože da Želko bude, mene ne zanima...

Nikola: Ne može se uvijek sve na volonterstvu zasnivati; puno predanije i ozbiljnije se radi ako je barem simbolično plaćeno. Što se tiče nastupa, radi se o tome da dobiješ nešto za pojest' i popit' ako to traje cijeli dan i da je dobra zajebancija i da imaš priliku prezentirati svoj rad ljudima.

Želko: To je nama sasvim dovoljno u ovom trenutku; cuga, klopa i ove ilegalne supstancije...

Fetbojsi su nastupili na zadnjim Hip-Hop Unity nagradama gdje je vladala trap ekipa, tvrdi beatovi i vrsta rapa potekla s američkog juga u kojoj nema govora o društvenom angažmanu. Što mislite o hrvatskoj i regionalnoj sceni, tko su vam uzori, s kim biste voljeli surađivati?

Autor fotografije: Andrej Milić

Želko (o Badži): Mrzi *trap*, a repa na *trap*, to ti je to, to ti je njegov život.

Badžo: Mrzim ove što repaju *trap*, ali to ne znači da ja ne mogu isto repati tako... Hrvatska rap scena je trenutno u rastu, dizanju... I ljudi stvarno počinju slušati hrvatski *rap*. U zadnje dvije-tri godine hrvatski *rap* je došao na razinu da ga se obožava i sluša.

Želko: High 5, Kiša metaka i Dregermajster Crew, Sport industry... Gypsy Mafia, dobro, oni su nam braća.

Badžo: Furio Đunta, najjači reper na Balkanu trenutno, to je lik iz Niša, ono Srbija, jug, ali čovjek je zapravo kardiokirurg ili nešto slično.

Nikola: Prty Bee Gee, 43 zla. Ja nisam uopće hip-hoper, ja hip-hop u životu ne bih doživio da nisam čuo srpski hip-hop.

Badžo: A Fetbojse, brate, ništa?

Nikola: To je ono što sam ja u Fetbojsima prepoznao, tu jednu iskrenost u nastupu, nema preseravanja i glumljenja, kako je i šta je, zajebancija koja se događa u privatnom životu ide direktno na traku, a to je ono što mi se i kod te srpske scene sviđjelo.

MRZIMO MRZITELJE

Fetbojsi su stalna postava ne samo u pekari Romaja ili Medici već i na antifa akcijama i događanjima. U suradnji s Bijelim anđelima ili MAZ-om nije riječ samo o zajedničkom ispijanju gajbi piva:

Želko: Stalo nam je do tih tema. Mi brijemo antifa oduvijek i preko toga smo onda upoznali anđele i tako je krenulo, i MAZ i cijela ta spika, to je to, naš *lifestyle* je to, i Medika i anđeli...

Nikola: Realno antifa ne treba uopće spominjati jer se po meni nijedna zdrava, normalna osoba na ovom svijetu ne bi trebala izjašnjavati kao antifa, nego je to nešto što svatko od nas treba biti.

Želko: Mrzimo diskriminaciju u svakom pogledu.

Badžo: Mrzimo mrzitelje. Ja se ne volim svrstavati ni na kakve strane, ja volim za sebe reći da sam liberal.

Pa ne možeš za intervju u Nepokorenom reći: ja sam liberal.

Badžo: Ono što je blisko liberalizmu je i antifa i to je moj stav, ja

ne guram antifa, makar moj prvi bend se zvao Pioniri, moj drugi *rap* band je bio Udba, ali to je jednostavno pitanje vremena i trenutka kad se taj *rap* radio. To je bila 2003. i 2004, kada je Thompson bio na svim plakatima i to jednostavno nije bilo moje uvjerenje, antifa je uvjerenje koje mi se sviđa i koje više volim podupirati.

Osvrnuli smo se i na nedavno javno istraživanje Sonje/Njeca, frontmena Abergaza i inkarnaciju još nekoliko zanimljivih muzičkih projekata, koje se sastojalo od čitanja na adresi Savska 66 (preko puta šatorđizija) uz znakovit naziv akcije: Hoće li prije završiti rat – ili panker pročitati roman Tajna krvavog mosta Marije Jurić Zagorke, na Savskoj, u ZG-u?

Nikola: Njec je jedan veliki gospodin i naš dobar prijatelj s kojim smo dijelili binu.

Želko: Ja sam isto rekao da ću Krležu ići čitati tamo tako da i ja malo poberem slavu, Index i to...

Šatorđizija se Fetbojsi ne boje i misle da je dugoročno gledano uspjeh na našoj strani:

Želko: Imam dojam da su manje organizirani nego ova naša strana.

Jel' ti živiš u paralelnom univerzumu? Oni manje organizirani nego mi?

Želko: Oni su divlji, jebote oni su divljaci, prašumski ljudi.

Badžo: Ali to je sve plaćeno – svi dobiju neku korist. Ako antifa ekipa ode pit', piju za svoje pare, ovi piju i žderu za državne pare, na državni proračun.

Želko: K'o da su na stritrejsu u tim kolicima.

Badžo: Politika ne bi trebala biti u našim životima i mi ne bi trebali imati pjesmu *Jebeš sistem*.

Dok smo na trećem pivu razmišljali o političkim i životnim alternativama, osvrnuli smo se i na novu lijevu partiju, Radničku frontu, o kojoj Želko ovako zbori:

Sviđa mi se ta direktna demokracija koju oni guraju kao što mi guramo za NK Zagreb 041, ali nisam pobornik tih starih škola i sindikalista, nekako me muči to vraćanje unazad.

Ali ne vidim da smo izmislili neki bolji model?

Želko: Ja sam pobornik zajednice, idemo tu nas šest u neki svoj *community*, raditi svoje, živjeti od toga, prodavati, mijenjati jedno za drugo... Ja sam moderni antifašista, samo protiv mržnje, protiv kapitalizma. Super mi je Radnička fronta, da sad dođu izbori, njima bi dao glas, ali ono... Vidjet ćemo.

ŽENE NAS VOLE, A MI VOLIMO PIVO

I u pogledu navijanja familija Fetbojs iznimno je pluralistična, osim Dinama i Hajduka ističe se i NNK Savče za koji navija Nikola:

Nogomet nema veze sa sportom, to je industrija, turbofolk. Ja navijam za Nepostojeći nogometni klub Savče, što se zastrašujuće proširilo među ekipom, mi kao njegovi navijači smo uvijek u gostima jer nemamo klub, nemamo stadion.

Pitala sam ih i za žene, zbog svih debelih i mršavih obožavateljica kojih znam da ima, ali nema sreće – jedan je oženjen, drugi sretno zaljubljen, a treći razočaran. Ili kako Badžo kaže:

Zato Fetbojsi nemaju ljubavne pjesme, nemamo o čemu repati, žene nas vole, a mi volimo pivo.

Drugi album pod nazivom Polgaskonj već su najavili, zanimalo nas je kad će promo žurka:

Badžo: Nećemo nikad izdati ni album ni prijatelja. Za drugi album imamo dogovor da izlazi u šestom mjesecu.

Želko: Ma bježi brate s tim planovima.

Badžo: Ja sam taj koji sve ima u planu, ali moji planovi se nikad ne ispoštuju. Ja udaram vertikalno, a horizontalno me uvijek ruše.

Nikola: Izašla su do sada tri singla, dva spota. To ti je ta čar kad nisi sputan komercijalom i diskografskom kućom, mi možemo sad sebi dati oduška, uložiti vremena i truda koliko god želimo.

Želko: Stalno radimo nešto. Izaći će videospot u petom mjesecu, još jedan spot za pjesmu *Crna trava* sa Zembom, a valjda će biti i album i neki promo u šestom mjesecu. Ma stalno radimo nešto, on radi solo ploču, ja radim solo ploču... (Svi u glas) Ozbiljan *rap*, oženjeni muškarci, sloboda narodu, svi na ulice, jebote, molotovljevi kokteli, radnička fronta, deriiiiiii! ◀

EKSTREMNA DESNICA U SUVREMENOJ NJEMAČKOJ - STRANKE, IDEOLOGIJA I STRATEGIJE, II. DIO

ZORAN VESELINOVIĆ

U prethodnom broju Nepokorenog grada, Veselinović je pisao o organiziranju ekstremne desnice u Njemačkoj, njenim političkim ciljevima i strategijama. U nastavku citajte kako se razvijao *kulturkampf* ekstremne desnice s naglaskom na mlađu populaciju sklonu *skinhead*-supkulturi.

* Zoran Veselinović je objavljivao tekstove o ekstremnoj desnoj ideologiji, novim strategijama ekstremne desnice i funkcioniranju političke muzike.

NACIONALNO OSLOBOĐENE ZONE

U jednom intervjuu za Kulturpunkt Boris Buden kaže: “Živim kao i mnogi drugi u prostoru i vremenu punom proturječja i ambivalentnih stanja. U jednom dijelu grada suživot ljudi najrazličitijih kulturnih i drugih identifikacija činjenica je trivijalne svakodnevnice, nešto što uopće ne primjećujete jer je postalo neprepoznatljivi dio normalnosti, dok u drugom dijelu grada veliki broj sugrađana iz onog prvog kvarta nema pristupa, odnosno treba računati s tim da će, kroči li u taj dio, biti izloženo šikaniranju ili nečemu još gorem. Riječ je o takozvanim nacionalno oslobođenim zonama u okolini Berlina odnosno u dijelovima tog grada u kojima bande skinsa zavode red i čiste kvartove od stranaca svih vrsta. Ali to nije nikakva specijalnost Berlina ili Njemačke, koji su u usporedbi s nekim drugim dijelovima Evrope primjer tolerancije i mirnog suživota razlika.”⁽¹⁾

National befreite Zonen (NBZ – nacionalno oslobođene zone) obično se smatra oznakom za neonacističko ulično nasilje. Međutim ovaj pojam označava ujedno stvarni politički koncept koji se prvi put pojavljuje ranih 90-ih godina u tiskovinama i kružocima omladine NPD-a (Junge Nationaldemokraten). Doista, jedan je segment tog koncepta pokazivanje simbolike i snage, pa čak i silom, na ulicama njemačkih gradova i manjih mjesta, ali pored toga on ima i nešto sofisticiraniju ideološku i taktičku podlogu.

NBZ se rađa kao jedna od strategija vođenja borbe za ulice. On je u suštini taktika stvaranja manjih, relativno neovisnih ćelija koje će potom međusobnom koordinacijom izgraditi mrežu podesnu za eventualni politički uspjeh stranaka ekstremne desnice. Prešutna je pretpostavka ovoga koncepta sljedeća: čvrsti su privrženici ekstremno desne ideologije malobrojni i geografski raštrkani – kako u velikim gradovima tako i na čitavoj mapi Njemačke. NBZ sugerira dvije stvari: geografsko grupiranje i stvaranje ekonomske neovisnosti pojedinačnih grupa. Mnogi su ideolozi NBZ-a članovima ekstremno desne scene sugerirali određeni oblik komunitarnog života, tj. sugerirali su im da se zajedničkim snagama pokušaju useliti u jeftine nekretnine u većim gradovima ili na selu. Sugestija se ekonomske neovisnosti pak sastoji u tome da ove komune pokušaju razviti bilo kakav oblik biznisa koji bi im omogućio

relativnu ekonomsku neovisnost od države i drugih organizacija s ekstremno desne scene. Politička je prednost u mogućnosti da NPD snagu crpi iz čvrste ekonomske baze, a ne da terenski entiteti imaju koliku-toliku snagu isključivo zahvaljujući stranačkim ili kakvim drugim subvencioniranjima. Dakle osnovna je ideja stvaranje piramidalne strukture političke moći i cirkuliranja financija odozdo. Pravna se prednost nalazi u tome da državni organi nikako ne bi bili u stanju iz jednog poteza, jednom *fell swoop*-akcijom, srušiti cijelu mrežu ekstremno desnih organizacija ili njezin veći dio. Hipotetska situacija uspostavljanja NBZ-a, koji mora biti stvoren u području u kojem ima i “ostalog stanovništva”, također znači uspostavljanje svojevrsnog društvenog inkubatora, određenog prostora u kojem se olakšano mogu širiti simbolička i ideološka dobra ekstremne desnice.⁽²⁾

Daljnje se političke prednosti nalaze u tome da bi NPD imao – s ovako koncentriranom bazom na pojedinačnim geografskim točkama – znatno veće izgleda na izborima za lokalnu upravu. To bi dugoročno moglo povećati izgleda za uspjeh i na izborima za više instance vlasti. NBZ je prema tome koncept izgrađivanja političke snage odozdo. Osnovna je ideja stvoriti preduvjete na ulici kako bi postojali veći izgledi za osvajanje službenih institucija.

Brodkorb ukazuje na ključnu stvar pri razumijevanju ovoga koncepta: “Ne smiju se pritom pobrkati *oslobođena zona* i *no-go area*. *No-go area* geografsko je područje koje su desni ekstremisti osvojili isključivo upotrebom javno demonstriranog nasilja. *Oslobođena zona*, naprotiv, implicira pokušaj ostvarivanja aktivnog pristanka ‘normalnog stanovništva’ (hegemonijski potencijal).”⁽³⁾

ULOGA MUZIKE

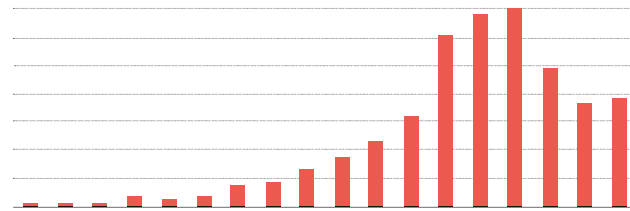
Što uopće znači borba za glave? Ranije smo spomenuli kako je lektira Antonija Gramscija odigrala iznimno važnu ulogu u profiliranju tradicionalnih ekstremno desnih ideologija u smjeru nove desnice. Nove su ekstremno desne stranke naučile da nije dovoljno imati određeni politički program kako bi se ostvario politički uspjeh; za to je potrebno ranije pripremiti teren. Određena problematika, ideološke smjernice i politička rješenja već ranije moraju cirkulirati u javnosti.

Jedna je od Gramscijevih lekcija ta da se politička borba vodi ujedno u sferi kulture, tj. da kulturna sredstva u najširem smislu ne samo da mogu nego i moraju poslužiti kao politička oruđa. Borba za glave jest upravo to – pokušaj diseminacije određene problematike i prijedloga političkih rješenja u javnom diskursu. Muzika se pokazala kao jedan od kulturnih proizvoda najpodesnijih za širenje problematike i nerafiniranih političkih recepata. Muzički proizvodi imaju dvije ključne komponente: relativno su popularni (često konzumirani) i relativno jeftini za proizvodnju i distribuciju. Međutim muzičari nisu intelektualna dimenzija ekstremno desne scene. Oni su, kako to Henning Flad formulira, “pješadija”⁽⁴⁾, tj. pripadaju trećem krugu unutar sheme zacrtane na početku teksta.

Muzički izvođači mogu se nadalje podijeliti prema svojim funkcijama unutar ekstremno desne scene. Oni imaju dominantnu konsolidacijsku ili dominantnu regrutacijsku funkciju. Konsolidacijska funkcija znači da nude simbolička sredstva za čvršće povezivanje već prisutnih članova scene, dok regrutacijska funkcija označava potencijal da se pokretu privuku novi članovi. To je u pravilu povezano s retorikom muzičara: konsolidacijska funkcija povezana je s većom retoričkom žestinom, dok je situacija obrnuta kada govorimo o izvođačima koji imaju dominantnu regrutacijsku funkciju. Među pripadnicima prve grupe mogu se izdvojiti bendovi poput Landsera ili Stahlgewittera, dok se iz druge grupe može izdvojiti bend Sleipnir.

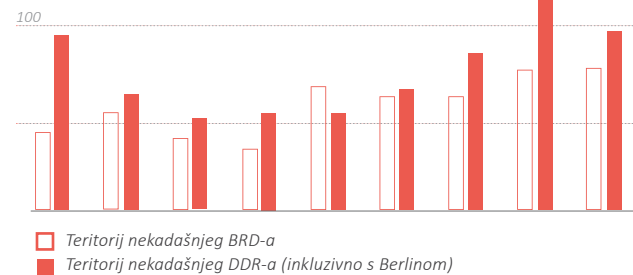
Kada govorimo o samim uradcima ovih izvođača, potrebno je naglasiti da je tekst apsolutni centar univerzuma pri komponiranju pjesama, dok je “razvijanje novoga zvuka” u potpunosti zanemareno. Osnovna je ideja prenijeti poruku. Shodno tome ekstremno desna muzika obuhvaća cijeli dijapazon već postojećih muzičkih žanrova. Iako bi prva asocijacija bila da se ovdje radi isključivo o *punku* ili mnogim drugim derivatima *rocka*, istina je da se mogu pronaći ekstremno desni izvođači koji se kreću čak unutar žanra folklorne muzike ili pak unutar novije pojave koja bi se mogla nazvati *NS-rap*.⁽⁵⁾

Broj objavljenih LP-ova i CD-ova ekstremno desnih izvođača (1984-2001. godine)

Graf 1, (Podaci preuzeti iz: Dornbusch, Christian, Jan Raabe (2002). 20 Jahre Rechtsrock. U: Christian Dornbusch, Jan Raabe (ur.). Rechtsrock, str. 36.)

Regionalna podjela koncerata (1998. - 2006. godine)

Graf 2 (Podaci preuzeti iz: Rechtsextremistische Musik (2007). Bundesamt für Verfassungsschutz. Köln, str. 18.)

(1) Intervju s Borisom Budenom. <http://kulturpunkt.hr/content/kultura-je-najvazniji-ideologem-stvarnost>

(2) Usp. Brodkorb, Mathias, Thomas Schmidt, str. 20-25.

(3) Brodkorb, Mathias, Thomas Schmidt, str. 24-25.

(4) Flad, Henning (2002). *Trotz Verbot nicht tot*. U: Christian Dornbusch, Jan Raabe (ur.). *Rechtsrock. Hamburg/Münster*, str. 91

(5) Usp. Meisner, Matthias. *Hip-Hop mit Braunton*. 18. 07. 2011. <http://www.tagesspiegel.de/politik/rechte-musik-hip-hop-mit-braunton/4407400.html>

(6) Usp. Dornbusch, Christian, Jan Raabe (2002). *20 Jahre Rechtsrock. U: Christian Dornbusch, Jan Raabe (ur.)*. *Rechtsrock*, str. 25.

(7) *Rechtsextremistische Musik (2007)*. Bundesamt für Verfassungsschutz. Köln, str. 7.

(8) Usp. Dornbusch, Christian, Jan Raabe (2002). *20 Jahre Rechtsrock. U: Christian Dornbusch, Jan Raabe (ur.)*. *Rechtsrock*, str. 32-35.

(9) Usp. *Rechtsextremistische Musik*, str. 12.

POČECI I PROIZVODNJA EKSPLOZIJA

Kada govorimo o počecima ekstremno desne muzike, nemoguće je zanemariti *skinhead*-supkulturu. Prvi svjetski poznati bend nastao je unutar ogranka ove supkulture koji se obično naziva *white-power skinheads*. Spomenuti bend imena Skrewdriver dolazi iz Velike Britanije, a njegov frontmen Ian Stuart ubrzo je postao jedna od kulturnih figura na scenama ekstremne desnice. Stuart se nije zadovoljio isključivo time da svoje muzičke proizvode bitno ideološki odredi; on je također htio imati širi društveni i politički utjecaj. Stoga je zajedno s Nickom Craneom 1987. godine osnovao organizaciju Blood & Honour – The Independent Voice of Rock Against Communism.⁽⁶⁾

Teško je zanemariti povijesni utjecaj *white-power skinheads* unutar ekstremno desne scene. Verfassungsschutz je 2007. godine izdao brošuru pod nazivom *Ekstremno desna muzika*. Uvodni dio brošure nudi kratku povijest ove frakcije *skinhead*-supkulture, a tamo se nalazi i sljedeći citat: “*Skinheads* radikalno desnog svjetonazora još od početka 90-ih godina u Njemačkoj čine brojčano najveću grupu desnih ekstremista spremnih na nasilje. (...) Težište scene nalazi se u Istočnoj Njemačkoj. Iako ondje živi samo petina ukupnog stanovništva, ondje se ujedno nalazi gotovo polovica nasilnih desnih ekstremista.”⁽⁷⁾

Nekoliko stvari zaslužuje pozornost. Prvo, ekstremno desna muzika nije ostala ispod radara državnih službi koje se bave zaštitom ustavnog poretka. Drugo, važno je primijetiti kako je ujedinjenje Njemačke odigralo značajnu ulogu u otvaranju novih prostora za ekspanziju ekstremne desnice. Primarni se razlog za činjenicu da je ekstremno desna scena nakon ujedinjenja relativno snažnija u zemljama nekadašnjeg DDR-a nalazi u tome da su ti krajevi Njemačke prošli kroz, po mnogočemu, klasičnu tranzicijsku priču. Raspad socijalističkog društvenog uređenja i prosječno niži životni standard nekadašnjih stanovnika DDR-a stvorili su plodno tlo za kanaliziranje socijalnih frustracija kroz sito ideologija ekstremne desnice.

U pogledu ekstremno desnih muzičkih izvođača, oni se – kako u Zapadnoj Njemačkoj tako i, možda pomalo začuđujuće, u DDR-u – pojavljuju u 80-im godinama. Sami su počeci bili povezani isključivo sa *skinhead*-scenom. Ni DDR nije ostao bez svojih nasilničkih ispada *skinheads*, a službeni su mediji njihovo postojanje interpretirali kao imperijalističku indoktrinaciju Zapada. U DDR-u su čak provođena istraživanja o supkulturnim pripadnostima i afilijacijama. Istraživanje provedeno 1988. godine pokazalo je da se 1% ispitanika smatralo pripadnicima *skinhead*-scene, dok je 2,5% izrazilo simpatije prema ovoj supkulturnoj grupi.⁽⁸⁾

Za razliku od 80-ih 90-e godine donose proizvodnu eksploziju. Brojevi izdanih albuma povećavaju se iz godine u godinu gotovo geometrijskom progresijom (*vidi graf 1*).

Naravno da su slične tendencije postojale i u pitanju broja izvođača i održanih koncerata.

Verfassungsschutz procjenjuje kako je u periodu između 1998. i 2004. postojalo oko 100 bendova koje se može klasificirati kao ekstremno desne. Taj se broj 2005, prema njihovim procjenama, popeo na 140, dok je 2006. godine bio 152. Međutim važno je napomenuti da je kategorija benda na ekstremno desnoj sceni mnogo “labavija” nego što je to uobičajeno. Bendovi koji su čvrsta i dugotrajna grupa više su rijetkost nego pravilo. Mnogi su bendovi kratkoročno okupljene grupe koje sviraju tijekom nekih specifičnih prigoda.⁽⁹⁾

Veća se koncentracija desnih ekstremista u zemljama nekadašnjeg DDR-a odražavala ne samo na recentne uspjehe NPD-a na izborima za zemaljske parlamente (Sachsen i Mecklenburg-Vorpommern) nego i na usporedne brojeve održanih koncerata (*vidi graf 2*).

Verfassungsschutz procjenjuje kako je otvaranje njemačke “divizije” Blood & Honoura 1994. godine⁽¹⁰⁾ ponudilo značajnu infrastrukturu za konzekventnu produkcijsku eksploziju i daljnje održavanje visokog broja izdanih albuma i koncerata ekstremno desne muzike.⁽¹¹⁾

Verfassungsschutz nadalje primjećuje kako je zabrana ove organizacije 2000. godine imala značajan utjecaj na brojke produciranih albuma i održanih koncerata, međutim također

navode kako se scena veoma brzo oporavila (*vidi grafove 1, 2 i 3 - na sljedećoj stranici*).

Kao jedan od razloga za oporavak navodi se mnogo aktivnija participacija NPD-a u financiranju proizvodnje albuma i organiziranju koncertnih priredbi.⁽¹²⁾

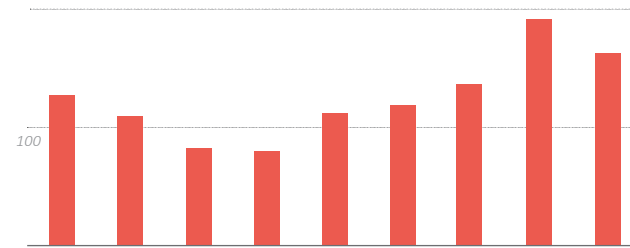
SLUČAJ LANDSER I SLUČAJ NSU

Ranije smo spomenuli (vidi I. dio) kako su državne službe primijetile značaj ekstremno desne muzike. U raspon aktivnosti državnih službi ne spada samo praćenje scene nego i direktne akcije. To se sastoji od zapljene i zabrane albuma, pa sve do privođenja i sudskog procesuiranja aktera sa scene. U tom su smislu dva slučaja imala posebno veliki odjek u javnosti: slučaj Landser i slučaj NSU.

Landser je bend koji je nakon Skrewdrivera i lana Stuerta sljedeća “velika stvar” na internacionalnoj ekstremno desnoj sceni. Landser je osnovan ranih 90-ih godina na području nekadašnjeg Istočnog Berlina, preciznije u kvartu Lichtenberg. Poznati su po tome što su iznimne primjere govora mržnje pakirali u “humorističnoj” formi (humoristično se ovdje uzima u smislu da je bilo humoristično *white-power skinhead*-sceni i ljudima koji su duboko zabrazdili u rasističkoj i nasilničkoj ekstremno desnoj ideologiji). Nadalje, oni su kroz čitav period 90-ih godina operirali pod strogim načelom anonimnosti, tj. malobrojni su bili oni koji su znali stvarne identitete članova benda.

Naravno da osobita popularnost i način djelovanja ovoga benda nisu mogli ostati izvan pozornosti njemačkih obavještajnih službi i ostalih državnih organa. Kula se urušila početkom 2000-ih kada su policijski organi priveli članove Landsera, a državno odvjetništvo pokrenulo postupak koji će ući u povijest. Tada je na vidjelo izašao identitet Landserova pjevača, frontmena i, sve u svemu, glavnog čovjeka benda Michaela Regenera zvanog Lunikoff – nadimak koji je navodno dobio po marki jeftine ruske vodke iz DDR-a (također se često može naići na skraćenicu ovoga nadimka, Luni). Sudski je postupak završio tako što je Landser proglašen zločinačkom organizacijom koja je konspirativno širila propagandu kojom se u opasnost dovodilo živote i dobrobit manjina u Njemačkoj. Lunikoff je kao glavni

Broj evidentiranih koncerata (1998. - 2006. godine)

Graf 3 (Podaci preuzeti iz: *Rechtsextremistische Musik* (2007). Bundesamt für Verfassungsschutz. Köln, str. 17.)

(10) Kürzel, *Codes und Klamotten* (2002). U: Christian Dornbusch, Jan Raabe (ur.). *Rechtsrock*, str. 409.

(11) Usp. *Rechtsextremistische Musik*, str. 17.

(12) Usp. *Rechtsextremistische Musik*, str. 8-9.

(13) Usp. *tekstove Profis, Geld und Subkultur. Antifaschistisches Infoblatt*, br. 61, 3/2003. <https://www.antifainfoblatt.de/artikel/profis-geld-und-subkultur>; Kleffner, Heike. *Nazi-Rocker wippen im Takt. Antifaschistisches Infoblatt*, br. 60, 2/2003. <https://www.antifainfoblatt.de/artikel/nazi-rocker-wippen-im-takt>; Das Landser Urteil und seine Folgen. *Antifaschistisches Infoblatt*, br. 62, 1/2004. <https://www.antifainfoblatt.de/artikel/das-landser-urteil-und-seine-folgen>

(14) Za historijat NSU-a pogledati Eine Chronik des NSU. *DER RECHTE RAND. Magazin von und für Antifaschisten*. http://www.der-rechte-rand.de/?page_id=120

(15) Usp. Jüttner, Julia, Hendrik Ternieden. „Döner-Killer“-Lied: Rechtsrocker bekommt Bewährungsstrafe. 15. 10.

(16) Za osnovne informacije o autonomnim nacionalistima vidi: *Autonome Nationalisten – Rechtsextremistische Militanz* (2009). Bundesamt für Verfassungsschutz. Köln; i *Autonome Nationalisten. Neonazis im Wandel* (2009). AKKU – Antifaschistische Aktion Köln und Umland, Köln.

čovjek operacije dobio 3 godine i četiri mjeseca zatvorske kazne. Ta je presuda bila presedan jer nikada ranije nijedan muzički sastav u Njemačkoj nije bio proglašen zločinačkom organizacijom. To je s druge strane lansiralo Landser i Lunikoffa na mitske visine na ekstremno desnoj sceni.⁽¹³⁾

Služaj NSU odnosi se na djelovanje neonacističke terorističke organizacije Nationalsozialistischer Untergrund (NSU)⁽¹⁴⁾. NSU je bio sastavljen od trojca Beate Zschäpe, Uwe Böhnhardta i Uwe Mundlosa. Oni su u razdoblju od 2000. do 2011. ubili osam njemačkih državljana turskog podrijetla, jednog grčkog podrijetla i jednu njemačku policajku. Dugo se vjerovalo kako su za ova ubojstva odgovorne strukture organiziranog kriminala iz matičnih zemalja spomenutih žrtava. Jedan od oblika financiranja NSU-a bilo je pljačkanje banaka. Tijekom jedne pljačke policija je na djelu uhvatila Böhnhardta i Mundlosa. U pokušaju bijega Böhnhardt i Mundlos nisu izašli živi, međutim u međuvremenu su kontaktirali Zschäpe, koja se nalazila izvan mjesta pljačke banke, tj. u njihovu unajmljenom stanu u gradu Zwickau, s uputom da uništi dokaze. Zschäpe je u tom momentu ili zapalila stan ili detonirala eksploziv, no nije uspjela uništiti sve dokaze. Vatrogasne službe i policija pronašli su pregršt dokaznog materijala o njihovim aktivnostima, a posebno su se isticali videouradci kojima su priznavali počinjenje serije ubojstava. Ovi su videouradci montirane snimke crtanog filma *Pink Panther* i fotografija s lokacija počinjenja ubojstava. Policija je ubrzo zbrojila dva i dva, a konačna je slika bila ta da nemaju posla s jednom pljačkom banke i nepovezanim požarom, nego da se radi o terorističkoj organizaciji koja je u podzemlju egzistirala čitavo jedno desetljeće. Zschäpe je ubrzo privedena, a nakon toga je započeo sudski proces protiv NSU-a.

Godina nakon pada NSU-a obilježena je otkrivanjem njihove logističke podrške. U taj se krug također stavljao Daniel Giese Gigi, pjevač bendova Saccara, Stahlgewitter i Gigi und die braunen Stadtmusikanten. Naime Gigi und die braunen Stadtmusikanten na svome su albumu *Adolf Hitler lebt!* iz 2010. godine (dakle prije raskrinkavanja NSU-a) izdali pjesmu *Döner-Killer* u kojoj se govorilo o spomenutim ubojstvima izvan

dominantnog narativa o kriminalnim organizacijama iz matičnih država ubijenih, tj. pjesma je himna anonimnom počinitelju ubojstava. To je potaknulo sumnje da je Giese kao autor pjesme možda znao za spomenutu terorističku grupu te da je možda dio njihove logističke podrške. U procesu koji je uslijedio državno odvjetništvo nije moglo dokazati ovu poveznicu, no odluka je suda svejedno bila da je Giese svojim pjesmama dovodio manjine u opasnost. Dobio je novčanu kaznu i 7 mjeseci uvjetne.⁽¹⁵⁾

AUTONOMNI NACIONALISTI

Autonomni nacionalisti⁽¹⁶⁾ pojavljuju se i počinju razvijati u 2000-im godinama. Oni nisu nikakva nova ideološka struja, nego su više izraz određenog nezadovoljstva stranačkom strukturom ekstremne desnice (otuda *autonomni* u njihovu nazivu) i taktikama ostatka ekstremno desne scene. Oni predstavljaju stilistički i taktički zaokret koji se sastoji od dvoga: odustajanja od supkulturnog vezivanja ekstremne desnice za *skinheadse* i planskog iskorištavanja nasilnih strategija. S vremenom se razvio stereotip da su mladi desni ekstremisti isključivo *white-power skinheads* sa svom njihovom ikonografijom. To je rezultiralo smanjenim regrutacijskim potencijalom među mlađom populacijom. Autonomni nacionalisti predlažu da se ovakva slika mora promijeniti. Za razliku od *skinheads* ne slušaju *punk* ili *rock* i ne oblače se u skladu s tom supkulturnom; oni preferiraju *rap* i slične muzičke žanrove, nose bejzbolske kape i sasvim običnu odjeću. To u njihovim očima otvara vrata za regrutaciju mlađih generacija koje odrastaju u novom i drugačijem kulturnom okruženju. Također su poznati po svojim tehnikama mimikrije. To znači da gotovo u potpunosti preuzimaju simbolička sredstva i ikonografiju lijevo orijentiranih organizacija – dakako, uz odgovarajuće preinake. Na primjer preuzeli su znak antifašističke akcije, samo što se u varijanti Autonomnih nacionalista u prednjem dijelu slike nalazi crna zastava, a u krugu oko znaka ne piše *antifašistička akcija*, nego *nacionalni socijalisti*. Preuzimaju također znak Good Night White Pride, samo što u njihovoj varijanti piše *Good Night Left Side*. Međutim najznačajnije je preuzimanje stila Black Bloca. Štoviše,

to je postalo neizostavnim dijelom njihova izgleda, tako da se i sami nerijetko nazivaju NS Black Bloc.

Kako je prosječna dob pripadnika Autonomnih nacionalista između 18 i 25 godina, njima je NPD-ova strategija dugotrajnog izgrađivanja čvrste terenske baze i ostvarivanja uvjeta za preuzimanje službenih institucija previše spora i previše neuspješna. Oni smatraju da se borba za ulice najlakše i najuspješnije može dobiti fizičkom snagom. Autonomni nacionalisti planski traže političke i ideološke neprijatelje i ne libe se s njima stupiti u fizičke okršaje.

Stilistički zaokret (posebno gore spomenuto preuzimanje ikonografije) i potkopavanje koncepta dugotrajne izgradnje čvrste baze nisu naišli na pretjerano odobravanje u ostatku ekstremno desne scene. Usprkos čestim međusobnim konfrontacijama, NPD se ipak trudi pristupiti Autonomnim nacionalistima i surađivati s njima. NPD je uvidio da bi ovo mogla biti nova generacija, novi oblik manifestiranja ekstremne desnice koji bi mogao u budućnosti ostvariti hegemoniju unutar scene. Međutim suradnja se do sada ostvarivala samo na ponekim lokalnim razinama.

ZAKLJUČAK

Iako je ekstremna desnica svojevrsni društveni pokret, ona nije monolitna cjelina. Kada se koristi izraz društveni pokret, tada se ne misli na nekakvu koncepciju čvrsto organizirane grupacije s detaljno razrađenim planom. Postoje brojni konflikti i linije neslaganja unutar ekstremno desne scene. Ona se, kao što smo mogli vidjeti, nalazi u stalnom unutarnjem revidiranju. Međutim također postoje čvrste i dugotrajne linije kooperacije, uske veze i koordinirane akcije mnogih stranaka, organizacija i ostalih entiteta sa scene.

S druge strane ideološko redizajniranje i nove strategije ne znače automatski i uspjeh. Njemačka se ekstremna desnica i dalje nalazi na društvenoj i političkoj margini. Međutim nove je strategije važno poznavati kako bi im se moglo stati na kraj i spriječiti ih u eventualnom osvajanju službenih institucija i ostvarivanju hegemonije. ◀

STADION U KRANJČEVIĆEVOJ

Stadion NK Zagreb u Kranjčevićevoj ulici postoji kao igralište od 1911., da bi već 1929. bio prvi stadion u Europi s rasvjetom. Nebrigom Grada i današnje klupske uprave stadion je trenutno prepušten zubu vremena. Navijačka skupina kluba - Bijeli anđeli - postoji otprilike 25 godina i ističe se kao jedina hrvatska skupina nogometnih navijača s izrazito antifašističkim, antirasističkim i antihomofobnim stavovima. Uz to se protive tzv. modernom nogometu kojim ravna kapital, pa je današnja generacija Anđela odlučila oformiti vlastiti klub – Zagreb 041.

O novome klubu više na str. 26.

TVORNICA VESNA

NOVA CESTA

Od 1955. godine na Novoj cesti radila je tvornica ženske modne konfekcije Vesna. Ovaj biser industrijske arhitekture bila je prva tvornica u Hrvatskoj koja je u proizvodnim halama još 1987. godine imala klima uređaje, a švelje su imale kupaonice opremljene tuš kabinama. Četverokatnica na Novoj cesti bila je ogledni primjer arhitektonske usklađenosti - industrijskog pogona unutar stambene četvrti. Nažalost, tvrtka je otišla u stečaj i trenutno je u gradnji novi poslovni kompleks na mjestu bivše tvornice.

BUBARA

ADŽIJINA ULICA

Ruševine nekadašnje Kraljevske tvornice svile izgrađene u doba Austro-Ugarske, zbog dudovih svilaca prozване Bubara, skrivene su divljim raslinjem u sjevernom dijelu Adžijine ulice, pred ulazom u Donji grad. Iako Zagreb ne obiluje sličnim kompleksima iz toga razdoblja, građevina nije zaštićena kao industrijska baština i prepuštena je propasti i mutnoj privatizacijskoj priči tvrtke Taksi remont koja je tamo uspješno djelovala da bi nakon privatizacije 1991. sa 130 zaposlenih pala na jednog. Kao kuriozitet spomenimo da su od kraja 1998. do listopada 1999. nekoliko zgrada na zemljištu Bubare skvotirali pankeri iz Zagreba i okolnih mjesta poput Samobora i Velike Gorice, pa se lokacija pamti i kao prvi funkcionalni zagrebački skvot, popularno zvan Trtara. I kasniji skvotovi gravitirali su Trešnjevci i okolici – Vila Kiseljak na Knežiji i danas legalizirana Medika. Gradski Ured za strategijsko planiranje i razvoj grada navodi područje između Adžijine, Brozove, Kranjčevićeve i Badalićeve ulice, zajedno sa stadionom NK Zagreba i zemljištem Bubare, kao gradski projekt za mješovitom sportsko-rekreacijsku namjenu, uglavnom visokogradnju.

NOGOMET ZA ZAJEDNICU

Sa Zlatkom Nikolićem razgovarao sam 6. ožujka 2015. u svom stanu u Sigetu. Budući da je moj brat Damir navijač NK Zagreba, stan je postao svojevrсна lokacija za logističke stvari kako kod organizacije navijanja za NK Zagreb, tako i za novi NK Zagreb 041. Damir i Zlatko su se prije par mjeseci na vratima pojavili s ogromnim paketom u kojem su bili dresovi novoga kluba i to, kako i priliči, dresovi za domaći i gostujući teren. Navijački stidljivo uradili su jedan *photo session*, nazdravljajući pivom i prijeteci kako nikomu ne smijemo pokazati fotografije. Tog 6. ožujka još jednom smo govorili o potencijalnim marketinškim modelima za samo predstavljanje dresova, ali to nećete pročitati u razgovoru koji slijedi.

Kako je Zlatko dugogodišnji navijač Zagreba i aktivni član Bijelih anđela, postavljao sam mu pitanja o njegovom dugogodišnjem iskustvu u Bijelim anđelima, a u drugom dijelu razgovora o novoformljenom klubu NK Zagreb 041 čija je osnivačka skupština održana u prostorijama Zelene akcije 1. prosinca 2014. godine. Za sebe kažu da će “klub vratiti nogomet običnim ljudima i navijačima/cama, navijače/ice nogometu te postati prvi i pravi *local community* nogometni klub u Hrvatskoj kojim upravljaju njegovi navijači/ce i simpatizeri s jasnim stavom protiv modernog nogometa, uz jasno organiziran direktnodemokratski model uređenja.”

Koliko dugo Bijeli anđeli postoje?

Bijeli Anđeli postoje otprilike 25 godina u nekoliko generacija. Spominjali smo već u nekim intervjuima da ovi Anđeli neprestano egzistiraju od kada je 2000. godine osnovana udruga navijača. Ova generacija aktivna je od otprilike 2009. godine.

Gdje su korijeni Bijelih anđela? Iz čega su proizašli?

Najlakše rečeno, iz dobrih rezultata Zagreba u trećoj republičkoj ligi od '89. do prve jugoslavenske lige koju je NK Zagreb izborio taman pred raspad države '91. Klub je i ranije bio praćen, jako popularan, što danas više nije i postoje razlozi za to. Ljudi su danas izgubili interes za klub, a nije interesantan jer je privatna igračka jednog čovjeka. Potpuno je nepovezan s lokalnom zajednicom, ne predstavlja što je nekad predstavljao, a to je grad i neka njegova tradicija. Izgubio je dodir sam sa sobom,

više ne posjeduje identitet. Ne postoji klub kao brend, ne postoji ništa, samo stara priča i nostalgija, a danas i privatni biznis jedne politički podobne obitelji.

Odustajete li od priče o Zagrebu i priče o Bijelim anđelima?

Bijeli anđeli definitivno ne odustaju od organiziranog navijanja. Tu vlada određeni konsenzus. U ovom trenutku Bijeli anđeli još uvijek nisu donijeli odluku tako da ne mogu reći da odustajemo od Medićevoeg Zagreba, ali su pojedinci unutar udruge/skupine definitivno odustali od ovakvog nogometa, ovakvog kluba i ovakve prve lige te jednostavno više nemaju namjeru sve to gledati. Ja osobno vidim Bijejele anđele na tribinama novoformljenog kluba i to kao kičme novog kluba, zajedno s igračima i svim ostalim članovima i simpatizerima. A kod Medićevoeg Zagreba nagledali smo se svega- doživljavali smo fizičke plaćeničke napade naručene od strane uprave kluba, pljačke, pokušaje prevrata predsjednikovih poltrona unutar navijačke udruge, promjenu stoljetnog grba, česte financijske krahove kluba koji bi rezultatski morao biti vrlo dobar svake godine, katastrofalan nepotizam u prvoj momčadi, fizičke napade predsjednika na navijače, igrače, suce, nelegalnost te udruge zvane “NK Zagreb” gdje se građanima grada čija se sredstva troše uopće ne dopušta uclanjenje itd. Znali smo se i smijati i veseliti porazima što je za jednog navijača paradoksalno, to samo navijači mogu shvatiti. Nakon svega, poprimiš jedan takav čudni mentalni sklop- da se veseliš kada ti klub gubi. Iako su nam u navijačkim krugovima pridavali malo vremena, opstali smo, koliko god bili mali. Jednostavno je uz ovakvu atmosferu u klubu jako teško graditi išta, a kamoli veće članstvo. Prošli smo sad i drugu ligu koja nam je bila dosta naporna zbog samog tempa utakmica, svaka tri dana, a izašli smo iz nje puno jači nego što smo bili u ovoj “šminka” prvoj ligi, a bilo je i stvarno zabavno. Tekme su bile petkom i srijedom. Dosta smo vremena odvajali za to, ali jako nam se svidio, kako bi rekli, taj seoski *fudbal*. Zapravo nekakav povratak korijenima nogometa. Dakako, i tamo ima mafije i svega, ali čim je manje love u pitanju, manje je i kriminala, a više iskrenosti i duha.

Misliš li da u jednom trenutku odustajete od tradicije koju baštini Zagreb, baš zbog toga što se tu uvalio biznis?

Klub je odustao sam od sebe i od svoje tradicije. U vodstvo su došli neki ljudi koji su tamo iz nekih vrlo jasnih i očitih razloga, a to su pare. Kako se onda jedna navijač može poistovjetiti s klubom kojeg uništava jedan čovjek, koji baštini samo svoj džep. Nisu navijači odustali od kluba, štoviše, pokušali smo unutar stadiona pokrenuti inicijativu koja se zvala “Vratit ćemo Zagreb” kako bi privukli nove ljude-ljude koji su nam bliski ili ljude koji su veterani kluba i koji znaju kako je to nekad izgledalo.

Naravno, presudila je ona naša hrvatska svakodnevnica, lijenost i vječito čekanje na neka bolja vremena koja nikada neće doći. Barem ne sama od sebe. Taj duh kluba nije se izgubio preko noći. On se gubio godinama. Kad sam tek došao, još je toga bilo u tragovima, još je stadion znao imati 1500 ljudi na utakmicima, a sada ima 50-100.

Okrenimo se ovoj novoj priči. Što, kako i odakle kreće priča o novom klubu - NK Zagreb 041?

Nažalost, tradicionalni ljudi sa stadiona nisu pokazali zainteresiranost da pokušaju preuzeti klub u vlastite ruke. Mi smo jedna skupina sa stadiona u Kranjčevićevoj koja je nešto htjela poduzeti, ako ništa drugo, barem malo zagorčati život mafiji koja nam uništava klub, ali smo nažalost odrezani od svih zbog svojih antifašistčkih stavova koji iz nekog razloga ljudima više nisu normalni.

Kao što sam rekao, pokušali smo s tom inicijativom i ljudi ju nisu prihvatili. Znaš kako stvari u ovom sistemu idu, svi čekaju nekog velikog lovaša, kao Riječani, koji će doći i kupiti pola grada zajedno s novim klubom. I onda ćeš imati nogometno proljeće u gradu, i nema veze kakve se štetne stvari događaju iza sjajnih rezultata, kako za klub, tako i za lokalnu zajednicu. Zajebi to. Ili nećemo više ponavljati greške iz prošlosti, tipa da ti opet dođe novi Medić ili Mamić, a jedina druga opcija je uzeti stvari u svoje ruke. Javila se ta ideja za pokretanjem vlastitog kluba, a tada zapravo nitko nikad nije ni sanjao, unutar same udruge, da bi to zaista mogli odraditi. Dok se prije godinu dana nismo malo bolje počeli raspitivati, pomalo raditi oko toga, da bi na kraju izglasali jednu grupu ljudi unutar Anđela koja će se

RAZGOVOR SA ZLATKOM NIKOLIĆEM

* RAZGOVOR VODIO: LUKA ČULJAK
OŽUJAK 2015.

* Luka Čuljak je član MAZ-a.

baviti time. Ja sam bio dio te grupe i mogu reći da smo za sada obavili zaista mnogo posla. Na kraju je i prevladalo mišljenje da niželigaške klubove vode ljudi kojima smo svojim kolektivom i iskustvom ipak superiorniji. Još pogotovo ako taj kolektiv budemo gradili i dalje, u čemu smo i uspjeli. Nismo tak bedasti kak na prvu izgledamo.

Osnivačka skupština je bila u prosincu. Koje su smjernice kluba, odnosno metode? Kako se namjeravate integrirati u lokalnu zajednicu?

Iako je inicijativa za pokretanje kluba izašla iz Bijelih anđela, nikada nam cilj nije bio da cijela stvar ostane samo unutar Bijelih anđela. Naime, Bijeli anđeli imaju i unutarnje probleme s pasivizacijom ljudi i neodgovornošću članova, kao i svi kolektivi, tako da mi ustvari i ne možemo sami voditi cijelu stvar oko novog kluba. A i potpuno besmisleno bi bilo da je to samo klub Bijelih anđela. Pokušat ćemo ga povezati, kako sam rekao, s lokalnom zajednicom, s ljudima koji općenito možda nisu za navijanje, ali im prija priča i atmosfera oko kluba, npr. u haklanju ili nekim drugim aktivnostima koje ćemo graditi uz klub. Klub bi trebao biti fronta, a ne klub navijača NK Zagreb, a na kraju krajeva i Bijeli anđeli bi mogli profitirati od samog kluba povećanjem svojeg članstva. Na osnivačkoj se skupštini inzistiralo na direktnodemokratskim načelima kako ne bismo grijehili već na početku. Na kraju je većina prijedloga inicijatora prihvaćena. Ljudi su jednostavno prepoznali da je to zdrava ideja. Odlučili smo da se novi klub zove NK "Zagreb 041". Broj 041 je stari simbol grada Zagreba i to je uostalom jedan nostalgični moment za jednim Zagrebom koji nije ovo što danas vidimo. Bilo je i drugih prijedloga, ali je Skupštini zajednički izglasano "Zagreb 041".

Otprilike 2008. godine u Anđelima smo prešli s predstavničkog na direktnodemokratski sustav čemu je prethodilo to da je tajnik udruge počeo aktivno surađivati s Medićem te počeo prekoračivati svoje ovlasti. Govorio je u ime cijele ekipe. Na kraju krajeva, u ime Bijelih anđela dogovorio je i "prihvaćanje" novog crvenog grba kluba. Tako i funkcionira taj predstavnički sustav. Ljudi prihvate formalnog vođu na četiri godine i onda misle da su svoje odradili. Pasiviziraju se, a ovaj s druge strane može raditi što god hoće. Na prvoj sljedećoj skupštini, tajnik je izletio iz udruge jer je prihvatio zakulisne igre predsjednika

kluba, za pare i smiješni društveni ugled. Tako da sada već nekoliko godina imamo iskustva u direktnoj demokraciji te ćemo ta iskustva i dalje koristiti i proširivati. Ne mogu reći da je u Anđelima dirdem savršen, niti da je ikad bio savršen, ali to je proces učenja. Klupsko funkcioniranje je ipak sada jedna razina više što se tiče organizacije i načina primjene te direktne demokracije.

Idemo na tehničke stvari. Kako je organizirana takva direktnodemokratska sportska udruga?

Kada smo radili na ustrojstvu kluba vodila nas je ideja da izbacimo ta neka tijela koja smatramo nepotrebnim ili čak i vrlo opasnim. Htjeli smo postići što veću demokraciju, kako bi naše članstvo bilo što aktivnije u radu kluba, a ne samo pasivni konzumenti nogometa ili pak kluba. Izbacili smo tijela poput nadzornih, upravnih i kojekakvih odbora, komisija i sl. jer jednostavno niti ne znamo čemu bi ta tijela služila niti ne želimo takva tijela unutar organizacije. Izbacili smo i predsjednike, dopredsjednike i tajnike jer smo u vidu imali i moguću opasnost od ponavljanja povijesti, provođenja samovolje jednog čovjeka ili nekoliko ljudi, i da bi otklonili svaku moguću opasnost od malverzacija i sada i za 30 godina. Dva su tijela kluba; Skupština ili pak cijeli kolektiv, i Savjet. Skupština je naravno najviše tijelo i kroz Skupštinu moraju proći sve važnije odluke kluba. Skupština bira i zastupnike na mandat od godinu dana i vrlo ih lako razrješava, jer smo izbacili i kvorum kao takav. Sa izbacivanjem kvoruma dobili smo i jednostavnost i efikasnost donošenja odluka. Savjet je koordinacijsko i tehničko tijelo malo aktivnijih članova koji koordiniraju rad kluba. Cijeli posao smo prebacili na radne grupe kluba koji ni nisu tijela već samo ajmo reći ogranci kluba koji se baziraju na dobrovoljnosti članova, i organiziraju se po potrebama kluba. Te radne grupe su naravno, kao i Savjet odgovorne redovito podnositi izvještaje o radu Skupštini. To dovodi do velike aktivnosti članstva, čak i u ovom početnom razdoblju, odlične informiranosti članstva o svakom segmentu rada unutar organizacije i još mnoge prednosti. Registracija je malo potrajala, zbog nerazumjevanja naših zahtjeva od strane nadležne uprave, no ipak smo na kraju došli do nekih kompromisa, te se sada možemo pohvaliti da smo prva sportska udruga sa kompletnim direktnodemokratskim Statutom.

Kada se kreće? Koja je to liga? Azilanti?

Plan je zaigrati od početka, od zadnje županijske lige. To je 3. Zagrebačka nogometna liga ili sedma po ukupnom poretku u državi. Sezona kreće krajem kolovoza, tako da imamo još vremena za razraditi sve segmente, a pogotovo razigrati momčad. Što se azilanata tiče, pokušati ćemo prijaviti nekoliko azilanata u momčad, kao strance, međutim to će isto biti dug proces radi pravnih zapreki i pravilnika nogometnog saveza.

Budući da se radi o priči široj od samog nogometa, na koje ljude ciljate?

Nogomet nikad nije samo nogomet. To zna svaki *ultras*. Nismo mi tamo zbog ljepote nogometa. Što bih ja radio u 1. ili 2. HNL-i ili sada u 7. ligi, ako brijem na nogomet. Nogomet je zapravo oslonac za stvari koje su zapravo izvan terena. Spojit ćemo to s muzikom, tribinom, edukacijama, druženjem, turnirima, humanitarnim akcijama, kuhanjem i roštiljanjem. Sve smo to radili i prije pa nema razloga da se s time ne nastavi. Što god netko unutar kluba zamisli da bi moglo dobro proći i uklopiti se u cijelu priču, nema razloga da ne prođe. Koji god član ili grupa članova ili netko drugi želi s nama, preko kluba, progurati stvari koje su svima prihvatljive, a nisu nužno vezane uz nogomet-dobrodošao je. Naravno, pod uvjetom da je tu u dobroj namjeri, a ne iz oportunitizma.

Imate li spreman teren za službene utakmice? Gdje namjeravate igrati?

Postignut je dogovor s predsjednikom NK Zelengaj, a odrađena je i birokracija- potpisivanje i pečatiranje. Što se tiče trening terena, tu smo u komunikaciji sa Sveučilištem i konkretno s kampusom na Borongaju. Tamo ima jedan teren koji je zapušten i sada ne služi ničemu. Tamo je isto dosta mladih ljudi, tako da nam i to ide na ruku. Igrat će prvenstveno ljudi koji znaju igrati i koji će htjeti igrati. Naravno, ovisi nešto i o kvaliteti igre. Tu je par članova Bijelih anđela, dečki koji kvalitetnije igraju. Tu su i neki ljudi sa strane, lokalni dečki. Također, imamo dugu povijest organiziranja pa i zajedničkog nogometnog tima Bijelih anđela i azilanata, tako da će se nekoliko azilanata uključiti u priču. Makar su ograničenja jako velika- naime, samo dva igrača stranca istovremeno mogu biti na terenu.

Imate li kontakte s europskim ljevičarskim navijačkim skupinama? Kako to iskustvo prenosite na ovaj klub?

Što se tiče navijača u Europi i svijetu, postoji taj veliki pokret *Against modern football* gdje doslovno navijači, ajmo reći, jedni druge pomažu i ohrabruju da preuzmu svoje klubove i osvještavaju se da to nisu klubovi nekakvih konzorcija, tajkuna, kapitalista koji u njima vide samo zaradu, nego su prvenstveno klubovi navijača. To nema veze s konkretno ljevičarskim skupinama, već to dijele i apolitične pa i desne skupine. Naši kontakti tu ipak nisu nebitni i iskoristit ćemo ih kako bismo pomogli sebi i klubu. Nogomet se igra zbog navijača, a ne zbog para. Ipak siguran sam da sada samo možemo dobiti veće poštovanje među svim navijačkim skupinama jer pokrećemo vlastiti klub. Moje privatno mišljenje je da će nogomet ići u dva smjera- i ustvari već ide- jedan je taj koji prati samo kapital, a drugi je ovaj navijački koji će se vraćati korijenima igre i onome zašto je uopće tu i zašto su ljudi počeli igrati nogomet. Nogomet je uvijek bio okupljalište ljudi. Zato i je politiziran i na kraju pretvoren u biznis.

Kakav je plan za budućnost?

Sad tijekom četvrtog mjeseca planira se započeti s treninzima i kontinuirano ih održavati, a tu su i pripremne utakmice. U ljetnim ćemo mjesecima vjerojatno imati kraću pauzu. Naravno, još se mora raditi i na marketingu ili- kako se mi ljevičari volimo našaliti- na propagandi. Pomalo izlazimo u medije i mislimo da ćemo dobiti određenu pozornost jer se ipak radi o vijesti da navijači odlaze s tribina prve lige i mijenjaju ih za tribine sedme lige. Nadamo se da ćemo tim potezom proširiti priču i možda dobiti kvalitetnije igrače, veću pozornost pa i više članova, a onda krajem kolovoza kreće sezona.

U toj posljednoj ligi u državi zanimljivo je što se nikad ne zna koliko će biti klubova jer uvijek netko otpadne, a netko dođe. Postoji mnogo klubova koji su registrirani, ali koji nisu aktivni. U budućnosti, odnosno u nekoj višoj ligi, podrazumijeva se i omladinski pogon kluba i škola nogometa, ali to je malo dalja budućnost. Mi smo za sada kupili većinu opreme za klub, dresove i svu opremu, tako da smo spremni i s te strane. Svi koraci za svjetliju budućnost su tu i neka igre otpočnu.◀

Osnovna škola Augusta Šenoje na Selskoj cesti 95 izgrađena je prema nacrtima arhitekta Ivana Zemljaka 1931., prije naselja Prve hrvatske štedionice, za djecu uglavnom siromašnih radničkih obitelji tada neizgrađene Trešnjevke. Tlocrt je razveden u tri dijela, a u školskom dvorištu se kraj sportskih terena nalazio i plitki bazen, zatrpan tijekom kasnijih intervencija.

NEKO SE ZA TO ZNOJIO

JASNA RAČIĆ, SVEN CVEK, SNJEŽANA IVČIĆ

Pod utjecajem dominantnog diskursa tijekom posljednjih dvadesetak godina vrlo je teško pojmiti bilo što vezano uz Vukovar, a da se ne tiče pojma žrtve. Tako na trenutke može pomisliti kako grad nije ni postojao prije 1991. U tom kontekstu predratni podaci o radu vukovarskog kombinata Borovo i utjecaja koji je imao na razvoj grada govore sami za sebe.

* *Tekst je nastao u okviru istraživanja koje se bavi kontinuitetom društvenih sukoba u razdoblju 1987–1991. unutar kombinata Borovo. Istraživanje je proizašlo iz rada mentorske grupe u okviru programa Mirovnih studija i nastavlja se uz podršku CMS-a. Intervjui korišteni u ovom tekstu dio su materijala prikupljenih u svrhu tog istraživanja.*

Mislim da smo 12 velikih tvornica napravili za vrijeme dok sam ja u Borovu radio. I zato mi je bio tužan oproštaj. Jer ja sam nešto naslijedio. Bilo nas je 17 000. Doguro sam do 23 000, shvaćate? 6000 radnih mjesta treba otvoriti. Danas 6000 ko ima, to je strašna kompanija. A mi smo samo tolko nadogradili. 12 velikih poduzeća.

Radnik Borova(1)

Pet kilometara uzvodno od centra Vukovara nalazi se mjesto gdje je 1931. prvi put u Hrvatskoj industrijski oblikovana i izrađena cipela, a 1938. prva automobilska guma. Tu su ujedno i ostaci nekoć drugog najvećeg proizvođača u Hrvatskoj. Komplex Borovo, sastavljen od prvog planski izgrađenoga industrijskog grada i pripadajućih tvornica uz Dunav i željezničku prugu, pustio je 1931. u pogon češki poduzetnik Bata nazvavši ga Bata – jugoslavenski kombinat gume i obuće. Tomaš Bata, koji je prepoznao povoljnu lokaciju ali i neiscrpan izvor mlade radne snage u neposrednoj blizini, i danas drži važno mjesto u lokalnom imaginariju. On je u ruralnoj sredini oslanjajući se na fordistički model uz tvornicu izgradio i gradsku četvrt pravog industrijskog grada; on je, naime, utemeljio Borovo.(2)

Mi svaki puta pričamo Borovo naselje i Vukovar, i zašto je to tako? Zato što je bila to jedina urbana sredina u gradu Vukovaru u to vrijeme.

Znači, to je bila urbana sredina, to je nešto što je u startu rađeno kao gradska zona. Znači, 30-ih godina kada je to rađeno, to je rađeno sa kupatilima engleskog standarda, što je pojam bio ovdje, u drugim gradovima toga nije bilo nigdje. A negdje 60-ih godina mi smo imali olimpijski bazen, što je bio pojam za Osijek i za velike gradove.

Radnik Borova

Okončanjem Drugog svjetskog rata radnici su se našli pred izazovom stavljanja proizvodnje na noge, ne samo zbog ratnih razaranja već i zbog načina poslovanja Bate koji je tehnički, kadrovski i organizacijski periferne pogone vezao za centralu u češkom Zlinu. O naporima da se održi proizvodnja unatoč manjku rezervnih dijelova i obrazovanih kadrova svjedoči opis iz *Monografije Borova* iz 1971. gdje stoji da su “igle brušene i

ponovno upotrebljavane sve dotle dok se na njima imalo što brusiti”. Već 1949. godine Borovo je ipak dostiglo razinu zaposlenosti koju je Bata imao prije rata.

Kako bi odgovorili izazovima odvajanja od Zlina, nedugo je nakon rata u Borovu osnovana Industrijska škola i Radničko sveučilište. Oni su daljnjim naporima 1960. integrirani u Centar za izobrazbu kadrova. Zahvaljujući ulaganjima u obrazovanje između 1957. i 1970. godine broj zaposlenih s visokom, višom i srednjom školskom spremom povećao se šest puta, dok se ukupan broj zaposlenih približno udvostručio.

Borovo je bilo i kohezivni faktor. Ljude iz okolnih sela, pa i Slavonije i Vojvodine, svakodnevno je privlačilo u tvornicu, a spojilo je i velik broj ljudi iz svih krajeva Jugoslavije koji su se doselili u Vukovar kako bi radili u Kombinat. Utemeljenje Naselja u borovskom je slučaju izravno vezano uz utemeljenje proizvodnje. Infrastruktura koju je Bata ostavio stalno se nadograđivala, a Borovo se naselje širilo primajući tisuće novih radnika. Širenje proizvodnje u Borovu odvijalo se paralelno sa stalnim podizanjem standarda: građene su nove stambene zgrade, sagrađena je ambulanta, dvorana kulture, internat i olimpijski bazen, uređen nogometni i teniski stadion. Identitet radnika koji su prošli kroz Kombinac nije bio borovski zbog činjenice da je Naselje bilo borovsko, oni su bili Borovčani jer su sudjelovali u izgradnji tvornice koja je vukovarsko područje uzdigla među najrazvijenija u bivšoj državi. Naselje pak nije bilo produžetak tvornice samo u fizičkom smislu; jedan od živopisnijih prostora Borovog naselja kojeg se radnici bez iznimke prisjećaju plac je ispred Radničkoga doma:

Sve je bilo tu, centar zbivanja je bio ispred Radničkog doma. U 5, 6 sati popodne u ljetnom periodu to se zvao korzo ispred Radničkog doma: onaj plato prema kinu... To se nije moglo proć, to je bilo puno. Svaki petak, subotu navečer bilo je hiljadu do dvije hiljade ljudi u onoj ljetnoj bašči, to je bilo puno.

Radnik Borova

Ubrzanom industrijalizacijom i napuštanjem poljoprivrede radno mjesto u kombinatu Borovo pronalazili su radnici od Slavenskog Broda do Sombora. Na vrhuncu razvoja Kombinac je zapošljavao oko 18 000 ljudi u samom krugu tvornice, a

približno 23 000 ako tome pridodamo isturene pogone i trgovine. Pogone je Borovo izgradilo u Prijedoru, Somboru, Donjem Miholjcu, Odžaku i Lovasu, a trgovinsku mrežu činile su 622 prodavaonice diljem Jugoslavije. Krajem 1980-ih pretpostavljalo se da je približno 100 000 ljudi posredno ili neposredno ovisilo o Borovu.

Najvažniji dio proizvodnje odvijao se u trima tvornicama: Tvornici kožne obuće, Tvornici autogume i Tvornici strojeva i tehničkog servisa. Uz njih su dio Kombinata činili i samostalni Građevinski pogon, Institut za primijenjena istraživanja, Energana, Transport, Štamparija i niz malih pogona. Proizvodi ovih pogona bili su 1980-ih prisutni u preko 50 zemalja svijeta. Kada govorimo o proizvodnji, treba imati na umu brojke; naime radilo se o preko 20 milijuna pari obuće i gotovo 600 000 automobilskih guma godišnje.

Veličina sistema omogućavala je i velika izdvajanja za zajednicu, bilo da se radilo o generalnom sponzorstvu Olimpijskih igara u Sarajevu, Mediteranskih u Splitu ili Univerzijade u Zagrebu ili pak o sufinanciranju izgradnje Sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

... sve infrastrukture, sve to što vidite, to je iz tvornice napravljeno. Zatim financiralo se školovanje, edukacija ljudi, doktorati, magistrati i ostalo i svi sportski kolektivi unutar Borova... od šahovskog kluba, boksačkog kluba, veslačkog kluba, nogometnog, košarka, svi sportovi su bili zastupljeni. Znači, to je sve iz sustava Borova, iz te mase novca se financiralo.

Radnik Borova

Naviknut na velika ulaganja u infrastrukturu i zajednicu ali i stalan rast broja zaposlenih, Kombinac se 1980-ih susreo s ozbiljnim izazovima. Razdoblje najveće ekspanzije Kombinata pratili su i najteži uvjeti poslovanja. Osim konkurencije koja se javila s azijskih tržišta i smanjenja potražnje s tržišta SSSR-a, velike je poteškoće Borovo imalo i zbog novih vladinih mjera dizajniranih u suradnji s MMF-om. Ove mjere, usmjerene na ograničavanje zaduživanja i akumuliranje deviza u federalnoj blagajni kako bi se mogli otplaćivati dugovi, otežale su Kombinatu nabavljanje repromaterijala, a radnicima smanjile realnu vrijednost plaće. Balansiranje između socijalnih zahtjeva

Borovo, zima 2015.
Autorica fotografije: Iva Zenzerović

i novih tržišnih uvjeta dovelo je Borovo krajem 1980-ih u ozbiljnu krizu. Radnički štrajkovi i fragmentiranja borovskog radništva opisani su u tekstu *Čiji smo mi ovdje u Slavoniji?: Štrajk radnika Borova 1988. u kontekstu mjera štednje i uspona nacionalizma u SFRJ*, a njihov rasplet možete pratiti i u našim budućim tekstovima. Iako se krajem 1980-ih situacija činila iznimno dramatičnom, o čemu svjedoče i tadašnje tiskovine, radnici svoje iskustvo često revidiraju uslijed susreta s nesigurnostima novog sistema.

(...) kupovali smo njemačke marke, trčali smo kad smo plaće dobili da kupimo marke, redovno smo morali otplaćivati kredite. Znači, mi smo se prilagodili situaciji, koliko smo imali s toliko smo raspolagali, ali smo zato i napravili kuću. U današnje vrijeme to ne mogu ni stalno zaposleni, ne možeš dignuti kredit ni ništa... Ljudi su tamo i poljoprivrednici, Borovo je Borovo, ali većina stanovništva i radnici Borova bili su sa sela, imali kod kuće i kravu i svinju i kokicu i... Ali kažem, moglo se, moglo se dizati kredite, moglo se zidati, moglo se stvarati... Taj period života od 1973. do 1991. je najljepši period našeg života.

Radnica Borova

Taj koji ne dobije plaću, on je socijalno ugrožen. Ili dobije minimalnu plaću, razumijete? Ali tada socijalna ugroženost nije bila ništa gora nego sada. Sad je puno veća. Shvaćate li? Jer on je tu koliko-toliko bio zbrinut. Dali smo mu bonove, shvaćate li? Pa mu nisi naplatio grijanje jer mi smo bili grijanje. Mi, naša toplana je čitav grad grijala.

Radnik Borova

Vi ste zadovoljni kad ste gladni, kad nemate šta, kad dobijete par mrvica. Dobro je i nećete se bunit. Ali kad već imate pun stol svaki dan, mislite da to nećete nikad izgubiti.

Radnik Borova

Kako bismo razumjeli ove izjave, vrijedi se prisjetiti da je Vukovar bio jedna od općina s najvišim standardom u bivšoj Jugoslaviji. Iako su obučarska i gumena industrija radno intenzivne i iako su plaće radnika bile čak nešto ispod republičkog prosjeka, ukupna infrastruktura izgrađena za radnika i socijalna davanja podigli su borovski standard na zavidnu razinu. U poratnom narativu, kojim se sve

jugoslavensko proglašava nepoželjnim, zaboravlja se da se Borovo razvijalo i gradilo zahvaljujući njegovim radnicima, kao i to da je Kombinat, koji je nosio naziv jugoslavenski, pružao ekonomsku sigurnost radnicima svih 23 različitih nacionalnosti ne praveći među njima razlike, kako su nam često napominjali sugovornici. Zato se Borovčani osjećaju višestruko izigranim ratom i tranzicijom:

Gledajte. Moja supruga je radila u jednom poduzeću, trgovačkom. Dobro su radili, dobro su radili... Oni nisu davali stanove. Oni su sve dali u plaće.(...) I sad, završi rat. Dođe novi sistem. Oni dobivaju svoje velike mirovine jer su puno uplaćivali. A kod nas su plaće male jer smo mi gradili. 12 tvornica treba napraviti. I svake godine 140 stanova, 5–6 više-manje. Novih. Mi smo imali vlastiti građevinar. Sve smo mi imali. Mi smo bili država. (...) Mi smo 8% izdavali za fond zajedničke potrošnje. Tu su uglavnom stanovi itd. Pazite, tolko je moja plaća manja. Svaki mjesec 8% jer izdvajamo tu. Al zato kad je došo mladi inženjer il bilo ko od mlađih tu, prvo ide u samački hotel. I to smo imali. Tamo dobije sobu, dobije hranu. Toplana, naša centrala, je grijala čitavo naselje. Pa ima toplanu besplatno, pranje i sve to skupa. Pa tamo u menzi se hrani, za godinu dana se oženi, odma dobije stan. I mi smo dobivali kadar zbog toga što odma daje stanove, što smo ga materijalno obezbedili, ali plaća je bila mala. I sad prođe sve to skupa, dođe kapitalizam, kažu: e, stanove uzima država. Ja kažem: uzmite stan od moje žene!, jel tako? Pa oni nisu gradili stanove. Pa zašto nisu gradili? Popapali su novce. A da smo i mi tako popapali šta biste vi sad privatizirali? Šta biste uzimali? Ja kažem: uzmite stanove, al obeštetite onih 8% puta broj meseci, pa po godini, pa kamate. Jer taj stan, neko se za to znojio.

Radnik Borova

Osjećaj nepravde tim je veći kada se o Borovu govori kao o primjeru mastodonta koji novac samo usisava, a o Vukovaru kao gradu slučaju kojem se treba na kapaljku pomagati. Izostavlja se pritom iz jednadžbe ogromna infrastruktura koju je

Borovo prije rata samostalno izgradilo, ali i dugovanja nekih partnera Borovu čiju je naplatu država preuzela na sebe. Razočaranje u odnos države prema Borovu jasno je i među kazivačima:

A šta sam ja dobio? I onda, izaći će u novinama, jer sad je kao bilo: dat će Borovo 15 milijuna kredita... Nemojte mi dat kredit. Nemoj mi pomagat. Samo mi daj moje. Dakle, u Vukovaru, tom simbolu rata, spašavanja Hrvatske, Borovo je totalno razrušeno, shvaćate li? Ono ne da ne donosi, ne može donijet. Dakle, to je moje, mi smo izneli tu i to je jasno, sve je to jasno. I sad Linić uzme helikopter i naftu, a meni ne da moje. I da mi nešto od onog mog, jedan komadić, i kaže: kredit. Shvaćate li? To je naša stvarnost. Ili kažu tamo, na televiziji, kaže: vlada, to je Račanova vlada bila, je poklonila gradu Vukovaru, za slobodnu zonu, 39 hektara. Sad ja gledam, ko je lud? I sad naravno: bravo vlada! A niko se ne pita: je li, odakle smo tu zemlju doneli? Iz Varaždina, odakle su doneli tu zemlju? Jel ona bila tu prije? A bila je prije. Pa nečija je bila. Pa reci! Uzeli smo Borovu, dali smo ovome. Dakle, od Borova svako je uzimao. Zašto? Jer bio je ogroman. Bio je jako veliki. To je bila jedna država u državi. I zato ona treba 5, 6, 7 godina da umre. I nema joj spasa.

Radnik Borova

Samo kratki povijesni pregled dovodi nas do logičnog pitanja: gdje je nestalo Borovo u narativu o Vukovaru? Stopi nezaposlenosti od 36%⁽³⁾ u Vukovarskoj županiji ne možemo pristupiti, a da se ne dotaknemo činjenice da je Kombinat pred rat zapošljavao 23 000 radnika, a danas ih zapošljava približno 900. Isto tako vrijedi imati na umu da je Kombinat sačinjavao čak 75% vukovarske privrede. Dominantan diskurs i liberalna interpretacija tranzicije ignoriraju pitanje Borova kao nemogućeg i promašeno. Zbog toga nam se u ovom slučaju kao prigodnije nameće pitanje koje nam je, osvrćući se na uništenu proizvodnju, postavio jedan borovski radnik:

Zar Hrvati više ne nose cipele?◀

(1) U tekstu su korišteni materijali prikupljeni polustrukturiranim intervjuima u okviru istraživanja radnog naziva Kontinuitet društvenih sukoba u Borovu 1987.-1991. Termin radnik/radnica ovdje koristimo za sve naše kazivače: proizvodne radnike, direktore, sindikaliste, novinare, inženjere.

(2) Borovo naselje potrebno je razlikovati od Borovo Sela. Borovo (nazivano i Borovo Selo) stara je općina udaljena 7 km od Vukovara. Borovo naselje, o kojem je u tekstu riječ, gradska je četvrt Vukovara utemeljena uz Kombinat, a po obližnjem selu dobila je, kao i kombinat, ime.

(3) Riječ je o podacima za 2013. godinu prema Državnom zavodu za statistiku. Preuzeto sa: <http://trzisterada.hzz.hr/Counties/UnemploymentRatesYear/16>

Uglovnica preko puta trešnjevačkog placu: danas automat klub, a do 2005. gostionica Dvije lipe. Ime je dobila po stablima koja su pružala hlad na terasi lokala. Izgleda da je s potrebama oglašavanja novog biznisa na terasi ponestalo mjesta, pa su lipe posječene.

TREŠNJEVAČKI TRG (PLAC)

Počeci Trešnjevačkog placu sežu u dvadesete godine 20. st. kad su se na ovom trgu, koji ni do danas nije dobio pravi oblik trga, počeli okupljati prodavači na divlje. Tada još ovim prostorom teku dva potoka, Jelenovac i Kuniščak. Oko 1930. tržnica se formalizira, ulazi u sastav tada nastalih Tržnica grada Zagreba, pod imenom "Tržnica pod črešnjom". Danas je jedna od najvećih gradskih tržnica, po prometu možda i najznačajnija.

NAMA

Prva trešnjevačka robna kuća otvorena je 1960. godine preko puta trešnjevačkog placu. Ta je montažna jednokatnica nastala na zemljištu župe sv. Josipa, gdje je dotad bilo samo grmlje. Nije nimalo zaostajala za svojim sjedištem u centru, u Ilici, pa su se na prizemlju mogle kupiti prehrambene namirnice, a na prvom katu mješovita roba, od kućanskih aparata do odjeće i obuće. Nakon nje na Trešnjevci su se otvorile još tri Name - na Remizi, Knežiji i Srednjacima.

Badalićeva ulica bila je prva lokacija dnevnog boravka za beskućnike. Više o tome u tekstu Ane Benačić na str. 40.

KAO U LOŠEM VICU - KAKO JE DNEVNI BORAVAK ZA BESKUĆNIKE ZAVRŠIO NA ULICI

ANA BENAČIĆ

Trešnjevka je donedavno bila mjesto jedinog zagrebačkog dnevnog boravka za beskućnike, mjesta gdje se mogu istuširati, zimi zagrijati, imaju pristup internetu, čajnu kuhinju na korištenje i pomoć volontera. O paradoksalnoj situaciji s financiranjem, birokracijom, o ulozi Crkve u humanitarnom radu i osobito o istovremenom porastu broja beskućnika i neiskorištenih praznih gradskih prostora, s terena izvještava Ana Benačić.

* Ana Benačić je članica MAZ-a, novinarka regionalnog neprofitnog portala Lupiga.com i suradnica više medija u Hrvatskoj. Već deset godina piše o unutrašnjoj politici, socijalnim temama i javnim dobrima.

Dan zaključenja ovog teksta je Uskrs 2015. godine. Ujedno je to i peti dan da se ne zna sudbina jedinog Dnevnog boravka za beskućnike u milijunskom Zagrebu. Na ulici su, kao u lošem vicu, ostali baš na prvi april; ostavljeni na cjedilu i od države i od grada i od Crkve i od privatnih vlasnika nekretnina. Priča o Dnevnom boravku za beskućnike toliko je prepuna ironije da joj je datum isteka najma na njihovoj trećoj adresi sjeo kao šlag na tortu. Najveći kršćanski blagdan, naime, iskorišten je za niz poslanica koje su kiptjele “najugroženijima”: grmjelo se o sirotinji s oltarâ, političari su u svojim čestitkama ridali od sućuti. Istovremeno, voditelji projekta dnevnog boravka iz udruge Dom nade, teolozi Marijana Ivanić Vuga i Danijel Vuga, u tim su trenucima uspjeli pronaći tek privremeni smještaj za spakirane kutije boravka do rješavanja njihovog preseljenja i to u - “katedrali duha” - skladištu Hrvatske radiotelevizije. Posjetili smo ih sredinom ožujka u Badalićevoj 11, kada su dogovorili preseljenje u privatni prostor na križanju Zagorske i Selske ulice na Trešnjevci. A onda im se, dan pred preseljenje, dogodio šok.

“Nažalost, dogodilo se da nam je novi gazda odustao, nakon mjesec dana što smo ga držali za riječ i nismo tražili drugi prostor. Supruga najmodavca je *guglala* našu udrugu i nakon toga su odustali od dnevnog boravka. Da se razumijemo, mi nismo ništa skrivali. Rekli smo da smo udruga i čime se bavimo, detalje su također mogli potražiti na internetu i kada smo ugovorili najam. Osim toga, nismo mi tražili taj prostor zabadava - ugovorili smo cijenu od 350 eura mjesečno plus režije”, kazao nam je Vuga prvog travnja. Svašta je, kaže, čuo od privatnih najmodavaca - i da su ljudi bez krova nad glavom i prljavi i smrdljivi i ušljiv, narkomani, pijanice, da su si sami krivi, da će zaraziti njihovu djecu, da su klošari koji će ih opljačkati i raditi buku. Oni su u neprestanoj borbi s predrasudama, premda probleme ne stvaraju. Najam skromnih sedamdesetak kvadrata u Badalićevoj, naime, otkazan im je nakon što je preminula suvlasnica dvorišnog stana. Ostali vlasnici odlučili su prodati nekretninu. Stoga je udruga, premda joj je garantirano da će moći boraviti u tom prostoru dulje vrijeme, zamoljena da nakon samo godinu dana ponovno pakira kutije. Badalićeva 11 je između dva proljeća postala

mjesto gdje deseci, ako ne i više od stotinu ljudi, dolazi onamo gdje im svi znaju ime, gdje ih nitko ne osuđuje. Zbog besparice, spavanja po prenoćistima i lutanja dok ona opet ne otvore svoja vrata, ovi su naši sugrađani često i informacijski odsječeni, prisiljeni da zbog obroka založe mobitel i slično. “Čim kažeš ‘udruga’, odmah se javljaju neka podozrenja, a kad još kažeš ‘za beskućnike’, onda se vrata zatvaraju. To govorim za privatne vlasnike”, pričao nam je Vuga sredinom ožujka dok još nije znao što će se dogoditi krajem mjeseca, žaleći što baš u proljeće, kad im je svima skupa najljepše boraviti u dvorištu, moraju otići. Osim dvorišnog prostora s drvnicom, uz dnevni boravak bila je smještena i radionica s kompjuterima, čajna kuhinja, kupaona i WC. Udruzi nije cilj zadržati se u istom prostoru samo zbog minimuma komocije i komunikacije s korisnicima, nego i zbog naravi njihova financiranja. Prijavlivanje na razne natječaje i privlačenje donatora jednostavnije je ako niste osuđeni na nomadski život. Naime, iako su jedini koji se bave ovim neophodnim radom, nemaju stalne donatore.

“Prije mjesec dana javila nam se vjerska zajednica Bahá’i, najmlađa svjetska religija. Imali smo blagdan darivanja pa su skupili prilog. U prve dvije godine, od ljeta 2012., imali smo redovne mjesečne donacije od jedne crkve iz Nigerije”, kazao nam je Vuga i zaprepastio nas. “Svi imamo predodžbu da su u Nigeriji siromašni, ali istina je da je zbog nafte Nigerija postala bogata. Naravno, u Nigeriji ima i siromašnih, ali i jako bogatih. Bogati su sirovinama, ne samo naftom pa Nigerija više nije ono što mi mislimo da je. To su predrasude”, pričao nam Danijel Vuga. Objasnjava nam kako je uspostavljen kontakt s tom crkvom. Nisu se jednostavno pojavili i dali im novac za rad s beskućnicima.

“I supruga i ja studirali smo teologiju. Kolega koji je studirao s nama počeo je raditi za jednu kršćansku organizaciju. U tom poslu proputovao je pola svijeta i došao u doticaj s crkvom u Nigeriji, spremnom da plati prostor. Rekoh - super, meni je to bilo najbitnije. Ono što me oduševilo je što su oni svoju vjeru bili spremni materijalizirati, izraziti na konkretan način”, navodi Vuga. Budući da je Katolička crkva najveći posjednik nekretnina u Hrvatskoj nakon države i lokalnih samouprava, upitali smo ga

kako je moguće da oni nisu izašli u susret. Vuga preuzima odgovornost na sebe.

“Ne mogu kriviti naše crkve tu. Osobno, nije da nisam imao volje, nisam stigao otići razgovarati s njima o nekoj pomoći, ali to nam je odavno u planu. Kao udruga moramo pisati projekte, javljati se na natječaje, znate kako to ide. To uzima dosta vremena i energije”, objašnjava. No, potpuna nezainteresiranost Crkve za ovaj projekt dodatno je uočljiva uzme li se u obzir sudbina dnevnog boravka za beskućnike koji je prethodio ovome u organizaciji Doma nade. Crkva mu je, naime, nakon samo godinu dana uskratila gostoprimstvo. Vodila ga je udruga Ulični suputnik, a nalazio se u zagrebačkom Sigetu, u prostorima Hrvatske franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda. Sedamdesetih godina 20. stoljeća u Sigetu je izgrađena prva i najveća novozagrebačka Crkva. Kako piše na stranicama Župe Svetog križa, sakralna građevina zauzima površinu od 1.500 metara kvadratnih, visine je 28 metara i ima zvonik od 33 metra. Tu je i samostan od 800 kvadrata. Uličnom suputniku, zajedno s još dvije udruge, crkva je ustupila sedamdesetak kvadrata. U tom skučenom prostoru djelovao je dnevni boravak, a svaka je udruga imala i odvojene sobe za urede. Kako nam je u telefonskom razgovoru objasnio Blaž Grbac iz Uličnog suputnika, koji je tadašnjem dnevnom boravku povremeno pružao informatičku podršku, ovaj je prostor oslobođen od beskućnika zato što udruga nije imala novaca. “Nekako se krpalo godinu dana, ali nije bilo dovoljno donacija i novca da se plaćaju režije, ako se sjećam dobro. Uvjet je bio da sami plaćamo režije koje su iznosile nekakvih 1.500 do 2.000 kuna”, kaže nam Grbac. Za preostale dvije udruge pretpostavlja da još uvijek borave u tom prostoru. Projekt dnevnog boravka zatim je predan udruzi Dom nade jer su oni uspjeli doći do financija.

Radilo se, naime, o donaciji već spomenute crkve iz Nigerije, o kojoj nam je Vuga govorio na dvorištu Badalićeve. Voditelj udruge Dom nade nastojao je ublažiti gorak dojam o ulozi Crkve u njihovom beskućništvu, govoreći kako među volonterima, osim onih koji se školuju za pružanje socijalnih usluga, ima i dosta mladih bogoslova iz studentskog katoličkog centra koji su aktivni i u svojim župama, ali i da Dom nade osim

Autorica fotografija: Ana Benačić

s Crvenim križem surađuje i s Caritasom. Dok smo o tome razgovarali, prišla nam je korisnica-volonterka Ljilja. Naime, ljudi koji jednom dođu ovamo s nuždom, nastavljaju se vraćati da bi vratili uslugu udruzi koja je pomogla njima. Ljilja Vugi, bez uvoda, govori: “Trebalo bi, Danijele, otić u Siget kod svećenika, tamo objasniti situaciju i da nam pomogne za udrugu. Reć’ ćeš za Ulične svjetiljke i za Dom nade, kako ti nama pomažeš i sve. Trebamo, trebamo, Danijele, jer ne vredi ovako, znaš”, kaže mu ona. Ljilja prodaje Ulične svjetiljke, časopis o beskućništvu i srodnim socijalnim temama koji je također projekt Uličnog suputnika. U četrdesetim je godinama života.

“Spavala sam 21 dan po klupama. Kad se samo sjetim... O, bože, jel’ te ima? Problemi s koljenom, sa zdravljem...”, priča nam. Objašnjava kako je u kratkom periodu od radnice u Nexe grupi ostala sama, bez doma i igdje ikoga.

“Ja sam ti bila jamac 2006. mojoj kolegici Đurđi. Skupa smo radile - ona u kancelariji na obračunskoj, a ja u pogonu za crijep. Pitala me hoću li joj bit jamac. Reko’, zašto ne bih. Ja imala na početku ulice kuću, ona na kraju. Zna mog muža, moju majku pokojnu, cijelo pokoljenje. I jesam, potpisala sam. Došla je ovrha. Ja joj kažem: ‘Šta ćemo?’ Ona kaže: ‘Ne boj se.’ I leglo mi na plaću, oduzelo mi sve, pet i pol hiljada kuna. Došla sam kod direktora Ivana Ergovića, direktora u Našicama. Rekla mu: ‘Znaš šta, ja ne mogu ovo više psihički podnijeti. Ili ću ubit sebe ili ću ubit’ nju. Dao mi je otkaz, završila sam na birou, dobila sam socijalnu pomoć 800 kuna, počela me snaha tući i ja sam s najlonskom vrećicom, u riflama i crnoj kratkoj majici, pobjegla. Dvadeset i jedan dan sam spavala na ulici”, ponavlja, teško uzdišući. “Nemoj nikome samo bit jamac. Nikome. Ne. Ako si jamac, znaš šta te čeka. Vrećica najlonska i četiri strane svijeta”, poučava nas. Sada živi u stanu zahvaljujući jednom odvjetniku koji joj plaća skromnu stanarinu. “Vlaga je velika, sine. Užas, užas. Ali i to ćemo riješiti na proljeće ili na ljeto”, kaže nam. Obraća se nakon toga 31-godišnjem Josipu Šušku koji stoji s nama na dvorištu.

“I molim te, gdje ćeš sad spavat’?”, pita Ljilja.

“Pa niđe, vjerojatno na kolodvoru”, odgovara joj Šušak. Mršav, uvučenih ramena i upalih obraza, njegov lični opis odaje dojam

da je Ljiljina generacija, premda je ova žena, rumena i poletna, energičnija od njega. Mladić rola hercegovački duhan iz plastične vrećice i pali jednu cigaretu za drugom. Prišao nam je da nam ispriča svoju nevjerovatnu priču. Noć prije su ga časne sestre izbacile iz Jukićeve, prenoćišta samostana “Misionarke ljubavi- sestre Majke Terezije”.

“Popio sam sinoć, ali ne znam šta je bilo. Jedna sestra mi je rekla da sam ja njoj puhnuo dim u lice. A ona manja od mene, ja pušio cigaru i sad ona tvrdi da sam ja njoj s namjerom puhao u lice. Ma daj! Izbacili me. Vucarao sam se po autobusu i tramvaju, izbacio me u dva u noći vozač autobusa. Da sam nešto našao učinio, rekli bi mi, a pitao sam ih petoricu (u skloništu, op.a.). Kažu mi da sam galamio i tražio stvari”, uvjerava nas. Pokušavajući se izvući iz gliba, klonio se alkohola mjesecima ali, pritisnut problemima, napio se i to mu je donijelo nove nevolje. Srećom, iste će večeri biti primljen nazad u prenoćište. Sestra Meri, koja ga je izbacila, rekla nam je da on tu noć nije mogao spavati ondje zbog ostalih 25 beskućnika u prenoćištu koji su se također htjeli naspavati. Kazala nam je i da je Josip tamo dulje od većine ostalih beskućnika - krevet u prenoćištu je jedini zagrebački na kojemu je spavao od prosinca, kada je zbog obiteljskih problema napustio Široki Brijeg u Bosni i Hercegovini te na 15. godišnjicu smrti Franje Tuđmana došao u Zagreb.

“Išao na razgovore za poslove i sve, ali tri-četiri poslodavca su me odbila jer nemam dokumente. U Petrinjskoj su mi govorili da bi za to trebao doći vlasnik stana 1/1 da me prijavi na prebivalište. Pa sam stavljao i oglase, da me prijave. Jedan moj zemljak iz Posušja me tražio da mu platim tri rate unaprijed. Odakle meni 3.100 kuna, čovječe? A stan daleko, tamo kod američke ambasade. A i skupo. Da imam 3.500 kuna, našao bi normalnu garsonijericu, sobu, bilo što”, priča nam Šušak. Spavajući na otvorenom i u skloništu, bez prava na zdravstvenu pomoć, zaradio je i tešku upalu sinusa.

“Išao sam u Caritasov centar i doslovno se srušio. Nakon toga završio u hitnoj u Heinzelovoj pa su me poslali na Jordanovac. I gore mi na porti kažu daj mi zdravstvenu...”, govori i očajnički se nasmije. U Caritasu su mu skupili za kartu za Široki Brijeg, gdje se oporavio pa vratio sredinom veljače ponovno u Zagreb. U

tom trenutku pitamo ga je li slučajno u kakvom srodstvu s prezimenjakom Gojkom, pokojnim Tuđmanovim ministrom obrane.

“Čaćin mi stric”, odgovara 31-godišnji beskućnik. Pomoći nije imao ni od dobrostojeće rodbine u Zagrebu koja mu nije odgovarala na pozive. Upozorava nas da će do objave ovog teksta vjerojatno pronaći posao jer se bliži trenutak razrješenja njegovih patnji s papirima, a onda će, nada se, naći i posao. Od početka djelovanja udruge kroz dnevni boravak prošlo je blizu 200 korisnika, a broj se, s obzirom na širenje glasa o boravku, ali i na sve očajniju situaciju u društvu, povećava. Istovremeno se u boravku zadržava oko petnaestak ljudi, što korisnika, što volontera. Takva cirkulacija za normalno funkcioniranje prostora zahtijeva barem dva WC-a i skladište za donacije, uglavnom u obliku higijenskih potrepština i konzervirane hrane. Jedan od njihovih donatora dostavlja im sljedovanje mlijeka i mliječnih proizvoda jednom mjesečno što je, primjerice, vrlo teško sačuvati od propadanja pa se u udruzi snalaze kako znaju- raspoređuju hranu po frižiderima po kućama volontera i nastoje te proizvode potrošiti što prije. Pored adekvatne kvadrature, projekt bi bio besmislen ukoliko bi boravak bio smješten na periferiji.

“Osim što su na margini društva, beskućnici su i na marginama gradova. Pogledajte samo - imate prenoćište u Kosnici, koja čak nije ni Zagreb već Velika Gorica, zatim Rakitje. Evo sad čujem da se Caritasova kuća iz Rakitja seli u Sesvete”, nabraja Vuga. Budući da ni grad, ni Crkva, ni privatni vlasnici nisu spremni ustupiti svoj prostor Dnevnom boravku, obratili smo se Croatia Infiltrationu, uzbudljivoj organizaciji mladih ljudi koja si je dala za zadatak da obiđe i dokumentira napuštene prostore diljem Hrvatske. Iako se inače bave daleko zanimljivijim i više *off road* lokacijama od centra Zagreba, mladi istraživački trio koji čine Mihovil Pirnat, Josip Kovač Levantin i Matija Pucak morali smo pitati jesu li zamijetili išta iskoristivo u zoni interesa Dnevnog boravka - u centru i na Trešnjevci. Ovi urbani istraživači slažu se da nekretnina zasigurno ima, no i da su one desetljećima zanemarivane te nisu upoznati s detaljima njihova imovinsko-pravnog stanja.

▷ PRITOM NITKO NE RAZMIŠLJA DA OVI LJUDI VEĆ POLAŽU NEKAKVA PRAVA NA KROV NAD GLAVOM... (1)

Iako točnih podataka nema, procjenjuje se da u Hrvatskoj ima deset tisuća beskućnika. Prema podacima iz 2013. godine u RH postoji tek 13 skloništa za beskućnike, a nalaze se u većim gradovima Hrvatske: Zagrebu, Rijeci, Splitu, Kaštel Gomilici, Osijeku, Karlovcu, Varaždinu, Dubrovniku, Zadru i Puli, jer su po zakonu RH sva veća županijska središta dužna osigurati prihvatilišta za beskućnike. I iako iz godine u godinu broj beskućnika raste – kao posljedica ekonomske krize koja je u svojoj osmoj godini, sve većeg broja deložacija ljudi koji ne mogu otplaćivati kredite i rastućeg broja nezaposlenih - svih 13 prihvatilišta od deset tisuća beskućnika mogu primiti njih tek 450.

Nedostatan broj mjesta gdje se beskućnici mogu zbrinuti u skladu je s općom stambenom politikom na ovim prostorima, odnosno njezinim nepostojanjem. Ako ne postoji promišljena stambena politika koja teži tome da se svima osigurava stambeni prostor i krov nad glavom, kakva je barem donekle postojala u Jugoslaviji, i struka koja o tim problemima raspravlja, ne treba nas čuditi što i problem beskućništva svakim danom sve više pada na leđa udruga civilnog društva. Rupe koje nastaju zbog inertnosti i nerješavanja problema

popunjavaju udruge civilnog društva i njihovi volonteri, poput splitske udruge Most ili udruge koja objavljuje časopis Ulične svjetiljke. Oni putem raznih obrazovnih programa pokušavaju beskućnike integrirati u društvo, pomoći im da nađu posao, te da se lakše bore s problemima na koje nailaze. A problema je poslovično mnogo, poput pravnih nelogičnosti i velike birokratizacije. Tako je tek 2013. godine, recimo, promijenjen diskriminatorni Zakon o prebivalištu koji je beskućnicima onemogućavao da ostvare neka osnovna prava – poput radnog prava ili prava na osnovno zdravstveno osiguranje – jer je zahtijevao da beskućnici imaju osobni dokument za ostvarivanje tih prava, a za dobivanje osobnog dokumenta potrebno je prebivalište.

No, iako je trud udruga hvalevrijedan i potreban, one ipak samo krpaju rupe u neodrživom sistemu koji sve više i više smanjuje socijalne usluge koje su beskućnicima od životne važnosti ili ih izmješta na krajeve gradova (to je slučaj sa socijalnim trgovinama ili dnevnim boravcima za beskućnike) te ne artikuliraju osnovni problem, a to je da u RH ne postoji sistematična stambena politika koja će se voditi ciljem da u konačnici svi ljudi već polažu prava na krov nad glavom.

“Definitivno takvih prostora ima. Prošli tjedan bili smo u kompleksu Gredelj koji je napušten prije par godina te ima dosta administrativnih (poslovnih) objekata koji su u jako dobrom stanju te bi bilo potrebno samo srediti opremu - - sanitarije, boravak, kuhinju. Osim Gredelja i puno drugih poslovnih prostora, postoji par privatnih kuća koje znamo da su u vrlo dobrom stanju, no ne znamo kakva je situacija s vlasnicima, tj. bi li oni htjeli prepustiti svoju nekretninu za dnevni boravak za beskućnike”, navode oni. U samo par desetaka minuta isproducirali su nam sljedeće napuštene adrese: Ilica 382, Ulica Ivana Gorana Kovačića 35, Jelenovac 42, Vrbani 2, Paromlinska cesta 2, Prilaz baruna Filipovića 22... “Ova informacija da svi ignoriraju taj problem je poprilično tužna i depresivna, posebno od strane grada i Crkve, koji bi takve probleme trebali rješavati, pogotovo zato što javnosti tvrde da rade na tome”, zaključuju. Daju i jedan “malo čudniji prijedlog”, a to su napušteni brodovi na Savi. Oni imaju sanitarije, ali bi te bi bilo potrebno sterilizirati ih i malo obnoviti, a interijeri se uz pomoć gips-kartonskih ploča mogu jako dobro i jednostavno prilagoditi, poručuju u *Croatia Infiltrationu*.

I dok ovi prostori propadaju, u Domu nade kažu da će broj korisnika ljudi bez doma rasti.

“Ne želim biti zloslutnik, ali mislim da ćemo se tek suočiti s problemom ljudi koji su na margini društva i već su debelo prešli rub ekstremnog siromaštva. Znaete koliko su aktualne deložacije i ovrhe. Recesija kod nas dugo traje - ljudi troše te rezerve, a što će biti kad njih nestane?”, kaže nam Vuga. Na prošli Dan beskućnika, 10. listopada, njegove kolege iz nacionalne mreže za beskućnike iznijeli su podatak o 10 tisuća beskućnika u Hrvatskoj. Samo njih 450 ima gdje spavati noću. Dan je, kao što se može vidjeti, uglavnom prepušten lutanju, tmurnoj svakodnevici gdje ljudi bježe od njih i nikoga ne zanima zašto su završili na ulici jer su ionako “sami krivi”. Pitali smo Maria koji volontira u centru je li čuo kada takve prozivke. Nakon što se i sam našao na društvenom dnu, dolazio je u dnevni boravak i ondje na miru pio kavu bez da ga itko osuđuje, vodio računa o higijeni i slično.

“Da! Jesam! Ljudi ne prihvaćaju ove koji nemaju. Ne znam zašto, ali tako je”, priča nam Mario. Mori ga što je toliko siromaštva u Hrvatskoj, ne samo onih koji su bez kuće. Nikada nije bilo tako, tvrdi, a primijetio je to po poslu- prije su ga ljudi zvali da radi, a sad je to rijetko ili mu ne plaćaju. Ljudi preko noći gube stanove, razvode se, imaju smrt u obitelji, žive u dvije države jer je prije bila Jugoslavija, nabraja on. I tu su na

meti ljudi poput Josipa Šuška, koji nam se također žalio da ga neprestano legitimiraju.

“Ovo danas, to je policijska država. Izgoni beskućnike. Ljudi kad nemaju prebivalište, policija ih goni po zakonu, jer vi ste u skitnji. Onda vas voze, zabavljaju, na kraju to završava izgonom iz Zagreba. Ljudi su krivi samo zato što su siromašni i što nitko ne stoji iza njih”, kaže Mario.◀

(1) Naslov preuzet iz članka Ladislava Tomičića u Novom listu “Deložacija u Končarevom samačkom hotelu: Još jedan običan dan u životu stanovnika »Sahare«“(1. ožujka 2015.)

I NAKON BROZA – TITO: O TITU KAO SIMBOLU

DINKO KREHO

O Titu se istovremeno previše i premalo govori. Uslijed desničarskih narativa o Titu, građanski glasovi su iznimno stidljivi i selektivni, a ljevica ne zna šta bi radila s tim fenomenom i kamo bi ga smjestila. Tri navedene pozicije odlikuje uglavnom nedostatak historizacije, a jednostavna podijela mogla bi izledati ovako; Tito u predratnom KP-u, Tito kao Maršal, Tito kao Predsjednik te Tito nakon (fizičke) smrti, odnosno Tito u postkomunističkom razdoblju. Iako je prvobitna ideja ovoga teksta bila obraditi Tita kao metaforu i simbol u književnosti, ispostavilo se da tekst u nastavku ispriječio, ali i pripremio put tom tekstu.

* *Dinko Kreho (Sarajevo, 1986), književni kritičar i publicist. Diplomirao je književnost (2010) na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Član uredništva zagrebačkog dvotjednika za kulturu i društvena pitanja Zarez, te stalni ili povremeni suradnik u nekoliko medija u regiji (Hrvatski radio, Booksa, Media Online, Alternativna književna tumačenja...). Koautor (s Darijem Bevandom) kriminalističkog serijala Bezdrov u produkciji BH radija 1. Živi u Sarajevu i Zagrebu.*

25. maja 2011., na rođendan Josipa Broza Tita i nekadašnji Dan mladosti, portal Radio Sarajevo objavio je tekst novinara i aktivista Vuka Bačanovića *Šta nova ljevica mora znati o Titu*⁽¹⁾ Bilo je to doba kad se, crpeći inspiraciju iz studentskih protesta u Hrvatskoj, na postjugoslavenskim prostorima profilirao niz organizacija lijevoga političkog predznaka (sam Bačanović bio je aktivist sarajevske Jedinstvene organizacije za socijalizam i demokratiju). Bačanovićev tekst usmjeren je protiv popularne “titonostalgije” koja lik doživotnoga predsjednika socijalističke Jugoslavije idealizira kao protutežu svim zlima kapitalističke i nacionalističke današnjice. On osobito kritizira nominalno lijeve građanske stranke u BiH koje taj masovni sentiment eksploatiraju, kao i druge postjugoslavenske opcije koje igraju na istu kartu:

Postojeća neoliberalizirana “ljevica” izostanak bilo kakve borbe za radnička prava nadomještava Titovim kultom, baš kao da će je sam taj brend učiniti onim što je odavno prestala biti. I zaista, gotovo da nema “ljevičarske” opcije u bivšoj Jugoslaviji koja se ne kune u Maršala, koja ne tuguje četvrtog, a ne slavi dvadeset i petog maja, koja ne ide na ekskurzije u Kumrovec, koja ne drži na desetine njegovih slika, bisti, kipića i drugih kičastih drangulija u svojim prostorijama.

U nastavku autor skicira kako bi prema njegovom mišljenju trebala izgledati analiza “Tita i titoizma”. Pozivajući se na istraživanja historičara Gorana Musića, Bačanović Titovu vladavinu generalno opisuje kao staljinizam na balkanski način: *Staljinistička tehnologija vladanja, nastala kao posljedica urastanja ostataka carizma u boljševičku ‘diktaturu proletarijata’ dobila je u Titu svoju balkansku primjenu i nadopunu.* Premda režimu na čijem je čelu Tito bio priznaje bitne zasluge u sferi ekonomskog rasta, modernizacije, urbanizacije i socijalnih politika, Bačanović mu, zajedno s Musićem, spočitava da je spriječio formiranje radničke demokracije. Po mišljenju obojice autora, retorika samoupravljanja predstavljala je tek paravan za autoritarnu vladavinu, sa snažnim staljinističkim, birokratskim i etatičkim preostatkom; radnička klasa naprosto je prepuštena kontroli republičkih birokracija šta je u konačnici otvorilo vrata za

nacionalističku mobilizaciju radničkih masa od osamdesetih nadalje. Za takvu je praksu, po Bačanoviću, krivac bio Tito. On stoga zaključuje: *Nastajući mladi lijevi pokreti u bivšoj Jugoslaviji moraju [...] detaljno analizirati period Titove vladavine i ukazivati zbog kojih je sve faktora titoizam kolabirao.* Prvi i najvažniji zadatak “nove ljevice” sastojao bi se pritom u distanciranju od kulta ličnosti “Maršala”, uz “objektivno vrednovanje svih njegovih zasluga” te svijest da se, iako o najvećem vladaru u našoj povijesti, ipak radilo – o vladaru.

Ostavimo za trenutak po strani tezu o Titovom staljinizmu – autor nigdje niti usputno ne spominje činjenicu da se titoistička doktrina formirala u *opoziciji* spram staljinizma! – kao i onu o staljinizmu kao recidivu carističkog despotizma.⁽²⁾ Teško je ne složiti se s Bačanovićevim pozivom na demontiranje “titonostalgije”, aktualnim i četiri godine kasnije. Informirana analiza i posebno istraživanje Titove vladavine, titoizma, samoupravljanja i jugosocijalizma prijeko su potrebni, prije svega za profiliranje i samopozicioniranje samih lijevih snaga, kritičke prakse i političkog djelovanja. Analiza je tim više potrebna što i na planu teorije i kritike ponekad dolazi do mistifikacije jugoslavenskog socijalizma na način da se gotovo oblikuje nekakva teorijska inačica popularne “jugonostalgije”. Pa ipak, kad je tema Tito, rekao bih da empiristički pristup nije dovoljan. Sagledavanje činjenica i uspostavljanje bilansa “za i protiv” mogu nam uvelike osvijetliti ulogu i ličnost *Josipa Broza* – ali propuštaju zahvatiti u značenje *Tita*.

U trenucima nastanka ovoga teksta, mediji u Hrvatskoj bruje o izbacivanju Titove biste iz ureda Predsjednika Republike na Pantovčaku. Zbog tog se poteza novoinaugurirana predsjednica Kolinda Grabar-Kitarović našla na meti brojnih kritika. Većina prigovora mogla bi se sažeti ovako: izbacivanjem biste Predsjednica negira važnost Titove ličnosti za hrvatsku nacionalnu povijest i njegovu ulogu u nastanku današnje Hrvatske – ulogu koju mu je čak i Tuđman priznavao. Desnija varijanta ove reakcije rezonirala je kako se izbacivanjem Tita negira Tuđmanov projekt *nacionalne pomirbe* između lijevih i desnih, partizana i ustaša. Pišući o potonjoj argumentacijskoj

liniji, Viktor Ivančić je povodom afere “bista” zaključio i ovo: *Optužbe kako se time iznevjerava velebna Tuđmanova ideja nacionalne ‘pomirbe’ teško da mogu držati vodu, jer je sama ‘pomirba’, kao otvoreni poziv na reanimaciju ustaštva, bez sumnje bila protutitovska. Stoga se otvara prostor drugačijim spekulacijama: što, naime, ako Titova bista u predsjedničkom uredu nije bila nikakav simbol od općeg značaja – pogotovo onog nacionalnog – nego je predstavljala element najdublje Tuđmanove intime? Što ako je ona bila u središtu vladareva tajnog erotskog života? Što ako su neka zadovoljstva suđena samo nasljednicima, a ne i sljedbenicima?* ⁽³⁾

U svom prepoznatljivom satiričkom registru, Ivančić je ovim recima naznačio upravo onu distinkciju na koju bih želio skrenuti pažnju. Njegova opaska može se parafrazirati i ovako: nije li u predsjedničkom uredu oduvijek i boravio samo Broz, dok je Tito već na početku od tamo odstranjen? Tuđmanova opsija Maršalom nije nikakva tajna: prvi hrvatski predsjednik nastojao ga je imitirati stavom, držanjem, odijevanjem, poziranjem za kameru itd.; bio je i opsjednut samjeravanjem vlastitih dosega s njegovima. No, paradoks da je jedan od grobara titoizma i titoističke Jugoslavije bio veliki štovatelj Josipa Broza samo je prividan. Tuđman je štovao Broza, ali od Tita nije uzeo ni preuzeo ništa. On je u pravom smislu baštini kult *ličnosti* Josipa Broza – a nakon što je tu ličnost oprao od političkog sadržaja i simboličkog naboja, mogao je njome činiti što mu volja. Tako je Broz i završio u nizu nacionalnih velikana, kao jedna od bista u kanonu Pantovčaka.

Distinkcija između “Broza” i “Tita” ne mora biti tek retorički trik ili prigodna dosjetka. Slučajnost da je jugoslavenski predsjednik bio svjetski poznat po nadimku ukazuje nam se kao sretna okolnost da razgraničimo ličnost i pojedinca s jedne, te simbol i njegov politički značaj i značenje s druge strane. Josip Broz bio je povijesna ličnost, sa svojim manama, slabostima, promašajima, ako hoćemo i zlodjelima. Kad govorimo o *Titu*, međutim, govorimo o nečemu širem i obuhvatnijem od historijskoga Josipa Broza: Tito je sinonim za jednu politiku i jedan kolektiv. On je simbol koji ne možemo naprosto “rastaviti” uz pomoć logike “lika i djela”.

- (1) Vuk Bačanović, “Šta nova ljevica treba znati o Titu”, *Radio Sarajevo*, 25.05.2011., <http://radiosarajevo.ba/novost/54276/vuk-bacanovic-sta-nova-ljevica-treba-znati-o-titu> (pristup 07.03.2015.)
- (2) Za provokativnu tezu da su disidentske partijske struje u socijalističkoj Jugoslaviji (srbijski “liberali”, hrvatski “prolječari”), koje se danas obično prikazuju kao liberalna opozicija rigidnoj Titovoj vlasti, bile puno bliže staljinističkoj praksi (u smislu pragmatizma, politike “vlastitog dvorišta”, tehnokratizma, oportunističkog pribjegavanja nacionalizmu itd.) od samoga Tita i njegova kruga vidi: Kolektiv autora 2009-2012, “7+1 teza o mračnom raspadu Jugoslavije”, Aktiv – prilog Novosti za teoriju prakse, *Novosti* 669, 15.10.2012., dostupno na: <http://www.novosti.com/2012/10/7-1-teza-o-mracnom-raspadu-jugoslavije/> (pristup 20.03.2015.)
- (3) Viktor Ivančić, “Udio biste”, *Novosti*, 27.02.2015., dostupno na: <http://www.portalnovosti.com/udio-biste> (pristup 11.03.2015.)
- (4) Izvešće s tribine, zajedno s njezinom kontekstualizacijom i sažetkom pozicija sudionika, može se naći ovdje: Andrea Radak, “Za revolucionarnu ideju i praksu”, *Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe*, na: <http://www.rosalux.rs/sr/artikl.php?id=121> (pristup 15.03.2015.)
- (5) Naravno, i Nijemci, četnici i ostali okupatori i kvislinzi imali su svoje “teorije” o tome tko je zapravo Tito. No, Karamanić upućuje i na danas malo poznatu činjenicu da ni dobar dio partizana dugo nije znao tko je u pitanju. Crnogorski partizani, recimo, još su 1942. mislili da je Titov “tajni identitet” Moše Pijade ili Milovan Đilas!
- (6) Uobičajena zdravorazumska reakcija na tvrdnju o revolucionarnosti raskida sa Staljinom može se sažeti u dvije riječi: Goli otok. Uistinu, jugoslavenski se režim sa staljinistima, istinskim i izmišljenima, razračunavao staljinističkim metodama – čistkama, deportacijama, zatvaranjima, i radnim logorima. Te prakse, za koje sam Broz bez sumnje snosi dobar dio odgovornosti, zaslužuju svaku osudu i kritičku distancu. Ali, na simboličkoj razini, možemo se upitati kompromitiraju li one presudno politički i povijesni značaj geste raskida sa Staljinom. Je li Goli otok neizostavna prtljaga revolucionarne simbolika Tita o kojoj ovdje govorimo?
- (7) Bilo bi zanimljivo, a čini mi se i vrlo produktivno, razmotriti Titovu i jugoslavensku vanjsku politiku u svjetlu postkolonijalne/dekolonijalne teorije i kritičke teorije rase. Možemo li govoriti o utopijskom pokušaju artikuliranja ne samo antikolonijalne, nego i post-rasne politike? Općenito, Jugoslavija bi zasigurno pružila puno više materijala za refleksiju nego su to domaće teoretičarke i teoretičari ovih provenijencija iskoristile/i.
- (8) V. Radovan Zogović, *Prkosne strofe*, Beograd: Kultura, 1947., str. 163-77.
- (9) Isto, str. 188-89.

Krucijalne smjernice za razmišljanje o simbolici Tita dugujemo filozofu Slobodanu Karamaniću. Na tribini o jugoslavenskom političkom naslijeđu *Za ovu Jugoslaviju* održanoj 12. ožujka 2012. u zagrebačkoj Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića, Karamanić je nastupio s izlaganjem naslovljenim *Čega je Tito ime?* Budući da ovo izlaganje nikad nije objavljeno u pisanom obliku, pokušat ćemo parafrazirati njegove središnje teze. (4) Karamanić polazi od fascinacije postjugoslavenskih medija figurom Tita-vladara. S jedne strane oni proizvode figuru užasnog despota, “totalitarnog” diktatora, zločinca koji je rukovodio poslovičnom “tamnicom naroda”. Sve vrvi od teorija zavjere: je li Tito bio agent Kominterne, Židov, mason ili možda čak Göringov brat osobno? Na drugoj strani spektra nalazi se predodžba liberalnih medija o Titu kao bonvivanu – sposobnom, lukavom, šarmantnom državniku, koji je taj šarm podjednako uspješno upražnjavao u diplomaciji i između četiri zida svoje spavaće sobe. U prvoj verziji Titovo se ime povezuje s već postojećim (Kominternu, nacisti, Vatikan...) ili fantazmatskim (“Židovi”, “masoni”) izvorima moći, dok se u drugoj vezuje uz buržuske ideale luksuza i uživanja u životu. U oba slučaja, zaključuje Karamanić, radi se o mistifikaciji Titova imena, koja potiskuje činjenicu postojanja realnog pokreta koji je stajao iza označitelja “Tito”: revolucionarnog pokreta čija je namjera doista bila ukinuti postojeće stanje. Drugim riječima, “Tito” je ime za jedan historijski kolektiv koji nastaje u otporu – otporu fašističkom teroru, kolonijalnoj invaziji, ali i državnoj represiji, eksploataciji i kapitalu. (5) Šta, dakle, simbolizira Tito? Na tragu Karamanićevih teza, mogli bismo odgovoriti: revolucionarnu politiku koja nadilazi koordinate “realističnog” i “ostvarivog” koje propisuje dominantna ideologija jedne epohe. Naprosto, riječ je o politici emancipacije koja se ne libi postaviti i nastupiti kao takva, bez kalkulacije i straha da će biti osumnjičena za utopizam. Iz perspektive danas dominantne ideologije, kako u njezinim ljevijim, tako i u desnijim varijantama, ova simbolika naprosto je nepodnošljiva.

Možemo razgraničiti tri velike povijesne sekvence kondenzirane u simbolu Tita. Već smo spomenuli razdoblje 1941.-1945. i nezaobilaznu Narodnooslobodilačku borbu. Treba napomenuti kako je riječ o kompleksnoj sekvenci koja je obuhvaćala antikolonijalnu bitku protiv okupatora i njegovih sluga, borbu za oslobođenje naroda Jugoslavije, antifašističku mobilizaciju, ali i borbu za emancipaciju od svake vrste tlačenja i represije, borbu za ukidanje nejednakosti i nepravde uopće i uspostavu diktature proletarijata na putu za komunizam. NOB pritom nije svodiva isključivo na titoistički i komunistički element, niti na socijalističku revoluciju. Međutim, upravo je Titova politika emancipacije omogućila formiranje široke antifašističke platforme i povezivanje disparatnih političkih i društvenih elemenata u borbi protiv nadmoćnog neprijatelja. Bez Tita i kolektiva čijim je simbolom postao, otpor bi se u najboljem slučaju sveo na sitne gerilske diverzije u čekanju spasitelja u liku Staljina ili Churchilla. Ovakvo je rezultat bio nevjerojatna pobjeda. Drugi događaj simboliziran u Titu jest raskid sa Staljinom 1948. Upravo na primjeru Titova historijskog “ne” možemo uvidjeti u kojoj mjeri označitelj “Tito” nije svodiv samo na čovjeka Broza. Naime, sasvim je moguće da je Maršal, kao što mu se u suvremenoj (pseudo)historiografiji često predbacuje, u otkazivanju poslušnosti Moskvi bio motiviran (i) određenim sebičnim razlozima. Moguće je i da je realpolitički procijenio kako je riječ o *high risk-high reward* potezu koji bi mu se u tadašnjoj globalnoj konstelaciji odnosa i snaga mogao dobro isplatiti. Ipak, sam događaj raskida sa Staljinom nije svodiv na nekakvo realpolitičko lukavstvo ili kalkulantski manevar: posrijedi je revolucionarni politički preokret koji je, kao i u slučaju NOB, temeljito preokrenuo koordinate mogućega i nemogućega, ostvarivoga i “nerealističnoga”. Odnosi sa Zapadom ubrzo jesu uspostavljeni, – ali u samom trenutku raskida Titovo “ne” značilo je da Jugoslavija ostaje u brisanom prostoru, u položaju koji na globalnoj razini dotad nije bilo moguće zamisliti. Za usporedbu, zamislimo da u današnje doba politički vođa neke od postjugoslavenskih država kaže “ne” u

lice Bruxellesu, MMF-u ili NATO savezu, ali istodobno i Moskvi, Pekingu ili bilo kojem drugom hegemonu – a sve u ime vlastitog puta u bolje i humanije društvo. Ovih se dana i daleko umjerenija i “realističnija” politika ljevice na europskoj periferiji, poput zahtjeva Syrize u Grčkoj, lakonski proglašava utopijskom i ultra-radikalnom. (6)

Treća velika sekvenca koju bih ovdje izdvojio tiče se Titove vanjske politike u razdoblju pedesetih i šezdesetih godina, s definitivnim odbacivanjem hladnoratovske “ili-ili” logike. Kao što je u kontekstu zaraćene Jugoslavije funkcionirao kao simbol iza kojeg se od disparatnih elemenata mogao formirati masovni otpor, Tito je u narednim decenijama na međunarodnom planu postao simbolom za mogućnost alternative. Premda nije “izumio” koncept nesvrstanosti, on je potpisivanjem Brijunske deklaracije s Naserom i Nehruom 1956. odigrao ključnu ulogu u profiliranju Pokreta nesvrstanih. Upravo je na platformi titoističke politike ogranzirana prva konferencija Nesvrstanih u Beogradu u septembru 1961. Globalna borba protiv imperijalizma i kolonijalizma, kao najmanji zajednički nazivnik svih aktera, našla je u Titu planetarno prepoznatljivo utjelovljenje. (7) (Vidi pjesmu na sljedećoj stranici.)

Mislim da se u ovih nekoliko odlomaka iz poeme “Pjesma o biografiji druga Tita” (8) iz 1943. književnika, kulturnog radnika i partizana Radovana Zogovića na iznenađujuće upečatljiv način kristalizira značenje Tita o kojem je bilo riječi. Budući da za analizu tih izvanrednih stihova ovdje nemam prostora, možda je malo nepravedno što ih koristim kao puku ilustraciju za prethodno iznesene teze. U svoju odbranu mogu pak uputiti na bilješku (9) kojom je u zbirci *Prkosne strofe* iz 1947. Zogović opremio pjesmu. *Pjesma o biografiji druga Tita*, tumači on, “zamišljena [je] kao polemika o biografiji, a ne kao pjesnička biografija”. *Pjesnik je nedvosmislen: “Povod za pjesmu bili su razni klevetnički i senzacionalistički pamfleti o porijeklu, životu i radu druga Tita, objavljeni u fašističkoj štampi u Berlinu itd., a preko radiostanica i reakcionarnih listova u Londonu, Njujorku i Cirihi*. U proteklih četvrt stoljeća “reakcionarni listovi” proizveli su nepregledno more “klevetničkih i senzacionalističkih pamfleta”; možemo opravdano pretpostaviti da bi se Zogović

(...)
 Pitate o Titu: ko je? –
 Mašino, mašinko moja, –
 piši!

Tito –
 to smo mi,
 svi, –
 vi znate naš kuršum i slavu!

I on je pun nas,
 I velik,
 i mi u njemu viši,
 viši
 za ljudsku glavu!

Oca Titovog znate,
 i majku što rodi Tita.

Znate ih,
 i znaćete ih,
 i znati!

Tita je rodio u gnjevu,
 U čežnji stvaranja
 titan-

narod,
 i borba-
 mati.

(...)
 Ti tragaš za Titom u tomu
 špijunske kartoteke,
 A lik i ime Tita osviće na svakom zidu!
 Čujte!
 Vi malter grebete,
 al kliču gole opeke:
 ovdje je bio napisan
 poklik Titu!

(...)
 Gledajte bajrake naše,
 nad gorom ljudi,
 nad skupom svetkovine,
 bajrake žarke iz Jajca,
 Bihaća
 i Splita, –
 gledajte
 kad ih vjetar razlista kao novine –
 tu piše
 životopis Tita!

složio s ovom neskriveno političkom referencom na njegove stihove.

Što se “kulta ličnosti” tiče, njime se doista valja kritički pozabaviti. Ali, to ne znači internalizirati pretpostavke dominantne ideologije o Jugoslaviji kao “totalitarnoj” tvorevini i Titu kao njezinom sveprisutnom i svevidećem kormilaru. Ovdje bih dao samo dvije natuknice za neko buduće razmatranje Titova kulta ličnosti. Najprije, eksplozija tabloidnih i senzacionalističkih sadržaja iz života Maršala – čime se zabavlja, šta jede, kako provodi dan, kako se odmara itd. – u Jugoslaviji se događa šezdesetih godina. To je vrijeme tržišnog otvaranja jugoslavenskog socijalizma, koje se između ostalog manifestira i u masovnoj tabloidizaciji medijskog prostora. Možemo li opsesiju Titovom *ličnošću* (na račun inzistiranja na njegovom političkom značaju i značenju) promatrati izvan tog konteksta? Drugo, proizvodnja Tita kao *celebrityja* uopće nije bilo ograničena na jugoslavenske medije i institucije: Tito je decenijama figurirao kao globalni *brand*, gotovo u rangu Che Guevare. Dakle, kapitalistička logika proizvodnje “atraktivnih” i “senzacionalnih” medijskih sadržaja itekako je uvjetovala formiranje kulta ličnosti Josipa Broza Tita – kako u Jugoslaviji, tako i izvan njezinih granica.

Uistinu, treba biti krajnje oprezan/na u pozivima na “detitozaciju” postjugoslavenske ljevice. Naime, čak i poziv na realistično i distancirano sagledavanje i vrednovanje Titove uloge može voditi u svojevrstu mistifikaciju – ako podrazumijeva da Tita trebamo tek pospremiti u odgovarajući pretinac historije, s odgovarajućim zaslugama i/ili grijesima. Tri godine nakon Bačanovićevog teksta, čini mi se da se “nova ljevica” na koju on apelira u tekstu u velikoj mjeri gradi upravo na takvom odnosu spram naslijeđa utjelovljenog u Titu i titoizmu.

Budući da sam se već dotakao polemike o izbacivanju biste, ne mogu ne spomenuti jednu zgodu također vezanu uz Titovu bistu. Dvanaestog februara 2014. u prostorijama Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske organizirana je

tribina o radničkim prosvjedima koji su tada uzimali maha u Bosni i Hercegovini, kao svojevrsni “popratni program” skupa podrške prosvjedima. Dio aktivistkinja i aktivista je za potrebe diskusije plahom pokrio Titovu bistu koja se nalazi u prostorijama Saveza. Smisao ove geste bio bi da je Tito simbol koji opterećuje i kompromitira nove revolucionarne snage i koji stoga valja skloniti; mobilizacija u borbi za bolji i pravedni svijet danas i ovdje mora se odvojiti od balasta prošlosti. Tako je, i prije nego što su prosvjedi u BiH ili oni prateći u Hrvatskoj i na koji način dovedeni u vezu s Titom, socijalizmom ili Jugoslavijom, Tito preventivno “sklonjen”. Nakon poprilične žučne polemike između diskutanata/ica bista je na koncu ipak otkrivena; međutim, samo nastojanje da se Tito “sanira” čini mi se simptomatičnim. Ono također svjedoči o snazi simbolike koju i danas prepoznajemo u njemu.

Drukčiji, potencijalno štetniji i opasniji vid raskida s politikama koje Tito simbolički predstavlja pojavljuje se u diskursu niza lijevih političkih organizacija u postjugoslavenskim sredinama. Mislim na onaj diskurs koji odbacuje emocionalne identifikacije s Jugoslavijom, Titom, partizanima ili bratstvom i jedinstvom u ime “materijalističke” analize današnjice. Umjesto “filozofiranja”, “poetiziranja” i “teoretiziranja”, govori se, potrebno je baviti se istinskim problemima – onim ekonomskim. Već samo definiranje nejednakosti u ekonomskoj bazi i osmišljavanje odgovora na kapitalističke ekonomske prakse navodno vodi u demontiranje vladajuće ideologije. Ta vrsta pragmatizma i redukcionizma odbacuje svaki politički angažman koji bi se mogao osumnjčiti za utopizam ili maksimalizam, formulirajući umjesto njega niz programskih točaka koje označuje kao realistične reformističke zahtjeve. Realističko-reformatorski diskurs u programu slovenske Inicijative za demokratski socijalizam (IDS), organizacije i parlamentarne stranke, rječito kritizira teoretičar Miklavž Komelj. On upozorava da je upravo ekonomski redukcionizam kičma kapitalističke ideologije – imperativ okretanja ekonomskim pitanjima koji postulira nova ljevica sasvim je u skladu sa zahtjevima dominantne ideologije. No, povrh svega:

Ako su [programski zahtjevi IDS-a] – od skraćivanja radnog vremena, povećanja plaća i osiguranja pune zaposlenosti do “uvođenja samoupravljanja” – oni “minimalni i razmjerno skromni zahtjevi” koji moraju biti ispunjeni prije no što uopće počnemo oblikovati “ambicioznije i dugoročnije alternative”, možemo se upitati zašto je, ako su ti zahtjevi u danim historijskim odnosima ostvarivi i u okviru postojećeg društva, uopće potrebno daljnje fantaziranje o “posve novom i radikalno drugačijem društvu”, pošto bi se njihovim ostvarenjem pokazalo kako je očito moguće u postojećem društvu reformistički doseći baš sve... Da ne bi bilo nesporazuma- ne mislim da su zahtjevi koji su navedeni u brošuri utopistički. Utopističko je nešto drugo. Utopističko je da su oni u danim odnosima označeni kao reformistički. Ti zahtjevi ostvarivi su samo pomoću duboke društvene promjene. (10)

Diskurs “zahtijevanja mogućeg”, zaključuje Komelj, u samim je svojim polazištima uhvaćen u zamku sistema protiv kojega ustaje. Odbacivanje ideala korjenite društvene promjene i uzdržavanje od zamišljanja radikalno drukčijeg društva zapravo priječi put opipljivim, neposrednim, “ne-utopističkim” reformama. Da bi konkretne promjene na svakodnevnoj razini bile moguće, najprije moramo mijenjati koordinate političke imaginacije. Komelj, inače autor seminalne studije o partizanskoj umjetnosti, navodi kako su jugoslavenski partizani i u katastrofičnim ratnim uvjetima bili svjesni ovog problema. Rekao bih da je Komeljeva kritika IDS-ovog programa primjenjiva na značajan dio postjugoslavenske nove ljevice. “Lijeve snage” s početka ovoga teksta doista su, što spontano, što programski, napustile referencu na Tita, bez zadržavanja nad političkim sadržajem i potencijalima te reference. Umjesto prijeko potrebne refleksije o vlastitom političkom naslijeđu i pokušaju da se politički potencijali tog naslijeđa danas aktiviraju, kruži maglovita predodžba o “demokratskom socijalizmu” kao cilju do kojeg će logično dovesti niz praktičnih reformi. Ekonomski redukcionizam, pragmatizam, etatizam i politika “vlastitog dvorišta”, samo su neke od “boljki” koje pritom opterećuju kurs nove ljevice. ◀

(10) Verzija na srpskohrvatskom dostupna na: Miklavž Komelj, “Prilog diskusiji o ‘demokratskom socijalizmu’”, *preveo Srećko Pulig, Aktiv-prilog Novosti za teoriju prakse, Novosti 756, 16.06.2014., dostupno na: <http://www.novosti.com/2014/06/prilog-diskusiji-o-demokratskom-socijalizmu/> (pristup 15.03.2015.)*

70
GODINA
OSLOBOĐENJA
ZAGREBA 08.05.

70
GODINA
OSLOBOĐENJA
ZAGREBA 08.05.

SVE PODSJEĆA NA SAN, OSIM ŠTO JE ISTINA

Svoje poetske crtice A.Z. Stolica inače objavljuje na blogu STVARI (alkatmer.tumblr.com). Ti njegovi “dotjerani mikrokozmosi” puni su zapažanja iz svakodnevnog života gradova koje posjećuje i u kojima živi: gotovo kao punopravni likovi pojavljuju se javni prostori ulice, trga, iznajmljeni stanovi, kvartovi, tramvaji i busovi, kina, plaže. On očučuje naizgled obične sitnice, jednostavne razgovore, i često nas ostavlja sa smiješkom na licu ili s nejasnim osjećajem da nam je sve to poznato. U zapisima se međutim naslućuje spleen prostora i vremena po kojima se opažatelj kreće, koji probija iz neizvjesnosti egzistencije, ali i humor svakodnevnih odnosa s bliskim ili nepoznatim ljudima, i opet – sa “stvarima”.

A. Z. STOLICA

* A.Z. Stolica rođen je 1985. u Splitu; odrastao na Sućidru, živi u Zagrebu. Diplomirao je hrvatski jezik i književnost i filozofiju. Piše i snima filmove.

Bojan mi pomaže da odaberem laptop – to će biti moj prvi kompjuter uopće. U jesen dvije tisuće i četvrte javno sam obznanio svoju prvu kratku priču s namjerom da dobijem laptop na književnom natječaju. Tako sam to objasnio sebi i drugima: *napisa san priču da dobijen laptop*. I dan danas me ponekad sram pisati nizašto.

Dok smo živjeli u Kosirnikovoj svaki dan smo sretali jednog čiču koji bi stajao naslonjen na pult trafike i dodijavao prodavačicama; prolazimo sad opet tamo, nakon godinu dana, prodavačica izašla ispred trafike i jada se njemu, on strpljivo sluša, sve razumije.

*

Zvao jutros Saša da uklanjaju slona s Gorice pa ga Zlatarina išla slikat; uzvrtili se ljudi, vatrogasci. Na kraju slon ipak ostao na mjestu, ali ko zna čega sve nema.

*

Na tramvajskoj stanici na križanju Tratinske i Badalićeve tata nježno govori petogodišnjoj kćeri Ajde sad ponovi pet puta zwanzig. *Zwanzig, zwanzig, zwanzig...* A onda stigne tramvaj, omete je.

*

Slijepac izašao iz kladionice.

*

Na Knežiji, na kiši našao sam crnu knjižicu na kojoj je pisalo Filmski registar. Netko je u njoj prikupljao filmske članke iz novina od 1985. do 1990. Priča završava napomenom i datumom: *Braco posudio video casete. Dne 11.09.1990.*

*

On sjedi na klupi, ona stoji ispred, imaju možda devedeset godina. Kaže mu *Očeš da ti ispričam jedan vic?*

*

Djeca u našem parku viču Oćemo vode! Zatim, skandiraju slovo po slovo V! O! D! A! i onda dalje, Voda, voda, voda... Sve dok se ne umore, dok ne postane besmisleno.

*

Duž cijele Savske crnomanjast južnjak galami u tramvaju. U jednom trenu priđe meni da postavi pitanje i da odgovor: *Jel znaš ko je bija Tito? Zločinac dvadesetoga stoljeća među deset.* Zato, kad se vozi tramvajem pa mu kažu *Trg maršala Tita, on vikne Stani!!! Izlazin vanka, neću se vozit s tobom!* Tako je i ovaj put napravio i izišao van uzdignute glave, ponosan šta mu polazi za rukom da zaustavi tramvaj na tramvajskoj stanici.

*

Prolazili smo uz red parkiranih automobila u Šubićevoj ulici. U jednom je stajao časopis s velikim citatom Sai Babe: *Sva djela koja činimo trebaju doprinostiti čistoći misli.* Opel Ascona, ciglasto crvene boje. Ostala joj upaljena svjetla.

U kući gdje je napisan prvi dio Isušene kaljuže prodaju skupe gumene čizme. Pitao sam je li imaju neke za kaljužu i rekli su da imaju- s krznenim uloškom i nepropusnom membranom.

*

Vozim se s Matejem u Stenjevec, zima je, jutro, pada ona bockava kiša, nećemo brzo stići. Mir me neki preplavio, stres je tamo gdje je sve dostupno.

Netko u našoj zgradi gleda film. S filma dopiru teški, mučni vriskovi koje doživljavam sasvim stvarno. Ne znam kontekst tih vriskova, ne znam je li film strašan, ozbiljan ili zabavan, ali znam da sad netko živi i stvaran negdje sigurno vrišti, a ja ga ne čujem.

*

Kad Zlatarina ode na posao, iznesem joj biljke na terasu i (kako se sunce pomiče) šetam ih ko pse.

*

Pogled s mog prozora najviše volim zbog ceste koja ide okomito na njega- zbog nje se čini ko da ljudi meni dolaze.

*

U bijelom autu, sa zatamnenim staklima, stigli su dimnjačari.

*

Spavamo zadnju večer u stanu. Kao da bi trebalo vidjeti nešto šta do sada još nismo.

Komad po komad dvadeset metarske bukve pila neki čovjek u podnožju jelenovačke šume. I kad je deblo dopilao do panja, sjeo je na njega, izvadio sendvič, jogurt i tako tu doručkuje! Ne znam kako ga nije strah visine.

**

Sjeli njih četvorica, spojili dva stola pa na njemu razgrnuli papire. Odlučili napraviti hotel i sve sad raspravljaju: gdje će dvorište gdje će bazen, gdje će konobarica prolaziti, koliko će bojler litara moći primiti. Posebno dugo raspredaju o vjetru: *nek duva ovuda, nek duva onuda, nek duva ovako, nek duva onako, svađaju se; ne zna vjetar šta ga čeka.*

**

Tisuću devedeset sedamdeset i neke došao je odvjetnik (možda i nije bio odvjetnik, ali šta god bio u babinoj priči je odvjetnik) i ponudio mom djedu stan. Djed je rekao da on stan ima pa mu drugi ne treba i da daju nekome tko nema. To je jedna od omiljenijih obiteljskih priča koju nitko od nas ne može ispričati bez izmiješanih osjećaja: volimo priču, al više bi voljeli stan.

*

Naletio sam u Yu leksikonu na *Ježevu kućicu*. R.P.Nogo kaže da je to "najvoljenija domaća dječja knjiga svih vremena" pa me sjetilo mog problema s tom knjigom. Mučilo me šta su ilustracije rušile glavnu premisu priče – kakva je to kuća koja je poluotvorena pa malom ježu u bilo koje doba dana i noći mogu upadati neki pijanci, kao šta su nama upadale djedove zvijerke, a kuća nam je bila još i zatvorena. Uzimao sam u obzir da je moguće i to da su kuću tako napravili samo zato da bi čitatelji mogli dobiti jasan uvid u njen interijer, ali to me najviše ljutilo – ako je jež zbog mene ugrožen, bolje onda da tu priču nikad nisu ni pisali.

*

Prošao sam Marmontovom, kraj Bobisa gdje mi je mama deset godina radila, gdje bi joj došli ljudi na kavu, kolač, na piće ili bi je zamolili da im ribu pričuva u ledu. Ali više nije bilo Bobisa – prostor je bio preuređen, spremala se brza hrana, a prodavao je čovjek koji me istukao dok smo bili dječaci. Sve u ovom događaju upućuje da se radilo o snu, osim šta je bila istina.

*

Kaže mi sestra: "Ima ovaj posa na Braču, nudi se... Slušaj me! Ima taj posa na Braču za hostese, ali ne moraš ništa radit, samo moraš izlaziti svaku večer i bit vesel." "I to ti se čini jednostavno?" "Da." "Pa super."

*

Mali susjed je uletio zadihan u kuću i traži da ga sakrijemo. Moji su toj igri pristupili sasvim ozbiljno: baba je sakrila maloga, a otac izišao na vrata i progonitelju mirno rekao da ovdje nema nikog osim nas.

*

Na noćnom piciginu, mladići se namiruju lošim parfemima. U parfeme se posebno ne razumijem pa loše mislim kao moralnu kategoriju: ko ste vi da mirišete pokraj mora?

*

Popeo sam se na vrh pedaline, i mahao mnoštvu ljudi koji su prolazili na trajektu. I ljudi su mahali meni; oni nikako ne mogu znati kako mi je jutros javljeno da sam dobio otkaz, ko šta ni ja ne znam za pun brod njihovih problema. Ali ovako, dok mašemo, jedni drugima smo sretni.

*

Minutu prije nego će autobus krenuti, ulazi čovjek bez ikakve prtljage, bez i najmanje torbice zviždi neku melodiju, sretan ko u crtanom filmu. Iako ima samo nekoliko ljudi u busu, dugo bira gdje da se smjesti pa sjedne iza mene i počinje mi pričati. Sve ga je krenulo u životu. Uplatilo je 200 kn na kladionicu i dobio 9 tisuća. Zadnji par mu je bio Argentina – Nizozemska, kladio se da neće pasti ni jedan gol, posljednjih 20 minuta od nervoze nije mogao ni gledati. Jutros je žurio da stigne na bus i evo uspio stići u zadnji čas i to baš na ovaj najjeftiniji. Popodne mora biti u Zagrebu da kupi auto koje je već dugo htio kupiti i sad napokon može. Da sve bude bolje, čovjek mu još spustio cijenu. Opisuje mi redom svaki pojedini dio, sve radi, sve štima, jedini je problem šta auto ne može upalit. Ali riješit će i to nekako, ima već neku ideju, zna u čemu je stvar.

NASELJE PRVE HRVATSKE ŠTEDIONICE

NIZOVI IZMEĐU DVIJE OSNOVNE ŠKOLE, KRALJA TOMISLAVA NA NOVOJ CESTI I AUGUSTA ŠENOEA NA SELSKOJ CESTI

U Zagrebu je između dva rata realizirano desetak stambenih projekata koji su namijenjeni ciljanim društvenim skupinama - onima koji ne mogu sami na tržištu zadovoljiti svoje stambene potrebe. Intervencijom države, preko neprofitnih organizacija i stambenih zadruga, postavlja se određen standard funkcionalnog stanovanja. Radi se o stambenoj arhitekturi koja se ne temelji na profitu, već na potrebama korisnika i funkcionalnosti - kvalitetan arhitektonski prostor, prostor istraživanja i inovacija, eksperimentiranja i konačno - napretka. Naselje je građeno od 1935., uz prekide, sve do sedamdesetih godina, a po njegovom obodu bili su planirani javni sadržaji koji bi činili sponu između ovog naselja i uokolo izgrađene divlje gradnje.

U naravi, radi se o nizovima obiteljskih kuća s jednim ili dva stambena prostora, na uskim parcelama širine svega 6m, duljine 26m, projektiranih na način da svaka kuća ima maleni predvrt i maleni vrt u stražnjem dijelu parcele, svojevrsnu zelenu oazu.

Više u tekstu Ive Ivas na str. 60

ČAKOVEČKA ULICA

U Čakovečkoj ulici broj 3 stanovali su brojni hrvatski pjesnici, pisci i prevoditelji koji su tu šezdesetih mogli povoljno kupiti stanove. Tako je na broju 3 živjela i stvarala cijela krema hrvatske moderne poezije i proze: Ivan Raos, Antun Šoljan, Ivan Slamnig, Milivoj Slaviček, Josip Pupačić, Zvonimir Golob, ali i prevoditelji poput slavnog Josipa Tabaka. Raos je u ovoj kući napisao *Prosjake i sinove* koji su kasnije ekranizirani u popularnu seriju, Šoljan svoj Kratki izlet, Slamnig Bolju polovicu hrabrosti.

KAVANA

*Otvoraš vrata kavane
ulaziš,
već je pola osam,
imaš kosu, haljinu i vlažne oči,
na zidovima plakati, nož i zrcalo,
ne vidiš me,
stojim umoran
između danas i sutra.
Kraj stolova ponovo raste bor,
djevojka za šankom izlazi iz mora
i šeta između stolova,
ljetno je napolju i pada snijeg.
Ne vidiš me ako ti domahujem
ljubeći te,
slika u zrcalu okreće mi leđa,
prepoznaj me,
moram ti reći da sam usamljen
i da ću sjesti na klupu
naslonjen ramenom na ono rame
koje si imala
jedne večeri
uz vatru na Otoku.
Okrenula si se i više si napolju
nego unutra,
uzalud vjerujem da sam ja ovdje,
djevojka za šankom promatra me
i ne govori ništa,
već je pola osam,
naručio sam tvoje srce,
ali ga ne donosi.*

Sutra ću ponovo doći u isto vrijeme.

Zvonimir Golob

SOCIJALNO STANOVANJE NA PRIMJERU NASELJA PRVE HRVATSKE ŠTEDIONICE

IVA IVAS

Stanovništvo Trešnjevke uglavnom je bilo radničko, pa se i njena urbanizacija prilagođavala relativno naglim porastu broja stanovnika i potrebama radničkih obitelji. Govorimo o tridesetim godinama prošlog stoljeća kada je i projektirano naselje Prve hrvatske štedionice koje svojom maksimalnom funkcionalnošću najbolje ostvaruje ideju socijalnog stanovanja. Njegova prostorna iskorištenost i sklad i danas predstavljaju vrijedno arhitektonsko postignuće koje je kasnije utjecalo na razvoj sličnih tipskih naselja, a kojim je na najbolji način ostvaren suživot prostora i njegovih korisnika.

* Iva Ivas arhitektica je i članica MAZ-a, a odnedavno živi u naselju Prve hrvatske štedionice na Trešnjevci.

(...) ni jedna građevina ne zavisi od individualnog shvaćanja, nego su sve zavisne od društvenog uređenja, od običaja, strukture i zasada društva. Prema tome se u arhitekturi odrazuju razine civilizacije, kulture i socijalnog ustrojstva.

Zdenko Stričić

GDJE ŽIVIŠ?

Opća deklaracija o ljudskim pravima, čl. 25. 1.: “Svatko ima pravo na životni standard koji odgovara zdravlju i dobrobiti njega samoga i njegove obitelji, uključujući prehranu, odjeću, stanovanje, liječničku njegu i potrebne socijalne usluge (...)”

Stambena bijeda – tim se pojmom opisuje stanovanje koje je nedovoljno u dodiru s prirodom i u neispravnom odnosu prema veličini prostora. Stambena je bijeda uvijek posljedica socijalne strukture vremena u kojem nastaje, najčešće vezano uz urbanističke dispozicije – koje baš u kapitalističkim društvima nailaze na zapreke kod ostvarivanja.⁽¹⁾ Zašto? Zato što je takav način iskorištavanja zemljišta u uskoj vezi s kapitalističkim ekonomskim načelima.

Premaleni stambeni prostori često su posljedica težnje da se što manjim sredstvima postigne što veći broj stanova, a to je redovito posljedica kapitalističke špekulacije. No takvo krivo shvaćanje ekonomičnosti može nastati u svakom društvu koje pitanje svoje ekonomije ne definira u pravilnom odnosu prema čovjeku.

Da bi svatko od nas odgovorio na pitanje iz naslova, podsjetit ću da je 1950. na kongresu arhitekata u Dubrovniku usvojen prijedlog da se pod stanom podrazumijeva stambena površina koja osim zatvorenih prostorija ima i otvoreni prostor ili lođu te da je najmanje jedna od stambenih prostorija orijentirana južno.

SOCIJALNO STANOVANJE DANAS

Iskoristite posebno povoljne kredite za kupnju prve nekretnine.

Pojam socijalnog stanovanja višeznačan je i različito definiran u različitim zemljama. Bilo da je riječ o neprofitnom odnosno netržišnom stanovanju, poticanom, pristupačnom ili socijalnom stanovanju, to je uvijek pojam koji definira odnos između stambenog prostora i države te podrazumijeva osiguranje

stambenih prava uz podršku države.

Tri su metode kojima država utječe na stambene politike: gradnja stanova, subvencioniranje stanova te donošenje propisa kojima se uređuje tržište stanova i stambena politika uopće.

Taj je odnos u posljednjih 20 godina kod nas gotovo u potpunosti izostao (osim u slučaju stanogradnje iz programa POS-a). Posljedica je toga prepuštanje stanogradnje tržišnim mehanizmima, što itekako utječe na kvalitetu izgrađenog prostora. Urbanističko planiranje, kompleksna, multidisciplinarna aktivnost koja se bavi fizičkim, socijalnim i ekonomskim razvojem urbanih područja, zahtijeva suradnju raznih struka – arhitektonske, sociološke, ekološke, ekonomske, prometne itd. – ali pod pritiskom tržišnih pravila danas često ostaje prepušteno samo arhitektima.

Na taj način ono je osiromašeno, ispražnjeno od sadržaja i odvojeno od sistemskog promišljanja grada, postaje apolitično i tehnokratsko.⁽²⁾

Posljedice su takvog tržišno orijentiranog planiranja prostora često nedostatak javnih prostora (otvorenih i zatvorenih) zbog njihove neisplativosti, velika gustoća izgradnje te kvantiteta nauštrb kvalitete stanova. Mnoga takva naselja nedostatak javnih sadržaja (škola, vrtića, parkova) rješavaju opterećivanjem postojeće infrastrukture susjednih, ne uvijek bliskih naselja. Pridodamo li tome i činjenicu da danas zaposlenost više ne jamči takozvanu socijalnu plaću – plaću dovoljnu da se njome namiri stambena potrošnja – ovakvo prepuštanje stambene politike tržištu dovodi i do prostorne i socijalne segregacije između onih koji si stan mogu priuštiti (makar i to najčešće kroz dugoročna kreditna zaduženja) i onih drugih koji ne ispunjavaju financijske preduvjete za ostvarenje prava na stan.

STANOVATI NA TREŠNJEVCI, NEKADA

Iznajmljujem sobu na Trešnjevci, radnicima, zajedničko kupatilo i kuhinja.

U godinama nakon Prvog svjetskog rata broj stanovnika u Zagrebu ubrzano raste zbog priljeva seljaka i nadničara u grad u

potrazi za poslom, što premašuje očekivanja tadašnjih planova razvoja grada. Grad tih godina prepoznaje problem stanovanja kao socijalno pitanje kojim se treba baviti, ali i kao investicijsku priliku: potiče razvoj građevinskog sektora, sudjeluje u pripremi i prodaji zemljišta te kroz štedionice stvara povoljne uvjete za dizanje građevinskih kredita. I dok se na takav planski način gradi uži dio centra grada, primjerice blokovi u Zvonimirovoj i Bauerovoj, na gradskoj preiferiji (prostori južno od pruge) istovremeno buja nelegalna privatna gradnja. To je vidljivo prvenstveno na Trnju i Trešnjevci.

Zbog nedostatka komunalne opremljenosti i stihijskog načina gradnje uvjeti stanovanja i higijenske prilike u tim kućama na jako su niskoj razini.

Kliknite, saznajte sve o legalizaciji. Najjeftinije i najbrže.

Grad je morao s vremenom računati i s tim naseljima, dovesti im komunalnu opremu, vodovod i struju, a 1928. izdaje pravilnik po kojem se i te kuće, građene bez građevinske dozvole, ako zadovoljavaju osnovne higijenske uvjete, legaliziraju.⁽³⁾

Prostorni planovi grada Zagreba iz tog vremena predviđaju širenje grada na istok, pa se 1930-ih zbog realne potrebe na Trešnjevci pojavljuju i prva planska naselja. Jedno od njih, prostorno najčitljivije, do danas solidno očuvano i funkcionalno, jest i naselje Prve hrvatske štedionice.

TREŠNJEVAČKO NASELJE PRVE HRVATSKE ŠTEDIONICE

Naselje je ime dobilo prema instituciji koja je zemljište za njegovu gradnju otkupila i urbanistički priredila za provedbu programa gradnje po kojem su privatni graditelji uz povoljne hipotekarne kredite mogli graditi obiteljsku kuću prema jednom od triju zadanih obrazaca. Zaslužan za fizičku pojavnost tog naselja arhitekt je Zdenko Stričić, autor plana naselja. Riječ je o desetak ulica u smjeru sjever-jug s nizovima obiteljskih jednokatnica, dvostrano orijentiranih u smjeru istok-zapad.

Unutar naselja, na ovcem zemljištu smještenom okomito na stambene ulice uređen je park, prvi javni park s dječjim igralištem realiziran unutar radničke četvrti u Zagrebu.

Zanimljivo je da je autor naselja bio skeptičan prema toj velikoj slobodnoj površini i bio je skloniji tome da se umjesto jednog velikog parka realizira veći broj manjih, dijelom i zbog straha da bi na tako velikom prostoru lako mogla niknuti neka građevina (npr. gimnazija). Srećom, to se nije dogodilo i park je do danas ostao središnji javni prostor ovog dijela Trešnjevke.

Kuće su se gradile nekoliko metara uvučene od pješačkog pločnika, s malim vrtom ispred i nešto većim zelenim prostorom iza kuća, što je danas gotovo nemoguće susresti u novoizgrađenim obiteljsko-prodajnim kućama na novim zagrebačkim periferijama. Način oblikovanja naselja ima svoje ekonomsko i trgovačko opravdanje: ulice su obostrano izgrađene, što je vrlo ekonomično; kuće su poprilično uske, a parcele male jer su se takve mogle bolje i brže prodati. Inače se prema onodobnim propisima "prljave" prostorije, WC i kuhinju, nije smjelo smještati na uličnu stranu, zbog čega su unutrašnja dvorišta bila neprivlačna, puna neugodnih mirisa, te su se najčešće koristila za čišćenje sagova i gomilanje smeća. No od tog su pravila bile izuzete kuće u nizu s uskim uličnim pročeljima (manjim od 6 metara), što Stričić mudro koristi i obrće situaciju smještajući prostorije za dnevni boravak na unutrašnju stranu, povezujući ih pomoću terasa s vrtom i na taj način pretvarajući stražnja dvorišta u zelene oaze, prostore za življenje i uživanje.

Arhitektura se ovdje rukovodila potrebama korisnika i funkcionalnošću, a ne tržišnim uvjetima i težnjom za profitom.

STRIČIĆEVE PORUKE (PODUKE)

U svojoj knjizi *O stanovanju* (1950) Zdenko Stričić kaže: "(...) ni jedna građevina ne zavisi od individualnog shvaćanja, nego su sve zavisne od društvenog uređenja, od običaja, strukture i zasada društva. Prema tome se u arhitekturi odražuju razine civilizacije, kulture i socijalnog ustrojstva."

Stričić čitavu našu civilizaciju analizira kroz njezina dva pola: onaj pod utjecajem ekonomije i utilitarizma i njemu suprotan, onaj koji nastaje iz konstruktivne misli i humanog društvenog osjećaja. Ta se dva pola teško usklađuju.

Postizanje harmonične cjeline (u prostoru vidljivo kao

harmonija oblika) bit će moguće tek kada društvo bude homogeno, kada nestanu razlike među klasama i kada svaki član društva bude svjestan da je ravnopravni sudionik u izgradnji kulturne sredine. Ne misli dakle, na jedinstvenost koja nastaje kao posljedica plana jednog ili više udruženih arhitekata, nego na spontanu jedinstvenost, koja nastaje usprkos građenju bez jedinstvenog plana. Povremeno nailazimo na naselja, gradove, povijesne cjeline koji odišu takvim skladom. Takvo je naselje jedinstveno jer je nastalo zahvaljujući samo jednom sloju ljudi sličnih potreba, a građeno je za taj isti

sloj. U društvu u kojem je nastalo moglo se jedinstveno oblikovati upravo iz tog razloga.

Kad bismo danas mogli spontano stvarati harmonične sredine, to bi značilo da su ljudske potrebe, spoznaja o njima i tehničke mogućnosti provedbe međusobno usklađene.⁽⁴⁾

Do praktične realizacije opisanog, za svaki prostorni eksces u vidu reda te humanog i zdravog životnog prostora možemo zahvaliti efemernim talentiranim i dovitljivim arhitektima kakav je bio Stričić. ◀

- (1) Stričić, Z. O stanovanju: arhitektonsko projektiranje
- (2) Stambene politike novih kvartova - intervju s Tamarom Buble. Dostupno na: <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/stambene-politike-novih-kvartova---intervju-s-tamarom-buble,2816.html>
- (3) Radović Mahečić, D. (1993) Socijano stanovanje međuratnog Zagreba. Rad instituta za povijest umjetnosti 17, br. 2. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- (4) Stričić, Z.

* Ostala literatura:
Kolar Dimitrijević, M. *Socijalno ekonomska politika gradske općine Zagreba s obzirom na položaj radničkog stanovništva od velike svjetske krize do početka drugoga svjetskog rata (1931-1939)*. Povijesni prilozi 2, br. 2. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta. Prosinac 1983.
Bežovan, G. *Stanovanje i stambena politika*

AKTIVIZAM I PANK

NJEC HRANJEC

Njec Hranjec, član MAZ-a, panker, gitarist i frontmen benda Abergaz, koji nastupa i kao *synthpop*-atrakcija Faraon Slavko, 17. ožujka pobudio je zanimanje javnosti nesvakidašnjim prosvjedom u Savskoj 77, preko puta prosvjednog šatora skupine branitelja. Na društvenim mrežama nazvao ga je javnim istraživanjem: *Hoće li prije završiti rat ili panker pročitati roman Tajna Krvavog mosta Marije Jurić Zagorke?* Za 15 sati i 15 minuta, takoreći u jednom dahu, pročitao je svih 319 stranica knjige, na svoj način apelirajući na to da dio branitelja okupljen u šatoru prestane s borbom s imaginarnim Jugoslavenima i s prozvankama građana o stažu koji su eventualno odradili u rovu. Poruke podjele s druge strane ceste u međuvremenu nisu utihnule. Braniteljski se prosvjed nastavio, a Njec je s nama podijelio svoja razmišljanja o aktivizmu među pojedincima i u društvu općenito, iz perspektive koja mu je najbolje poznata – pankerske scene.

Autor fotografije na prethodnoj stranici:
Mislav Šajatović Šuba, član MAZ-a

Pozer je u uličnom slengu uvijek ona osoba koja se predstavlja kao nešto što zapravo nije. Npr. ima prišivke bendova koje ne sluša, ima na sebi A u O, a mrzi sve drugačije od sebe ili jednostavno govori da treba jedno, a radi nešto sasvim drugo. To su pozeri jer predstavljaju nešto što ni sami nisu. Najteže je ostati dosljedan/na aktivističkoj poziciji jer ona zapravo nosi i najviše odgovornosti jer podrazumijeva da, kada si aktivist/ica, nešto uistinu *aktivno* i poduzimaš po bilo kojem pitanju oko kojega se već aktiviraš. No kako nitko ne želi ispasti pozer na ulici, ljudi se umjesto takvih etiketa hvataju one: “Ma, joj, boli me kurac/pička za to sve – ajmo se isključivo zajebavat”. Takvu je etiketu u panku najlakše zadržati i većina će te zbog nje zavoljeti i pridružiti ti se u toj istoj ignorantskoj zajebanciji, što je *OK* jer čemu siliti ikoga na bilo što ako sam ne osjeća potrebu za time? Takvoj osobi ni ne treba promjena. Glavna razlika između vremena prije, recimo, dvadeset godina i ovoga sada jest izrazita informatizacija i tehnološki napredak koji nazivamo internetom.

Prije bi, recimo, puno lakše mogao/la podvaliti neku spiku da si nešto što nisi jer to nije moglo već drugi tren završiti na “međumrežju” gdje će ta informacija biti dostupna apsolutno svima zainteresiranima. Uvijek su kružili tračevi, ali tko je tada fotografirao ili snimao da bi ih mogao dokazati? Rijetke su čak i snimke nastupa tadašnjih bendova, a kamoli da postoje takve nasumične snimke koje su danas postale najuobičajenije.

Privatnost kao da je postala mit jer je danas sve javno i skoro ništa nije tajno. Zbog toga je mnogima problem biti javno aktivan/na, mogu te vidjeti svi: od tvojih čaće i matere do onih koji će te eventualno i fizički napasti na ulici. No kako i taj mač ima dvije oštrice, tako su i ovi drugi sve eksponiraniji te svaki takav strah postaje suvišan ako je tvoja aktivnost iskrenih namjera. Osobno smatram da je i taj strah kod mnogih tek jedan segment isprike za uobičajeni prešućeni stav: “Neka to napravi netko drugi umjesto mene.” Sve takve ljude mogu tada samo pitati, osim, naravno, zbog kojeg se onda kurca furaju na sve to, ono najvažnije: po čemu se onda razlikuju od onih protiv kojih se navodno bore, to jest od onih s kojima se sukobljavaju? Imam i ranije objašnjen odgovor – to su pozeri.

Stoga ne nasjedam na priče da je prije bilo više aktivističkih pank bendova i da su ljudi bili aktivniji, zbog navedenog smatram da je odnos ostao isti; samo što te danas netko teže može po tom pitanju smuljati. Ako danas aktivne pank bendove i ljude ne vidiš, to znači ili da te nije briga za njih ili da oni nisu zaista aktivni.

Lijep pozdrav,

Njec Hranjec

KAKO PROMIŠLJATI UMJETNIČKI AKTIVIZAM?

KATERINA DUDA

O nezavidnoj poziciji umjetničkog aktivizma koji nailazi na netrpeljivosti unutar i umjetničkih i aktivističkih krugova piše Katerina Duda

* Katerina Duda je članica MAZ-a. Trenutno završava studij novih medija na ALU, a u umjetničkom radu polazi od gradskih prostora, akcija u javnom prostoru i društvene prakse. Temu angažirane umjetnosti i umjetnosti u javnom prostoru istraživala je i teorijski, za diplomski rad na studiju sociologije na FF-u.

Pitanje društveno angažirane (vizualne) umjetnosti nije novo. Prepleću se rasprave o ulozi umjetnosti u društvenim pokretima i pritom se zauzimaju različite pozicije: od onih unutar institucionalnog i teorijskog okvira, umjetničkih akademija ili odsjekā za povijest umjetnosti do onih nezavisne kulture i aktivističkih krugova. Neovisno o tome koju poziciju zauzeli, zaključit ćemo da je društveno angažirana umjetnost na skliskom terenu: između etike i estetike, eksploatacije i autorstva, odricanja i zasluge, umjetnosti i aktivizma.

Može se činiti da je tema istrošena i da se neprestano ponavljaju floskule o umjetnosti kao otporu, ali zbog dvostruke pozicije iz koje dolazim, umjetničke i aktivističke, željela bih dati prilog promišljanju ove teme. Vlastitu poziciju mogu opisati kao žongliranje između s jedne strane rada u aktivizmu, gdje se vizualna pismenost više-manje svodi na i delegira za primijenjeni dizajn i popratni asortiman ili se pak umjetnost često ne promišlja dalje od slavljenja spomenika NOB-u, i s druge strane praktičnog umjetničkog rada i suvremenih praksi. Međutim u potonjem kod šireg kruga aktera pojmovi poput prekarijata ili pak nužnost samoorganizacije nisu sasvim osviješteni, a kolegama iz generacije je zbog neizvjesnosti preživljavanja u struci lakši eskapizam, pa se okreću temama koje umjetnost ponovno vraćaju lijepome, svidljivome i lako probavljivome.

Pojam društveno angažirane umjetnosti koristi se kao kišobranski termin za svaku umjetničku praksu koja pokazuje izvjesnu kritičnost prema sustavu. Prije svega, potrebno je razdvojiti termine umjetnički aktivizam i kritična umjetnost(1), ona koja se osvrće na društveni kontekst s određenom dozom kritičkog promišljanja. Želim naglasiti da postoje dva načina umjetničkog angažmana: ona umjetnost koja donosi određenu kritiku, ali često na simboličkoj razini gdje je funkcija svedena na estetski privjesak borbi (poput ilustracije angažiranom tekstu); i ona umjetnost koja koristi vlastitu infrastrukturu kako bi doprinijela široj borbi i konkretnim promjenama. Drugi je smjer stoga puno bliži aktivističkoj praksi, aktivaciji prema promjeni, ali i u njemu se rabe umjetnički alati.

Što prema tome može biti umjetnički aktivizam?

Krenemo li dovoljno široko kad je riječ o mediju i formi koje zauzima umjetnički aktivizam (od instalacije i društvene prakse preko *site specific-rada* i akcija u javnom prostoru do audio- ili videorada i drugih interdisciplinarnih i hibridnih formata), postaviti ćemo okvire unutar kojih ga donekle možemo obuhvatiti. Određena sloboda koja je u umjetničkome polju veća nego u drugim područjima i znanosti nalaže da svaki umjetnički rad treba promatrati unutar vlastitog konteksta koji ga proizvodi i reprezentira, načina na koji komunicira s publikom i implikacija koje donosi. Zato nije moguće postaviti univerzalna pravila, a ovaj tekst možemo shvatiti kao naputke koje nije loše imati na umu kada govorimo o angažiranim umjetničkim praksama ili čak općenito o umjetničkom radu.

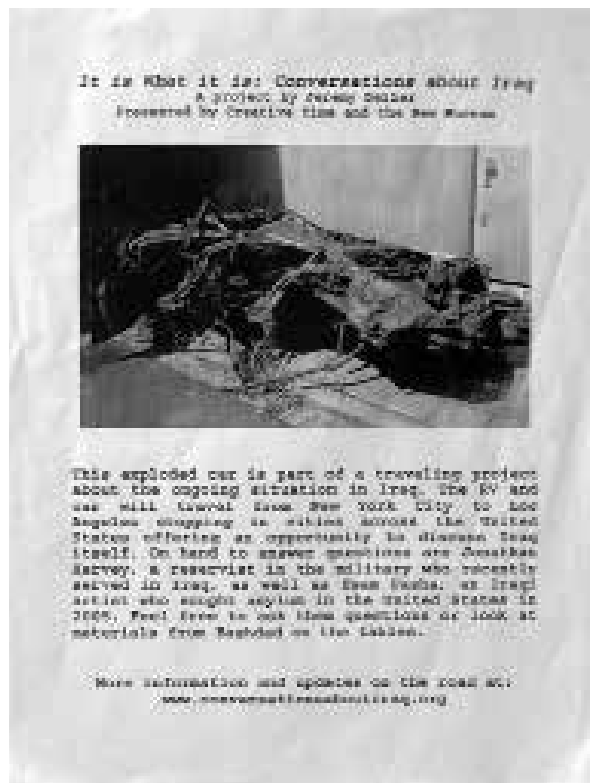
Zadatak umjetničkog aktivizma nije jednostavan. Postavlja pitanje o potencijalu umjetnosti za društvenu promjenu, a istovremeno mora zadržati političnost i poetiku unutar vlastitog medija. Mora funkcionirati i unutar polja umjetnosti i kao društveni angažman(2). Praksa umjetničkog aktivizma ne znači ilustraciju problema i naglašavanje postojećeg stanja stvari. Ona treba djelovati prema promjeni zatečenog stanja, donijeti pomak. Istovremeno umjetnički rad koji je progresivan i kritičan unutar samog medija i umjetničkog sustava ne smije ostati hermetičan i čitljiv samo profesionalnoj umjetničkoj publici.(3)

Osim toga prakse koje razmišljaju isključivo u formatu galerijskog postava i umjetničkog svijeta mogu imati važnu ulogu u otvaranju dijaloga i informiranju javnosti o važnim pitanjima. Na tom je tragu rad *It Is What It Is* Jeremyja Dellera iz 2009. godine. Deller u želji da napravi mobilni muzej o ratu u Iraku uzima automobil potpuno uništen u bombaškom napadu. Dostavlja ga u SAD i, kao da se radi o skulpturi, započinje *road trip* po Americi: od New Yorka do Los Angelesa, uz četrnaest usputnih stanica. Na proputovanju mu društvo prave američki vojnici i Iračani. Izlažu ostatak automobila u javnom prostoru, prolaznicima dijele letke s informacijom o mobilnom muzeju i automobilu. Pozivaju prolaznike na razgovor i nude im mogućnost da obojici suputnika postave pitanja ili iznesu dvojbe o ratu o kojem nisu imali priliku čuti argumentiranu raspravu ili su argumenti izneseni jednostrano kroz

mainstream-medije(4). Nakon turneje Deller nastavlja izlagati čitavu dokumentaciju projekta. Sa sličnim motivom poticanja aktivne rasprave, ali koristeći se drugačijom strategijom, godine 2006. njemački kolektiv LIGNA u sklopu *Urbanfestivala* u Mamutici u Novom Zagrebu pokreće radiostanicu unutar zgrade. Stvorivši prostor u kojemu susjedstvo može raspravljati o problemima i interesima stanovnika, ovaj projekt aktivirao je stanovništvo po pitanju javnog prostora koje je u Travnom u to vrijeme bilo relevantno zbog izgradnje crkve na površini parka. Umjetnički aktivizam stoga nije tip umjetnosti koji će aktivisti objeručke prihvatiti jer pomiče granice unutar široko prihvaćene definicije umjetnosti, koja uglavnom obuhvaća samo klasične forme – plakat, ilustraciju, skulpturu, fotografiju, film ili izvedbu koja progovara o određenom problemu. Drugim riječima, umjetnički aktivizam nije estetski promišljena scenografija za određenu publiku. Jednako tako možda neće biti sasvim prihvaćen u umjetničkim krugovima jer stvari postavlja jasno: to je umjetnost koja možda nije dovoljno poetična, dosadna je ili dovodi u pitanje cijeli umjetnički sustav i samog autora, bježi od sigurne zone.

Kako god mu priđemo, umjetnički rad ne treba biti opterećen nalaženjem odgovora na sva pitanja što ih povlači problem koji tematizira. Ipak, mora na dovoljno zanimljiv način unutar umjetničkih strujanja potresti trenutnu situaciju i unijeti novu perspektivu u dani problem, promisliti ga iz novog kuta.

Nezavidna pozicija možda se najbolje odražava u učestalom prigovoru da angažirani radovi koji uključuju druge eksploatairaju određenu grupu ljudi ili problem u korist profesionalnog uspona autora. Međutim umjetnički aktivizam u pravom (i iskrenom) obliku zahtijeva odricanje od autorstva i zasluge za pojedini rad. Autorstvo ovdje pripada cijeloj grupi ljudi i suradnika ili je pak rad odaslan u javni prostor bez umjetničkog okvira. Primjerice slučajni prolaznici zatečeni Dellerovom akcijom u javnom prostoru neće biti svjesni da sudjeluju u umjetničkom radu. U tom slučaju to nije važno, važno je otvoriti prostor za dijalog o određenom problemu i rad osloboditi tereta političke rasprave zbog koje mnogi ne bi imali želju priključiti se. Korak dalje, onaj kojemu bi umjetnički

It Is What It Is, letak sa slikom automobila i objašnjenjem akcije, preuzeto s <http://www.jeremydeller.org/ItIsWhatItIs/ItIsWhatItIs.php>

- (1) Od tog kreće i Boris Groys u tekstu On art activism, *e-flux journal*; <http://www.e-flux.com/journal/on-art-activism/>
- (2) Isto.
- (3) Problem publike suvremene umjetnosti kod nas problem je koji traži posebnu studiju koja prelazi format ovog teksta. Izostankom kvalitetnog (i suvremenog) pristupa vizualnom obrazovanju u školama ili institucijama koje bi trebale obrazovati publiku, publika koja prati kulturu i umjetnost svodi se uglavnom na mali broj profesionalaca. Pitanje je tko nosi teret obrazovanja publike: kustosi, umjetnici ili institucije.
- (4) Više na: <http://www.jeremydeller.org/ItIsWhatItIs/ItIsWhatItIs.php>
- (5) Suradnik na projektu je BLOK – lokalna baza za osveživanje kulture. Više na: http://artefact.mi2.hr/_a02/lang_hr/art_leko_hr.htm; <http://www.kristinaleko.net/pdfdownloads.htm>
- (6) Više na: <http://thesilentuniversity.org/>

aktivizam trebao naginjati i po kojemu se razlikuje od kritične umjetnosti, sastoji se od ostavljanja trajnijeg učinka. Taktikama umjetničkog aktivizma vodimo računa i o onome što će ostati primjerice nakon kratke akcije u javnom prostoru. Dobar je primjer rad *Mlijeko* Kristine Leko iz 2002/2003. godine kojim autorica nastoji poboljšati uvjete i pokrenuti platformu koja bi samoorganizirala mljekarice, odnosno *kumice* koje na tržnici prodaju sir i vrhnje. Zbog zakonskih regulativa Europske unije, prema prethodno provedenom istraživanju, više od 80 posto mljekarica odustalo bi od posla kad bi došlo do rasta rente prodajnog mjesta. Leko u suradnji s udrugom BLOK unutar projekta uključuje mljekarice u akciju besplatnog dijeljenja sira i vrhnja u sklopu koje započinju skupljati potpise građana za podršku mljekaricama. Osim istraživanja i akcije usmjerene na administrativno rješavanje problema, projekt uključuje i film te internetsku bazu podataka, a organiziran je i okrugli stol naslovljen *Mogu li zagrebačke mljekarice ući u EU?*(5)

Primjer je i *The Silent University*, projekt koji je započeo Ahmet Ögüt tijekom rezidencijalnog boravka u britanskom Tateu 2012. godine. *The Silent University* platforma je koja imigrantima i tražiteljima azila nudi edukaciju i pravnu pomoć, proizvodi i razmjenjuje znanje o migrantskim pitanjima. Nakon početnog Ögütovog projekta, *The Silent University* razvio se u međunarodnu platformu s podružnicama u Hamburgu i Stockholmu.(6)

Na to se nadovezuje i problem koji se javlja s prostorom izlaganja. Svaki prostor izlaganja donosi određenu publiku, program i vodstvo koje naginje različitim kulturnim politikama i načinu financiranja. Zato rad koji teži društvenom angažmanu treba uvažiti svaki od ovih segmenata kako bi zadržao vjerodostojnost. Tako možemo postaviti pitanje što znači kada vidimo društveno osviještene radove na godišnjoj izložbi T-HT-a u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu. Možemo li govoriti o aktivizmu unutar umjetnosti ako “promjena” koristi tržišni žargon, projekti se tretiraju kao konkurentni i ostaju pod jasnim pokroviteljstvom onih koji isti sustav održavaju na životu? S druge strane možemo li govoriti o aktivizmu ako on ostaje dio uskog kruga istomišljenika?

Pojedini trendovi unutar medijskog diskursa, kako u *mainstreamu* tako i u nezavisnim medijima, ne zaobilaze umjetničke institucije. Iste teme poput problema prostora i stanovanja, politika otpora ili tema radništva preuzimaju natječaji i zaklade koji financiraju radove o određenoj temi. Kad otpor postaje dio trenda, moramo biti svjesni mnoštva radova koji kreću od kritike, ali se kao nedovoljno promišljeni i bez puno izlaganja autora svode na pamfletsku umjetnost ili

umjetnost dostupnu samo uskom krugu “educiranih” primatelja. Velik broj površnih kritika ili jasnih poruka koje ostaju u kanonu medija iz kojeg dolaze dokidaju nam mogućnost da od umjetnosti očekujemo više. Na koncu konca, umjetnost nije plakat koji ćemo staviti na zid, dekoracija interijera ili pokazivanje autorove virtuoznosti, ona je dio šire borbe. Zato moramo zahtijevati mnogo više kritične umjetnosti i uložiti truda u njezino razumijevanje.◀

KONKRETNE AKCIJE ZA DOBROBIT ZAJEDNICE

O PRAKSI UMJETNIČKOG KOLEKTIVA WOCHENKLAUSUR

Kako se kao udruga nastojimo više baviti pojedinim kvartovima i lokalnim pitanjima, povezujući aktivistički rad s umjetničkim praksama, za umjetnički blok odabrali smo projekte orijentirane prema lokalnoj zajednici. Dobar je primjer takvog umjetničkog angažmana svakako bečki umjetnički kolektiv WochenKlausur.

Umjetnost, kao potencijalna baza za akciju, ima na raspolaganju politički kapital koji ne bi valjalo podcijeniti. Upotreba tog potencijala za rukovanje društvenim prilikama jednako je važeća umjetnička praksa kao i rukovanje tradicionalnim materijalima.
WochenKlausur

Umjetnički kolektiv WochenKlausur vlastiti rad opisuje kao intervencije u društveno-političko polje za dugoročno poboljšanje suživota. Praksa ovog kolektiva sastoji se od toga da, prepoznavši problem lokalne zajednice, zajedno sa zajednicom pokušava pronaći alternativno i održivo rješenje za njega. Istovremeno se omogućava vrsta infrastrukture i znanja što lokalnoj zajednici nedostaju, da bi zatim WochenKlausur pregovarao s institucijama, nevladinim organizacijama, tvrtkama i drugim potencijalnim suradnicima. Vođen stavom da umjetnost ne bi trebala biti postavljena u samo tome namijenjenim prostorima i činiti svijet za sebe, nego da se mora nositi sa stvarnošću, političkim okolnostima i raditi na prijedlozima poboljšanja životnih uvjeta, WochenKlausur koristi umjetnički alat kako bi mijenjao granice koje su u drugim područjima djelovanja puno manje fleksibilne.

Prvi projekt nakon kojega nastupaju kao kolektiv, umjetnici iz WochenKlausura pokrenuli su 1992. godine. Na poziv umjetnika Wolfganga Zinggla, njih osmero surađivalo je na projektu o pitanju beskućnika u zgradi bečke secesije, poznate kuće umjetnosti. Grupa je galerijski prostor pretvorila u ured i za vrijeme izložbe beskućnicima nudila osnovnu medicinsku skrb. Preko sponzorstva kupili su kombi koji prenamijenjuju u ambulantu. Daljnjom organizacijom grupa je vozačima i doktorima osigurala plaćeni rad i namaknula potporu za održavanje kombija. Taj prvi grupni projekt održao se do danas, naime, mobilna klinika svaki mjesec osigurava pomoć za više od sedamsto osoba.

Posljednjih dvadesetak godina kolektiv je surađivao u četrdesetak projekata na geografski šarolikim lokacijama. Svaki angažman kreće od jednostavne ideje koja se dosad pokazala ostvarivom u vremenskom roku od tri do dvanaest tjedana.

Zbog socio-ekonomskog konteksta posljednjih godina projekti WochenKlausura često se osvrću na problem rada. Zaposlenost i primanja su osnovni aspekti integracije u društvo, napominje WochenKlausur. U Grazu 1995. godine rade na projektu *Immigrant Labor Issues* kako bi imigrantima omogućili legalan rad. U vrijeme realizacije tog projekta, austrijsko ministarstvo godišnje je strancima davalo samo određen broj radnih dozvola, a kada bi se kvota iscrpila, više ni pod kojim uvjetima nije bilo moguće osigurati dozvolu. Međutim, prema tadašnjem austrijskom imigrantskom zakonu, umjetnici su mogli ostati u zemlji bez radne dozvole dokle god bi mogli dokazati da su sposobni uzdržavati se samo svojim umjetničkim radom.

Desetak godina potom zakon o imigrantima još je postrožen. Godine 1995. WochenKlausur kreće u potragu za “poslodavcima” koji bi “umjetnicima” omogućili uzdržavanje od vlastitog rada, to jest, koji bi im omogućili honorare za “socijalne skulpture”.

Svaka “socijalna skulptura” predstavlja neki oblik društvenog rada. Primjerice, popravljajem bicikala za studentsku udrugu imigranti porijeklom iz Bosne skupljaju odjeću za školu u matičnoj zemlji, drugi pak hranu za kurdske gradove. Kako bi dobili podršku, materijal, tj. “umjetničke radove” prezentirali su na javnoj izložbi *Project Social Sculpture* u okviru kulturnog festivala. Po završetku izložbe materijali su prevezeni na predviđene destinacije, a javnom izložbom imigrantima je osiguran ostanak u zemlji na godinu dana. Dio imigranata iz grupe nije ostao živjeti u Austriji, a dio njih nastavlja preživljavati uz umjetnički posao.

Ponovno se osvrćući na pitanje rada, spomenut ćemo projekt *Choice of work* iz 2006. godine. U Leipzigu kolektiv radi na projektu koji je nastao kao reakcija na izmjene njemačkog zakona o radu. Naime, kako bi se smanjila nezaposlenost, njemačka vlada tih godina mijenja politiku tržišta rada i omogućuje organizacijama, javnim institucijama i privatnim tvrtkama da traže usluge u korist javnog dobra od dugotrajno nezaposlenih. Tzv. politika *one euro job* prisiljava dugotrajno nezaposlene da potpišu ugovor na šest mjeseci i obavljaju posao bez obzira na to jesu li za njega educirani. Odbiju li

*Klinika za beskućnike, Louisebus iznutra i izvana
Sve fotografije ustupljene ljubaznošću umjetnika*

posao, ukida im se sva podrška i dodatna pomoć na koju kao nezaposleni imaju pravo. Takve su se plaćene prilike za posao vrlo često svodile na prisilan rad. WochenKlausur u ovoj situaciji pokreće inicijativu kako bi nezaposleni sami mogli predložiti *one euro job* koji žele obavljati. Kolektiv organizira brojne sastanke s nezaposlenima, pozivajući ih preko oglasa u novinama, putem letaka i povezujući se sa sličnim inicijativama, organizacijama i studentskim udrugama. Kroz niz sastanaka osmišljena su četiri različita tipa posla koja mogu obavljati manje skupine uključenih u akciju. Raspoređuju se kao, na primjer, asistenti koji starijim osobama pomažu u korištenju novih tehnologija, voditelji čitalačkih grupa u kvartovima sa slabom ponudom kulturnih događaja ili voditelji umjetničkih radionica i kvartovske galerije te su zaduženi za platforme za organiziranje malih i nekomercijalnih događaja. Nakon dugih pregovora, Agencija za zapošljavanje u Leipzigu dopušta pilot-poslove uz uvjet da se provedu u potpunosti. Agencija je poslije ove akcije nastavila pružati institucionalnu podršku nezaposlenima kako bi sami mogli definirati posao koji žele obavljati.

Zanimljiv je recentan rad, usmjeren na djelovanje u kvartu, *Women-led Workers' Cooperative* iz 2013. u Glasgou. WochenKlausur tada započinje rad u Drumchapelu, jednoj od najsiromašnijih gradskih četvrti u Škotskoj. Tamošnja visoka razina nezaposlenosti prati već treću generaciju stanovnika. WochenKlausur svojim projektom nastoji organizirati žene tako da se pokušaju same zaposliti u susjedstvu. Ponovno, umrežavanjem s lokalnim organizacijama, pozivaju zainteresirane na sastanke na kojima raspravljaju o strukturi zaposlenja i poslovnim idejama. Ideje za posao dosjetili su se uočivši problem loše prehrane koji prevladava u Glasgou, a osobito u Drumchapelu, gdje nema ponude svježeg voća i povrća, pa se tako i kulinarsko znanje stanovnika ograničava na pripremu smrznutih gotovih jela. Žene uključene u projekt pristale su pokrenuti posao i voditi prodavaonicu u kojoj bi nudile *meal bags*, pakete svježeg povrća i ostalih sastojaka, zajedno s vrlo jednostavnim receptima za lakše kuhanje kod kuće. Nakon osmišljenog plana, WochenKlausur poziva sveučilište i druge organizacije da poduče žene osnovama poslovnog planiranja, marketingu i računovodstvu.

Pregovorima s agentima za prodaju nekretnina dogovorili su se za novu prodavaonicu - lokal u centru Drumchapela- i to oslobođen od plaćanja rente prva tri mjeseca, a prvu godinu po smanjenoj cijeni. Sljedeći korak uključuje grupu studenata arhitekture koja zajedno sa ženama na volonterskoj bazi dizajnira namještaj za prodavaonicu i vizualni identitet proizvoda. Jednako tako, preko raznih zaklada ženama je osiguran početni kapital kako bi mogle započeti posao. WochenKlausur naglašava da su umreženost i neprestana podrška raznih inicijativa i organizacija ključne za pozitivan ishod ovog projekta.

No, WochenKlausur se ne bavi samo pitanjem rada. Na primjer, radi nedovoljnog broja mjesta u studentskim domovima, organiziraju studentima stanovanje u praznim gradskim prostorima u Portu. Nadalje, u Kölnu postavljaju otvoreni ured u javnom prostoru i s lokalnom zajednicom rade na poboljšanjima urbanog prostora, kao medijatori između institucija i zajednice. Ili pak organiziraju društveni centar u Effordu, Plymouth.

Praksa WochenKlausura pretpostavlja korištenje umjetnosti kao infrastrukture za akciju. Pozvane od umjetničkih institucija i prepoznate od zajednice kao umjetničke, njihove akcije ulaze u okvir umjetničkog rada. Budući da je mnogima diskutabilno koliko projekti imaju veze s tradicionalnim poimanjem umjetnosti, na internetskoj stranici kolektiva nalazi se i velik broj tekstova i rasprava na tu temu.

Umjetnici možda nisu uspješniji od ostalih u osmišljavanju taktika za rješavanje ovakvih problema, napominju u WochenKlausuru. S druge strane, ne vide zašto ovaj tip intervencija ne bi vodili umjetnici, ako su pritom efikasni. Kada vrlo očiti nedostaci, čije rješavanje ne traži godine treniranja ili posebno iskustvo, zahtijevaju akciju, stvar je dužnosti preuzeti odgovornosti koje nadilaze okvir službenih direktiva, zaključuje kolektiv.

Međutim, emociju koju očekujemo od tradicionalnog umjetničkog rada, pronaći ćemo i kod WochenKlausura. Lakoća kojom interveniraju zasigurno služi kao ohrabrenje i poziv na akciju. ◀

Glasgow, Drumchapel, Women-led Workers' Cooperative
Na sljedećoj stranici: Banner u Glasgou

Park stara Trešnjevka, staro postolje spomenika Veljka Vlahovića

KINO TRIGLAV

OKIČKA ULICA

Kino je otvoreno kao kino Patria 1941. da bi nakon rata promijenilo ime u Triglav (zbog prisutnog trenda nazivanja kina po planinama – Mosor, Kozara...), a onda opet devedesetih promijenilo ime u Patria. Prostor ispred kina bio je vrlo živo kvartovsko mjesto, okupljalište raznolike trešnjevačke ekipe, od preprodavača karata do djece koja su dolazila na matineje. Razlog zatvaranja kina isti je kao i kod niza drugih malih kina po Zagrebu što su bila u vlasništvu Kinematografa, ukupno njih 26. Krajem devedesetih počinju se otvarati multipleks dvorane koje su zbog tehnoloških noviteta prikazivanja privukle posjetitelje “starih” kina. Tako odlazak u kino više ne predstavlja kvartovsku aktivnost pa se na taj način samo prisjećamo rituala koji uz ovo kino vežu svi koji su odrastali na Trešnjevci: “odlazak u kino, a poslije u Purgera na pizzu”.

CEKATE

PARK STARA TREŠNJEVKA 1

U Centru za kulturu Trešnjevka održali smo u jesen 2014. tribinu nakon marša Trešnja je crvena. CEKATE je osnovan 1979. i u radničkom je kvartu odmah prepoznat kao vrijedno mjesto kvartovske kulture. Preživio je i rat kad sredstava za program uopće nije bilo, a potom i centralizaciju kulturne ponude, te je godine 2010. postao prvi centar u Hrvatskoj primljen u Europsku mrežu centara za kulturu. Unutar Centra rade galerija Modulor, odjeli kazališne djelatnosti (dramske, plesne i kazališne radionice i predstave) i edukacijske djelatnosti (strani jezici, glazbeni i likovni tečajevi), sociokulturni odjel, u njemu se održavaju festivali, tribine, promocije, nastupi.

PODRUČNI URED GRADSKJE UPRAVE TREŠNJEVKA (Park Stara Trešnjevka 2) S predsjednikom gradske četvrti Trešnjevka-sjever, Ivanom Butorcem razgovarali smo u veljači 2015. Razgovor možete pročitati na str. 76.

KOLIKO ODLUČUJEMO O SVOJEM KVARTU

RAZGOVOR S PREDSJEDNIKOM VIJEĆA GRADSKE ČETVRTI TREŠNJEVKA-SJEVER

* RAZGOVOR VODILI: VELIMIR GAŠPARAC I MIRNA ŠIMAT
VELJAČA 2015.

U veljači smo razgovarali s Ivanom Butorcem, sadašnjim predsjednikom Vijeća gradske četvrti Trešnjevka-sjever. Zanimali su nas funkcioniranje mjesne samouprave na Trešnjevci, konkretni problemi i zadaci s kojima se tijela gradske četvrti bave, ali i usporedba današnjeg administrativnog ustroja s nekadašnjim, kada je Trešnjevka bila jedna od najrazvijenijih industrijalizirana općina u Jugoslaviji.

* *Velimir Gašparac i Mirna Šimat članice su MAZ-a.*

Kako je definirano Vaše radno mjesto predsjednika Vijeća Gradske četvrti?

Mi smo ovdje svi volonteri, nemamo plaće, ne teče nam radni staž i nemamo doprinose. Dobivamo naknadu, moja iznosi 4 000 kn, s tim da nemam definirano radno vrijeme. Svi mi radimo još nešto. To predstavlja problem ako se ovim poslom želite baviti ozbiljno, a tako bi trebalo biti. Kao privatnik mogu izdvojiti određeni broj sati tjedno za rad u četvrti. No neki moji kolege s fiksnim radnim vremenima to teže izvode. Predsjednik vijeća bi morao fizički biti u uredu. Bilo bi dobro da se od sljedećeg mandata ovo mjesto profesionalizira. Mislim da bi predsjednici bili učinkovitiji.

Od kad je to pretvoreno u volonterski posao i jeste li prijedlog da se to uvede kao profesionalna pozicija uputili nekome?

Pretpostavljam 90ih, kad su ukinute općine. Podjela na gradske četvrti uvedena je 2000., a mjesni odbori, uvedeni su 2009. Sustav od tada ovako funkcionira. Ja osobno nikome nisam predao taj zahtjev, to pitanje bi na moju zamolbu trebao pokrenuti zastupnik Gradske skupštine. Mi kao predsjednici Vijeća gradskih četvrti dan nakon sjednice skupštine imamo radne sastanke s gradonačelnikom i tamo bih mogao neformalno iznijeti svoj prijedlog. Ovdje ima dovoljno posla za puno radno vrijeme, svaki dan. Bilo bi stoga dobro da se ova funkcija profesionalizira i podigne na potrebnu razinu.

Čisto iz znatiželje, kako ste se uopće našli u ovoj poziciji?

Pretpostavljam da ste bili u stranci, ali ste se bavili privatnim poslom?

Da, član sam SDP-a osam godina. Prije ovoga bio sam vijećnik u mjesnom odboru Ljubljana i zbog rada u stranci i vijeću te rezultata, ponuđena mi je ova pozicija prije izbora ako dobijemo povjerenje većine građana. Prihvatio sam i pripremao se za nju šest mjeseci prije izbora. I evo sad sam tu .

Jeste li požalili?

Ma nisam! Što god smo napravili, ispalo je dobro. Uvijek će se netko pitati može li se više, i zaista – uvijek se može više. Vidjet ćemo u krajnjoj liniji za dvije i pol godine kad stanemo pred građane i kažemo napravili smo to i to, građani su ti koji će

odlučiti je li to dovoljno dobro. Ja ću moći Ozaljskom proći uzdignute glave. Naravno, neće svatko biti zadovoljan sa mnom, ali što se tiče poštenja, korektnosti i transparentnosti, oni su mi na prvom mjestu.

Koje su ovlasti vijeća gradskih četvrti? Koje su bitne promjene u odnosu na razdoblje prije 90ih?

Ovlasti vijeća gradskih četvrti s onima koje su imale općine prije 90ih su praktički neusporedive. Gradske su općine bile pravni subjekt: imale su žiro račun, pravnu osobnost, i autonomiju u odlučivanju. Mi danas ne raspolažemo samostalno sredstvima iz proračuna koji nam pripada kao gradskoj četvrti. Sve je centralizirano. Mi donosimo odluke, a njih zatim provodi grad koji jedini raspolaže s tim sredstvima. Ovlasti su bitno sužene u odnosu na bivše gradske općine.

S obzirom na centralizaciju, prihvaćaju li se vaše odluke ili su podložne daljnjoj raspravi?

Odluke se uglavnom prihvaćaju. Glavni dokument koji donosimo kao vijeće jest “plan malih komunalnih akcija”. Do kraja veljače donijet ćemo plan za 2015. Ove godine imamo budžet od 7,1 milijuna kuna. Prošle godine smo imali 8,3 milijuna. Kad donesemo plan, angažiramo izvođače: najčešće su to Zagrebačke ceste i Zrinjevac. Za ovu godinu su nam smanjili proračun za 12-13 posto, ali razlika je još veća u odnosu na prošlu godinu, jer smo tada imali dodatni popust od 20 posto na cijenu izvođenja radova kod Zagrebačkih cesta i Zrinjevca, koji ove godine nemamo. Kad se zbroji taj popust, mi ćemo na području gradske četvrti moći izvesti oko 30-40 posto manje radova u odnosu na prošlu godinu. To građani ne znaju. U medijima se vrti smanjenje od 12 posto, no realno nas očekuje 40 posto manji obujam radova. Ako ne izvršimo planirano, gubimo novac, tj. on se na kraju godine vraća u gradski proračun, što znači da iduće godine moramo opet izdvojiti sredstva ako želimo uvrstiti tu stavku ponovo u plan komunalnih akcija. To su tzv. prenesene obveze.

Po kojim kriterijima se dijeli novac gradskim četvrtima?

Nekoliko je kriterija, među ostalima i veličina četvrti. Najveći proračun ima npr. Sesvete, kao velika četvrt s velikim brojem

stanovnika. Uglavnom se radi o perifernim četvrtima koje su relativno neizgrađene i imaju niži komunalni standard. S obzirom na veće potrebe imaju i veći proračun.

Sastavlja li samo Vijeće prijedlog proračuna?

Prijedlog proračuna predlaže Gradonačelnik, a izglasava ga Gradska skupština. Skupština dakle donese odluku, dokument s njom se proslijedi četvrtima te iz toga vidimo s koliko novaca raspolažemo.

Dakle, u vaše ovlasti spadaju manje komunalne akcije?

Ovlasti nam se svode na sljedeće: odlučujemo o malim komunalnim akcijama koje izvodi uglavnom Zrinjevac i Zagrebačke ceste: npr. uređivanje zelenih površina i dječjih igrališta. Također možemo pomagati javnim ustanovama, npr. uređujemo igrališta vrtićima i školama. Uz to nam Zagrebačke ceste uređuju i tzv. nerazvrstane gradske ceste, u što ne ulaze glavne gradske prometnice višeg ranga, koje su u nadležnosti Grada. Dakle, uređujemo kvartovske uličice, ali ne gradimo nove, nego samo popravljamo i obnavljamo postojeće. Pravo odluke također imamo po pitanju prostora mjesne samouprave u kojima rade mjesni odbori. Njih je na području Trešnjevke sjever deset. Svaki od mjesnih odbora ima na raspolaganju prostore mjesne samouprave, bivše mjesne zajednice, ti prostori su u vlasništvu grada. Vijeća mjesnih odbora imaju prednost u korištenju tim prostorima: biraju termin i sobu koju žele, a svi preostali termini na raspolaganju su političkim strankama i udrugama, koje podnesu zahtjev za povremeno korištenje tih prostora.

Postoji li mogućnost privatnih donacija za uređivanje gradske četvrti?

Ne, ali ako postoji volja fizičke ili pravne osobe da nešto sponzorira, mi tu informaciju možemo prosljediti Gradu, koji odlučuje prihvaća li donaciju i u kojem obliku. Mi tu nemamo nikakvu nadležnost. No, ja u godinu i pol svojeg mandata nemam takvih iskustava. Mi na Trešnjevci-sjever imamo vrlo velikih tvrtki – Končar, Agrokor, Ericsson Nikola Tesla. Ako neka od njih želi urediti neku ulicu, park u svojoj blizini, neka mi se obrate, pa ću ih uputiti gdje se moraju javiti.

Vi ćete, dakle, sada krpiti jednu uličicu za sedminu svoga proračuna. Za vrijeme veće autonomije, kad je Trešnjevka bila općina kao što su danas druge općine u zemlji, kako se to odražavalo na četvrt? To bi u praksi značilo, recimo, da općina može odlučiti da Trešnjevka treba novu školu?

Ja tada nisam obnašao nikakvu funkciju. Ali da, Općina Trešnjevka se brinula o zdravstvu, školstvu, predškolskom sustavu, sve je to išlo preko općine. Teško je uspoređivati jer je to bio sasvim drugačiji sustav od današnjeg. Danas je, kako sam rekao, osobito u Zagrebu sve centralizirano. Za mnoge odluke nas se pita za mišljenje, ali ono je samo savjetodavno, nije obvezujuće za gradsku upravu.

To nam je sljedeće pitanje: u Generalnom urbanističkom planu (GUP) piše da imate savjetodavnu ulogu. Možete li opisati o čemu se konkretno radi?

Prošle godine trajala je javna rasprava o dopunama i izmjenama GUP-a. Naše je Vijeće iznijelo svoje inicijative i zahtjeve. Grad Zagreb nam je usto slao sve zahtjeve za izmjenu GUP-a od fizičkih osoba s područja Trešnjevke-sjever. Primili smo ih na znanje, ali mi nemamo ni stručne službe da nam to analiziraju, ni pojedinačna stručna znanja, tako da se to svodi na formalnost. No kao vijeće smo donijeli dokument u obliku dopisa u kojemu smo zatražili da se u GUP-u osigura prostor za određene kapitalne projekte. To su podzemne garaže, jedna kod Doma sportova, i druga kod Trešnjevačkog trga, te produženje tramvajske pruge: spoj od trešnjevačkog placa do Savske par stotina metara kroz Ulicu grada Vukovara. Zatražili smo i da se postojeće zone društvene i javne namjene ne smanjuju i ne prenamjenjuju, da se postojeće zelene zone za rekreaciju ne smanjuju i ne prenamjenjuju i da se postojeći prometni koridori i oni za buduće prometnice ne smanjuju, nego da ostanu o ovim okvirima. Zauzeli smo stav, a kako će oni odlučiti – to ne znamo.

O rekonstrukciji trešnjevačkog placa govori se još od Univerzijade 1987. Znete li barem otprilike hoće li do toga doći i kad?

Po neslužbenim informacijama bi rekonstrukcija trebala početi 2016. Prvi je u planu Dolac, a zatim prsten tržnica oko centra. To je kapitalna investicija u koju se treba uložiti mnogo i povući novce iz strukturnih fondova EU, uz mogućnost nekog oblika privatno-javnog partnerstva. Obnova je skupa i mora biti napravljena kvalitetno, tako da sljedećih 30-40 godina ne dođe do potrebe za intervencijom.

Sudjelujete li u projektima obnove financijski?

Čisto simbolički. Evo vam primjer: za uređenje Parka Zvonimira Milčeca na Trešnjevačkom trgu financirali smo tehničku dokumentaciju s 30 tisuća kuna, pokazali smo volju da ga uredimo, a onda se tu uključio i Radio Sljeme s akcijom „Svi na zeleno“.. Uređenje je Grad koštalo gotovo milijun kuna, što je nama vrlo teško izdvojiti samo za jednu akciju. Tako da je naša uloga simbolička: pripremili smo papire, a Grad je uredio park. Pun pogodak: od 8 ujutro do 8 navečer park je krcat djecom.

Kad i kako vam se mogu obratiti stanovnici četvrti Trešnjevka-sjever? Kako funkcioniraju tribine koje organizirate za zainteresirane građane?

Građani mogu sa mnom komunicirati utorkom od 10 do 12 sati, kad primam stranke, mogu doći osobno izložiti svoj problem ili ostaviti poruku, pa ću ih nazvati, a mogu mi se obratiti i mailom. Lani smo uveli tribine koje organiziraju mjesni odbori: njihovo održavanje ovisi o sposobnosti i volji pojedinačnog mjesnog odbora. Treba poslušati ljude. No ja sam prilično razočaran odazivom. Ljudi stalno zovu, prigovaraju, a kad treba doći izložiti konkretan problem i raspraviti u četiri oka, nikoga nema. Najave za tribinu ubacivali smo u sandučice i svejedno je bio loš odaziv. Pristup je pasivan, kao da će netko drugi riješiti probleme, ali to nije istina. Ako možeš nešto pokrenuti kao pojedinac, napravi to. Stvari se ipak počinju mijenjati, neki odbori su nakon pola godine opet organizirali tribinu, i već se vidio veći odaziv. Na dobrom smo putu.

Uz tribine koje dakle organiziraju mjesni odbori, tu su i one koje je pokrenuo Večernji list, na kojima je gradska četvrt samo jedan od sudionika u raspravi, uz pročelnike ureda, javnih službi itd. Jedna takva organizirana je u Centru za kulturu Trešnjevka, i došlo je stotinjak ljudi. Na takvim tribinama ljudi u pravilu “rešetaju” pročelnike iz gradske uprave.

Koliko mediji pomažu ubrzati eventualne promjene? Sada ste spomenuli dnevni list i tribine, a kazali ste da je i park na Trešnjevačkom trgu brže uređen zbog angažmana lokalnog radija.

Na žalost ili na sreću, problem je uvijek dobro priopćiti putem medija. Što je više ljudi upoznato s problemom, ako se to shvati kao bronamjerno upozorenje, ljudi postaju ažurniji, agilniji, i to neće tako lako završiti u nečijoj ladici. Što se mene tiče, i inače sugeriram ljudima da se obrate medijima ako naiđu na zatvorena vrata. Nisam svemoguć, i meni neki zatvore vrata, pa to moram riješiti drugačije. Školski primjer medijskog angažmana je ovo što se desilo s Parkom Zvonimira Milčeca. Tko zna bi li se uređenje realiziralo da se nije uključio radio.

Spomenuli ste prugu od placa do Savske, postoje li za to neke najave?

To postoji kao projekt. Koliko znam, stoji jer se rješavaju imovinsko-pravni odnosi. Potrebno je riješiti imovinsko-pravne odnose u tom koridoru. Postoji zakon o izvlaštenju i u njemu je po meni problem. Naime, izvlástiti može samo država, a ne lokalna zajednica i samouprava. S time se odugovlači. Sjetite se slučaja Branimirove gdje se odugovlačilo trideset godina: netko nije želio prodati nekretninu po tržišnoj vrijednosti, nego po puno višoj cijeni, pa je ucjenjivao Grad. Ne znam sjećate li se sličnog primjera iz Splita, gdje se izgradilo rodilište, a jedan od vlasnika nije htio prodati parcelu na kojoj se trebala izgraditi pristupna cesta tom rodilištu. Problem je riješen tek poslije dvije godine. Po meni je to suludo. Ne smije cijela zajednica ili grad patiti zbog toga što netko ne želi prodati svoj posjed. To bi se zakonski trebalo bolje riješiti. Situacija je međutim takva kakva je, i godinama čekamo nešto što smo odavno trebali riješiti.

Postoji li mogućnost da skupina građana na vlastitu inicijativu, dakle o vlastitom trošku, uredi nešto što nije predviđeno u planu malih komunalnih akcija?

Građani mogu inicirati peticiju i poslati je meni ili na Grad, no nažalost nema novaca za sve prijedloge. Postoje tri paralelna programa. Plan malih komunalnih akcija koji donosi Gradska četvrt, zatim plan Gradske Skupštine, te program asfaltiranja Zagrebačkih cesta za održavanje. Tri programa paralelno uređuju ove naše uličice, s time da su neovisni.

Građani nagađaju da se tu pere novac jer se asfaltira, pa digne, pa opet asfaltira, a zapravo nema koordinacije?

Nije da se, kako Vi kažete, pere novac, dopuštam da možda ima i toga i to treba strogo sudski kažnjavati, ali prije svega nema koordinacije. Na primjer mi uredimo cestu, nakon mjesec dana Elektra vadi stare stupove ili vodoopskrba prekapa za priključke. Ja to ne moram znati, ali operativci tih službi bi morali. Oni bi morali međusobno koordinirano djelovati.

Imate li vi kakve veze s odlučivanjem o imenima ulica?

Mjesni odbor može primiti prijedlog od građana, to prenosi Vijeću Gradske Četvrti. Postoji Odbor za imenovanje naselja, ulica i trgova gdje sjede ljudi kojima je to struka, koji puno više znaju o tome. Stoga Vijeće gradske četvrti svoj stav, peticiju i stav mjesnog odbora prosljeđuje Gradskoj skupštini odnosno Odboru za imenovanje, pa čekamo da nas obavijeste o svojoj odluci.

Malo sanjarenja za kraj: u idealnoj situaciji, s većim ovlastima i budžetom, što biste prvo napravili u ovoj četvrti i postoji li neki projekt ili problem koji ne uspijevate nikako trenutno riješiti, a baš je ključan?

Teško pitanje... Vjerujem da bismo nastavili ovim smjerom kojim idemo zadnjih godinu i pol dana. Gradska četvrt nastoji oplemeniti i urediti što više zelenih površina, jer smo s njima deficitarni u odnosu na primjerice Trešnjevku-jug koja ih ima koliko god hoćete. Prošećite se malo po kvartu, pa ćete vidjeti da smo već uredili jedno šest-sedam parkova. Idemo dalje tim tempom. Možda će koja ulica manje zbog toga biti asfaltirana. Ne kažem da ljudima ne treba asfalt, dapače, ali ako moram

birati izabrat ću radije park, to radimo zbog naših najmlađih i najstarijih. Te dobne skupine najviše koriste naše parkove. Ovakvim prioritetima i načinom rada nastojimo osigurati najbolje moguće uvjete za zdrav rast i razvoj djece na području naše četvrti te brigu za djecu pokušavamo kroz inicijativu

Trešnjevka za djecu podignuti na višu razinu. Od kapitalnih investicija, prije svega bismo uredili Trešnjevački trg, to je bitno, ali prelazi sadašnje okvire gradske četvrti. To je strateški gradski projekt i volio bih da uspijemo u njemu skupa s Gradom.◀

MAPIRANJE KOPRIVNICE

Edukativno-umjetnička intervencija *Mapiranje Koprivnice* dio je međunarodnog projekta *Dvostruki teret – učenje o nacionalsocijalizmu i holokaustu u Europi*. Projekt je započeo u travnju 2014, inicirao ga je Goethe-Institut Kroatien, a osmišljen je s ciljem da istraži konkretne povijesne priče uz stručnu pomoć voditelja, pedagoga i povjesničara.

U vrijeme kada su temeljne vrijednosti antifašizma možda više nego ikada stavljene na marginu društveno-političkih praksi, kada se one često politiziraju i gube značaj, a sam antifašizam svodi na fetišizaciju partizanske borbe, jako je važno istaknuti projekte poput ovoga koji svojim ostvarenjima nastoje educirati javnost i apostrofirati vrijednost povijesnog naslijeđa te ukazati na potrebu i značaj isticanja važnih povijesnih činjenica. Rezultat višemjesečnog rada na projektu – kojeg je ova intervencija dio – prezentiran je u Koprivnici 14. ožujka 2015. gdje je glavni trg nakratko prepušten društveno-političkom promišljanju prošlosti. Glavni je partner na projektu u Koprivnici Gimnazija “Fran Galović”, čiji su učenici sudjelovali u realizaciji intervencije i prezentirali je na trgu. U nekoliko sati, koliko je bila izložena interaktivna karta, uz pomoć učenika vodiča dobili smo uvid u događaje iz nacističke prošlosti koji su obilježili povijest, ali i imali priliku svjedočiti volji i spremnosti mladih da svojim sudjelovanjem oblikuju vlastito mišljenje i potaknu sugrađane na razmišljanje i raspravu o temama koje su uglavnom zanemarene u sadašnjem obrazovnom sustavu. O suradnji, ishodu i ciljevima projekta razgovarali smo sa Sašom Šimpragom, autorom koncepta ove umjetničko-edukativne intervencije.

Kolika je danas važnost ovakve vrste projekata i suradnje sa školama za učenje o antifašizmu?

Kao ilustracija može poslužiti činjenica da u lokalnom Muzeju grada Koprivnice, koji smo posjećivali tijekom rada na projektu, o razdoblju antifašističke borbe nema izloženo apsolutno ništa. Naime taj je period doslovno preskočen. Ako znamo da je upravo antifašistička borba bila ključan trenutak za modernu Hrvatsku, tj. da je ona tada prvi put u svojoj povijesti postala republikom i da su upravo tada npr. definirane njezine današnje granice, onda je jasno o kakvom se (namjernom) propustu radi

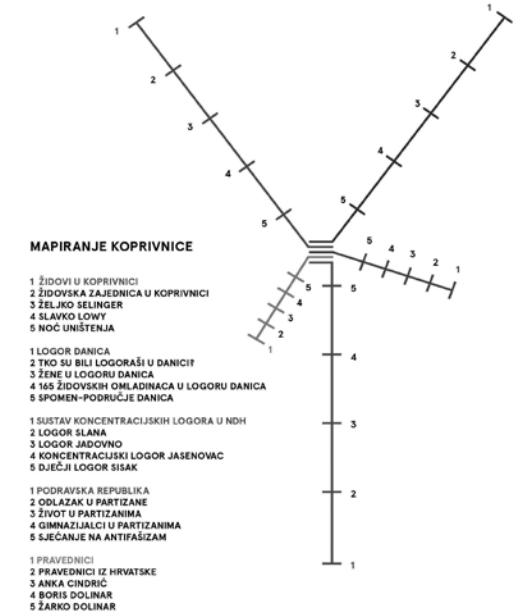
i koliko je kroz ovakve i slične projekte na to važno ukazivati, pa makar i posredno. Suradnja je sa školama ključna, a upravo taj edukacijski moment doživljam i najvažnijim dijelom projekta *Dvostruki teret*. Tema je obrađena na inovativan način, učenici angažirani u osmišljavanju, istraživanju i izvedbi, a time i promišljanju te, nadam se, oblikovanju društva i sredine u kojoj žive.

U Koprivnici su predstavljene konkretne povijesne priče i događaji koji su obilježili povijest grada. Jesu li ljudi spremni i danas razmišljati i progovarati o ovoj tematici?

Ne mislim da su te teme važnije od mnogih drugih, ali problem jest u njihovoj marginalizaciji kroz službeni obrazovni sustav i općenito javni govor, pogotovo ako uzmemo u obzir da su ti događaji bili od ključne važnosti u formiranju moderne hrvatske republike, što sam već spomenuo. Suradnja s lokalnom gimnazijom, profesorima i naročito učenicima i učenicama, koji su svi u projektu sudjelovali dobrovoljno, bila je odlična. Posebno želim istaknuti i da je posvećenost Petre Vidović iz Goethe-Instituta, glavne koordinatore projekta, bila pohvalna.

Teme Mapiranja Koprivnice bile su Židovi u Koprivnici, sustav koncentracijskih logora u NDH, logor Danica, partizani i Podravska republika te pravедnici među narodima. Koliko se dugo radilo na ovoj intervenciji i jeste li kao organizatori zadovoljni odazivom i reakcijom stanovnika Koprivnice na navedene teme?

Ono što sam kao autor koncepta zadao jesu metoda i okvir koji je trebalo oblikovati i ispuniti. Intervencija je rezultat višemjesečnog obrazovnog procesa, a svaki njezin dio sadržajno su definirali učenici uz pomoć mentora. Izvedba u javnom prostoru glavnog trga zamišljena je na način da markira glavne pravce kretanja ne ometajući pritom normalnu komunikaciju, ali nezaobilazno nudeći svoju priču ili bar neki njezin segment. Oni koji su željeli mogli su se i dodatno informirati, a reakcije su u velikoj većini slučajeva bile vrlo pozitivne. Posjećenost nije mogla biti mala jer smo ciljano odabrali mjesto, vrijeme i način, ali je interes koji je intervencija pobudila bio izuzetan. Učenici su sjajno odradili zadatak prezentacije i prenošenja znanja.

Autor fotografije: Damir Žižić

EDUKATIVNO-UMJETNIČKA INTERVENCIJA U JAVNOM PROSTORU ZRINSKOG TRGA U KOPRIVNICI

* RAZOGOVOR VODILA: NATAŠA KOVAČEVIĆ
TRAVANJ 2015.
KONCEPT: SAŠA ŠIMPRAGA
DIZAJN: PETRA MILIČKI
SCENOGRAFIJA: ANA OGRIZOVIĆ

* Nataša Kovačević je članica MAZ-a.

▷ O PROJEKTU DVOSTRUKI TERET

Dvostruki teret projekt je koji se održao uz potporu Europske unije (program *Europa za građane*, aktivnost 4: *Aktivno europsko sjećanje*), a uključuje učenike, pedagoge, stručnjake na području nacionalsocijalizma i holokausta te kulturne djelatnike i arhive te podupire kulturni obrazovni proces. Učenici koji sudjeluju u projektu zajedno s učiteljima, umjetnicima i arhivima potiču se na umjetničko i povijesno-političko promišljanje o prošlosti i odgovorno oblikovanje budućnosti. Sudionici projekta dolaze iz Bosne i Hercegovine, Njemačke, Hrvatske, Srbije i Mađarske. Službeni su partneri projekta Documenta – Centar za

suočavanje s prošlošću (Zagreb), Forum za primenjenu istoriju (Beograd), Festival suvremenog židovskog filma (Zagreb), Historijski muzej Bosne i Hercegovine (Sarajevo) i zaklada Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora (Weimar). Sudjeluju sljedeće škole: Srednja škola “Ban Josip Jelačić” iz Zaprešića, Gimnazija “Obala” iz Sarajeva, Gimnazija “Fran Galović” iz Koprivnice, Gimnazija “Lovassy-László” iz Veszpréma i Treća gimnazija iz Beograda. Na kraju projekta održat će se ljetna škola vođena idejom da se savlada “dvostruki teret” prošlosti te razvije sljedeći projekt *Budućnost u Europi*.

Projekt Dvostruki teret – učenje o nacionalsocijalizmu i holokaustu u Europi uskoro završava. *Kako biste ga ocijenili i planirate li u budućnosti slične projekte?*

Goethe-Institut Kroatien izuzetno je dobro zamislio i koncipirao čitav projekt u svim uključenim zemljama, ali kao netko tko je u tome sudjelovao, odnosno čiji je autorski koncept u jednom od ciljanih gradova i izveden, možda nisam najpozvaniji davati ocjenu. Osobno sam zadovoljan jer smo iz proračuna koji smo imali na raspolaganju za intervenciju na trgu izvukli maksimum. Ujedno je i zbog javnosti prostora u kojem je rad finalno predstavljen vidljivost projekta – a nadam se i njegov utjecaj – bila daleko šira od školske skupine koja je u njemu sudjelovala. Od budućih projekata nadam se sadržajnoj nadogradnji svog autorskog projekta *Virtualni muzej Dotrščina* i to kroz ono što sam nazvao *Antifašističke topografije Zagreba*, kojima bi se suvremena umjetnička produkcija vezala uz autentične povijesne lokacije po gradu. Izbor tih mjesta čini mi se vrlo zanimljivim, a ciljali bismo na izuzetne priče, mnoge potpuno nepoznate široj javnosti. Želja mi je i u budućnosti dosadašnja iskustva objediniti u velikom projektu koji bi se bavio koncentracijskim logorom Slana na Pagu, danas jedinim neobilježenim konclogorom u Hrvatskoj, a za što sam zamislio nešto što još nije izvođeno i po čemu bi to mjesto u kontekstu inovativnih pristupa bilježenju sjećanja moglo postati jedinstveno čak i u međunarodnim razmjerima. ◀

Alefova muzika

*Plamen jezika, pomalo divljeg
s pirinejskog stigao je na balkansko poluostrvo,
iste godine kad se Kolumbo s tri broda otisnuo u kolonizaciju,
i dugo je lutao među borovima.*

*Zatomljeni neznanjem
nekoć smo i mi bili havéri
danas pred sinagogom – drugovi!*

*Koprivničke orgulje
iz sinagoge su iznijeli,
nedugo nakon što je Benjamin
pao na Pirinejima.*

*Mi smo pogledima tražili
istinu u drugom,
a oni su, tada,
sjekirama uništili vlastite i u crkvu postavili Alefove orgulje.*

*Stablo je ostarilo,
svjedoci xx. stoljeća gledali su izdah
te mješavine španjolskog, hebrejskog i srpsko-hrvatskog jezika.*

*Alefova muzika možda nije prestala.
Satkala je veo,
donosi zvukove raja
i tame pakla.*

*Sad pogledom tražimo muziku
dok zidine čuvaj portret nalik Ivanu G. Kovačiću,
a po pod rasute naranče iz Jaffe.*

Luka Čuljak

Uredništvo u koprivničkoj sinagogi

Časopis NEPOKORENI GRAD
br. 5, svibanj 2015. godine

ISSN 1849-2584

UREDNIŠTVO

Luka Čuljak, Katerina Duda, Velimir Gašparac, Nataša Kovačević,
Mirna Šimat

LEKTURA

Željka Kelkedi, Jana Pamuković, Mirna Šimat

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Luka Čuljak, Katerina Duda

NEPOTPISANE FOTOGRAFIJE

Katerina Duda, Mirna Šimat

SURADNICE

Matea Grgurinović, Iva Marčetić

TISAK

Kerschhoffset

IZDAVAČ

Mreža antifašistkinja Zagreba, Zagreb

ZA IZDAVAČA

Luka Čuljak

ADRESA IZDAVAČA:

Mreža antifašistkinja Zagreba

Ulica Pavla Hatza 16

10 000 Zagreb, Hrvatska

nepokorenigrad.zagreb@gmail.com

www.maz.hr

Časopis izlazi tri puta godišnje. Broj je izdan uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Časopis je besplatan.

